

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**AK PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ
VE MEDYADAKİ YANSIMALARI
(RADİKAL VE YENİ ŞAFAK GAZETELERİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aylin GÜNAY

**Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Filiz CİCİOĞLU

EKİM - 2012

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

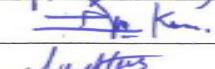

AK PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ
VE MEDYADAKİ YANSIMALARI
(RADİKAL VE YENİ ŞAFAK GAZETELERİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aylin GÜNAY

Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

“Bu tez 31 /10/2012 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından ~~Oybirliği~~ / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Yrd. Doç. Dr. F. CİCİOĞLU	Olumlu	
Yrd. Doç. Dr. T. KARDAŞ	Olumsuz	
Yrd. Doç. Dr. F. ÖZCAN	Olumlu	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda, bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Aylin GÜNAY

31.10.2012

ÖNSÖZ

“Ak Parti Dönemi Türkiye-İran İlişkileri ve Medyadaki Yansımaları (Radikal ve Yeni Şafak Gazetelerinin Karşılaştırılması) konusu, Türkiye-İran ilişkileri, Ak Parti iktidarı ile birlikte girdiği yeni seyir ve bu seyrin medyaya yansımaları, Yeni Şafak ve Radikal gazetelerinin karşılaştırılması yapılarak incelenmiştir. Bu çalışmanın tamamlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Filiz Cicioğlu’na ve başlama aşamasında ve konu belirlemede danışman hocam olan Doç. Dr. Kemal İnat’a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Yine Yrd. Doç. Dr. Elvan Yıldırım’a da bu süreç ve öncesindeki desteğinden dolayı teşekkür ediyorum. Ayrıca bu günlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim aileme ve eşime de şükranlarımı sunarım. Yetişmemde katkıları olan tüm hocalarıma da minnettar olduğumu ifade etmek isterim.

Aylin GÜNAY

31.10.2012

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	v
SUMMARY	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: MEDYA VE DIŞ POLİTİKA	5
1.1. Medyanın Topluma Etkisi	5
1.2. Medyanın Siyasete Etkisi	8
1.3. Medyanın Dış Politika Üzerinde Etkisi.....	10
BÖLÜM 2: TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	17
2.1. Tarihi ve Kültürel Faktörler.....	22
2.2. İdeolojik Faktörler.....	24
2.3. Güvenlik Faktörü	26
2.4. Dış Faktörler	28
2.4.1. Bölgesel Güç Rekabeti	28
2.4.2. ABD'nin Etkisi.....	32
2.4.3. Rusya'nın ve Avrupa Devletlerinin Etkisi.....	34
BÖLÜM 3: YENİŞAFAK ve RADİKAL GAZETELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	38
3.1. Gazetelerin Siyasî ve İdeolojik Açından Karşılaştırılması.....	38
3.1.1. Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanı Seçilmesi.....	39
3.1.2. Suriye'deki Gelişmeler ve Türkiye-İran Bölgesel Hâkimiyet Mücadelesi	43
3.2. Gazetelerin Ekonomik Açından Karşılaştırılması	49
3.3. Gazetelerin Nükleer Açından Karşılaştırılması	59
3.3.1. ABD-İran Nükleer Krizi	62
3.3.2. Türkiye'nin İran Nükleer Sorununa Barışçıl Çözüm Yolları Arayışı	69
3.3.3. BM Güvenlik Kurulu'nda Türkiye'nin Ret Oyu Kullanması.....	73
3.4. Gazetelerin Güvenlik Açısından Karşılaştırılması.....	78

SONUÇ	83
KAYNAKÇA	87
ÖZGEÇMİŞ	100

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BOTAŞ	: Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi
CENTO	: Merkezi Antlaşma Teşkilâtı (Central Treaty Organisation)
CIA	: Merkezi Haberalma Ajansı (Amerikan)
ECO	: Ekonomik İşbirliği Örgütü (Economic Cooperation Organization)
IAEA	: Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (International Atomic Energy Agency)
İKDP	: İran Kürdistan Demokrat Partisi
İSEDAK	: İslam Konferansı Örgütü Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi
KK	: Koruyucular Konseyi
KADEK	: Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi
KDP	: Kürdistan Demokrat Partisi
KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
KHDP	: Kürdistan Halkı Devrim Partisi
KADEK	: Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi
KEİT	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
MÜSİAD	: Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği

NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşma Örgütü
NPT	: Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması
OAKC	: Orta Asya ve Kafkasya Cumhuriyetleri
PJAK	: Kürdistan Özgür Yaşam Partisi
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
RP	: Refah Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TİKA	: Türk İşbirliği ve Kalkınma Dairesi Başkanlığı
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
UAEA	: Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı
UAEK	: Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu

Tezin Başlığı: “Ak Parti Dönemi Türkiye-İran İlişkileri ve Medyadaki Yansımaları (Radikal ve Yeni Şafak Gazetelerinin Karşılaştırılması)”	
Tezin Yazarı: Aylin GÜNAY	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Filiz CİCİOĞLU
Kabul Tarihi: 31Ekim 2012	Sayfa Sayısı: V(ön kısım) + 100(tez)
Anabilimdalı: Uluslararası İlişkiler	Bilimdalı: Uluslararası İlişkiler
<p>Yapılan araştırmada Ak Parti Döneminde Türkiye-İran ilişkileri incelenmiştir. Belirlenen gazete örneklerinin Türkiye-İran ilişkilerini nasıl ve ne şekilde ele aldığına dair sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır. Bunun için medyanın dış politikayla olan ilişkisini inceleyen makalelerden yararlanılmış ve örnek olaylar belirlenerek bunlar üzerinden Türkiye-İran ilişkileri incelenmiştir.</p> <p>Dünya gündemini oldukça meşgul eden ülkelerden biri olan İran, Türk medyasında da en çok yer alan konulardan birisi olmuştur. Siyasal rejimi ve nükleer programı, başta ABD olmak üzere Batı’yı oldukça rahatsız etmiş ve bu yönde çok fazla eleştiriye hedef olmuştur. Bu ortamda Türkiye-İran ilişkilerinin belirlenen gazetelerde haber ve köşe yazısı olarak işleniş ideolojik duruşa, siyasî görüşlere göre farklılık göstermiş, hükümetin İran’a yönelik tutumuna farklı medya kuruluşlarında farklı yaklaşımlarda bulunulmuştur.</p> <p>Bu çalışmada Yeni Şafak ve Radikal Gazetelerinde özellikle AK Parti iktidarı dönemi Türkiye-İran ilişkileri incelenmiş, farklılıklar ve benzerlikler nedenleri ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yeni Şafak ve Radikal gazetelerinin arşivlerinde İran seçimleri, İran nükleer programı, Türkiye-İran ekonomik ilişkileri ve güvenlik işbirliğinin yer aldığı haber ve yorumlar incelenmiştir.</p> <p>Çalışmanın ilk bölümünde medya ve dış politika ilişkisi incelenmiş, ikinci bölümde Türkiye-İran ilişkilerini etkileyen faktörler üzerinde durulmuştur. Son bölümde Yeni Şafak ve Radikal gazetesinde yer alan haber ve köşe yazıları karşılaştırılarak analiz edilmiştir.</p>	
Anahtar kelimeler: Medya, Gazeteler, Dış Politika, Türkiye-İran İlişkileri	

Title of the Thesis: “Turkey-Iran Relationships In The Period Of Ak Party and The Reflections In The Turkish Media (Comparison Of Newspapers Yeni Safak and Radikal)”	
Author: Aylin GÜNAY	Supervisor: Assist Prof Filiz CİCİOĞLU
Date: 31 October 2012	Nu. of pages: V(pre text) + 100 main body
Department: International Relations Subfield: International Relations	
<p>In this study, Turkey-Iran relationships are examined during the period of Ak Party in the specified newspapers. Therefore, the articles which investigate the role of the media and foreign policy have been utilized and as a case study, Turkey and Iran relationships are examined.</p> <p>Iran, which is one of the countries in the world has occupied the world agenda, also has been one topical issue in Turkish media. Its political regime and its nuclear program have disturbed the West and speacially the USA, in this direction has been the target of criticism. In this environment, mentioning Turkey-Iran relationships as a newsletter and columns in the newspapers, differed according to ideological stance, political views and different media organizations made different approaches to government's stance toward Iran.</p> <p>In this study, relationships between Turkey and Iran are examined in Yeni Şafak and Radikal newspapers during the period of the AK Party government, it explains the causes of the differences and similarities. Using the archives of the Radikal and Yeni Şafak newspapers, topics such as the Iran’s elections, Iran's nuclear program, Turkey-Iran economic relations and security cooperation, have been examined</p> <p>In the first part of the study, the relationship of media and foreign policy is examined, the second section focuses on the factors which affecs Turkey-Iran relations. In the final chapter, news and columns of Radikal and Yeni Safak newspapers, are analyzed in comparitive fashion.</p>	
Key Words: Media, Newspapers , Foreign Policy, Turkey-Iran relationships	

GİRİŞ

Böyle bir çalışma yapmaktaki amacım, Ak Parti dönemi ile birlikte Türk dış politikasında yaşanan algı değişiminin İran ile olan ilişkilere nasıl etki ettiğini ve bu ilişkilerin kamuoyuna ulaştığı alan olan medyadaki yansımalarını ortaya koymaktır. Konuyla ilgili literatür taraması yaparken uluslararası ilişkiler alanında yapılan tezler incelenmiş ve böyle bir çalışmanın eksikliği görülmüştür. İran üzerine yapılan tezlerin pek çoğunda Türkiye-İran ilişkilerinin tarihsel boyutu üzerine değerlendirmeler yoğunlaştırılırken incelemeleri günümüze kadar ulaştırmaktan uzak durmuşlardır. Medyayı da içine alarak yapılan incelemelerde ise daha çok nicel veriler üzerinden incelemelerin yapıldığı gözlenmiştir. Biz çalışmamızda gazetelerin ilişkileri yansıtış biçimini ve bu ilişkilere dair kendi yayın çizgilerine uygun aktarışlarını değerlendirdik. Bu yönüyle araştırmamızda Türkiye-İran ilişkilerinin medyaya yansımalarının ne şekilde olduğunu belirlediğimiz iki gazete üzerinden aktarmaya çalıştık.

Örnek olarak belirlediğimiz iki gazete olan Yeni Şafak ve Radikal gazetelerinde incelenen haber ve yorumların karşılaştırılması yapılmıştır. Yapılan karşılaştırmada değişen ve dönüşen Türkiye-İran ilişkilerinin iki gazete üzerinde de net şekilde etkisi fark edilmiştir.

Çalışmanın Konusu

Ak Parti Dönemi Türkiye-İran İlişkileri ve Medyadaki Yansımaları (Radikal ve Yeni Şafak Gazetelerinin Karşılaştırılması) adlı bu çalışmada Ak Parti iktidarı ile birlikte değişen/dönüşen Türkiye-İran ilişkileri incelenmektedir. Türkiye-İran ilişkileri, 2000’li yıllara kadar farklı çizgilere sahipken, 2000’lerden sonra çok daha farklı çizgilere sahip bir görüntüye kavuşmuştur. Bu farklılığın temelinde Türkiye’deki değişim ivmesinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye’de siyasî ve sosyal alandaki değişim, dış politikada benimsenen yeni vizyon ile birlikte sadece İran ile ilişkilerin değişip dönüşmesini değil, pek çok ülke ile olan ilişkiyi etkilemiştir.

Çalışmanın Önemi

Ak Parti döneminde Türkiye-İran ilişkilerini ortaya koymaya çalışırken, bu alanda yapılmamış bir çalışma yapmak için objektif kriterler geliştirmemize yardımcı iki gazete

üzerinden çalışma sürülmüştür. Bu açıdan olayın hem sosyolojik hem de siyasî yönü ortaya konmaya çalışılmaktadır. Medyanın günümüz dünyasında önemli bir belirleyen olması hasebi ile bu başlık altında Türkiye-İran ilişkileri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Amacı

“Ak Parti Dönemi Türkiye-İran İlişkileri ve Medyadaki Yansımaları (Radikal ve Yeni Şafak Gazetelerinin Karşılaştırılması)”nın incelenmesindeki temel amaç, Türkiye’de meydana gelen değişim ve gelişmelerle birlikte dış politikada benimsenen temel duruş olarak “komşularla sıfır sorun” ve “faydacılık” düsturları ile İran’a karşı yaklaşımı ve bu yaklaşımın medya-toplum üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Türkiye’de bunlar yaşanırken ve bu şekilde bir tavır gelişirken İran da durağan bir seyirde değildir, hiç şüphesiz. İran’ın da Türkiye’ye karşı yaklaşımlarında pek çok açıdan değişim gözlenmektedir. Aynı coğrafyada bölgesel güç olarak nitelendirilecek iki ülke olan Türkiye-İran ilişkilerinin seyri hem Ortadoğu için hem de dünya için önem arz etmektedir. Ak Parti Dönemi Türkiye-İran İlişkileri ve Medyadaki Yansımaları, karşılıklı ilişkilerin oluşturduğu çerçeve benimsenerek ele alınmıştır. Bu açıdan belirlenen iki gazete olarak Yeni Şafak ve Radikal gazetelerin aynı olay karşısındaki tutumları ve gazetede yer verişleri incelenerek bir anlamda Türkiye’deki toplumsal algının ortaya konulması hedeflenmiştir.

Çalışmanın Yöntemi

Medya özellikle de gazeteler günümüzde kamuoyunun bilgilendirilmesinde en önemli araçlardandır. Bu açıdan gazeteler önemli bir işlevi yerine getirmektedirler. Gazeteler bu işlevlerini yerine getirirken olaylara belirli açılardan yaklaşırlar. Bu yaklaşımın çok farklı boyutları olduğu için, birçok da gazete vardır.

Günümüzde medya, sadece kamuoyunu bilgilendirme görevi görmemekte, bununla birlikte kamuoyu da oluşturabilmektedir. Bu tezde Ak Parti dönemi Türkiye-İran ilişkilerinin medyaya yansımaları Yeni Şafak ve Radikal gazeteleri karşılaştırması yapılarak incelenmektedir. Bu yansıma incelenirken iki farklı gazetenin kullanılmasında, gazetelerin yayın politikalarının ve belirli konulardaki kamuoyu yaratma işlevlerinin farklı olmasının payı büyüktür. Bu açıdan, bir gazetede verilen bilginin, başka bir gazetede verilmediği ya da farklı bir şekilde yer aldığı gözlenmiştir.

Belirlenen takvim aralığı Ak Parti'nin 2012 yılına kadar olan iktidar sürecini kapsamaktadır. Bu süreçte gerçekleşen ve ilişkileri önemli şekilde etkileyen olaylar belirlenmiştir. Belirlenen olayların gazetelerdeki yer verilmiş şekli ve yorumlanması dikkate alınarak karşılaştırma yapılmıştır.

Çalışmanın Kapsamı

İlk olarak medyanın dış politikaya etkisi incelenerek medyanın toplum, siyaset ve dış politika üzerindeki etkileri irdelenmiştir. Sonrasında, Türkiye-İran ilişkilerini belirleyen tarihî ve kültürel, ideolojik, ekonomik, dış faktörler ve güvenlik faktörleri ele alınmıştır. Bunlardan biri olan ideolojik yaklaşım farklılığı uzun yıllar Türkiye ile İran'ı yan yana gelmekten alıkoymuştur. Türkiye'nin resmî devlet ideolojisi olarak benimsediği laiklik, İran'ın tamamen din eksenli ideolojisi ile yıllarca çatışmıştır. Fakat bu çatışma 2000'li yıllarla birlikte geride bırakılmıştır. Bu çerçeveden bakıldığında ciddi bir değişimi görmek mümkün olmuştur. AK Parti iktidarı ile birlikte İran ile geliştirilen ilişkiler, ideolojik farklılığın sürekli Türk medyası tarafından da tazelenmesini sona erdirmiştir.

Tarihî ve kültürel faktörlerin iki ülke ilişkileri üzerindeki etkisinin ise diğer başlıklara nazaran İran İslam Devriminden 2000'li yıllara kadar yeterince işlenmemiş bir konu olarak karşımıza çıktığı gözlenmiştir. İki ülkenin tarihî ve kültürel olarak birbiri ile çok yakın olduğu gerçeği ikili ilişkiler açısından önemlidir. Fakat bu noktada da ideolojik farklılıkların tesirinin kendisini hissettirdiği görülmektedir. Ayrıca iki ülke arasında aynı dine mensup olmakla birlikte görülen mezhep farklılığı da bu başlıkta incelenmiştir.

2000'li yıllarla birlikte güvenlik de iki ülke ilişkilerinde önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir. Özellikle Kürt Sorunu her iki ülkeyi de benzer konularla karşı karşıya getirmeye başlamıştır. Daha önceleri PKK'nın İran tarafından desteklendiği iddiaları ile gerilen ilişkilerin, İran'ın gösterdiği tavır değişikliği ile iki ülke arasında işbirliğine dönüşmesi Türk medyasındaki yansımaları da farklı boyuta dönüştürmüştür. Tüm dünyanın ciddi tepki vermesine rağmen İran tarafından yürütülen nükleer çalışmalar karşısında Türkiye'nin tutumu ortaya konularak İran'ın nükleer programının Türkiye'ye etkileri değerlendirilmiştir.

Türkiye ve İran'ın buldukları coğrafya itibari ile bölgesel güç rekabeti, Türkiye-ABD ilişkilerinin tesiri ve yine Avrupa Birliği ve Rusya'nın Türkiye-İran ilişkilerine etkileri incelenmiştir. Bölgesel güç rekabeti iki ülkenin birbirine karşı tutumlarını büyük ölçüde etkilemektedir. Öte yandan ABD, AB ve Rusya iki ülke ilişkilerini etkileyen önemli faktörler olarak karşımıza çıkmıştır.

Birinci bölümde "Medya ve Dış Politika" başlığı altında yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü büyük güç olan medyanın toplumu, siyaseti ve dış politikayı nasıl etkilediği incelenmiştir.

İkinci bölümde Türkiye-İran ilişkilerini etkileyen faktörler üzerinde durulmuştur. Yüzyıllardır komşu olan iki ülkenin öncelikle tarihî ve kültürel ortaklıkları ele alınmıştır. Bununla birlikte iki ülke arasında son otuz yılın ana gündem maddesi olan ideolojik farklılık işlenmiştir. Bu iki temel belirleyeni birlikte anılması gereken diğer başlıkları da güvenlik ve dış faktörler oluşturmuştur. Dış faktörler başlığı altında da bölgesel güç rekabeti, ABD'nin etkisi Rusya'nın ve Avrupa devletlerinin Türkiye'nin İran algısı üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde, Türkiye-İran ilişkilerinde yaşanan gelişmeler Yeni Şafak ve Radikal gazetelerince ele alınış şekilleri üzerinden irdelenerek ortaya konulmuştur. Yine "siyasî ve ideolojik, ekonomik, güvenlik ve nükleer açıdan karşılaştırma" başlıkları altında Radikal ve Yeni Şafak gazetelerinin algı şekli incelenmiştir. "Siyasî ve İdeolojik Açıdan Karşılaştırma" başlığı altında iki ülke ilişkilerinde önemli dönüm noktaları olarak belirlenen Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanı seçilmesi ve Suriye'de "Arap Baharı" etkisiyle yaşanan olaylar ışığında İran ve Türkiye ilişkilerinin değişimi üzerinde durulmuştur.

Yine iki ülke ilişkilerinde önemli bir başlık olarak karşımıza çıkan İran'ın nükleer faaliyetlerine, Türkiye'nin yaklaşımı ve uluslararası kamuoyunu etkileme çalışmaları ele alınmıştır. Ekonomik ilişkilerin seyri de iki ülke yöneticilerinin karşılıklı ziyaretleri ile kazandığı ivme ve Türkiye'nin değişen dış politika yönü ile ilgisi açısından da incelenmiştir. Türkiye-İran ilişkilerini geliştirme yolunda tarihin hiçbir döneminde bu şekilde adımlar atılmamıştır. Bu önemli adımlar bazında iki ülkenin de birbirine karşı olan tutumlarını değiştirdiği gözlenmiştir.

BÖLÜM 1: MEDYA VE DIŞ POLİTİKA

1.1. Medyanın Topluma Etkisi

Tarihi yapan ve toplumsal hareketlerin öznesi olan insanın en önemli gereksinimlerinden biri, dünyada gelişen olaylar hakkında doğru bilgilere ya da haberlere ulaşabilmek olmuştur. Günümüz insanının dünya olaylarını izlemede gözü ve kulağı her geçen gün önemini daha da arttıran kitle iletişim araçlarıdır. Batı’da kullanıldığı biçimiyle “medya” olarak dilimize yerleşen kitle iletişim araçlarının (gazete, radyo, televizyon, bilgisayar ve internet) kamuoyunu doğru bir şekilde bilgilendirmeleri, başka bir deyişle “tarafsız” olmaları hayatî bir öneme sahiptir. Medya tarafından maksatlı bir şekilde yanlış ya da “yanlı” haberlerin yayılması, hem bireylerin özel yaşamlarını hem de toplumsal düzeni tehdit eden en büyük tehlikelerden biridir.

Yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü büyük güç olan medyanın kamuoyu oluşumunda önemli bir etkisi vardır. “Demokratik devletlerde üç kuvvetten söz edilir. Bunlar yasama, yürütme ve yargı kuvvetleridir. Bir de resmî olarak kuvvet sayılmayan, fakat fiili olarak gücü tartışılmayan ve sözünü ettiğimiz bu üç kuvvetten bağımsız olan bir kuvvet vardır. MEDYA!” (Bayburt, 1997: 73)

Medya, gücünü bizzat halktan alır. Bu durumda bir kamuoyu oluşur, oluşan kamuoyu ne kadar çok insan tarafından destek görürse, demokratik devlet tarafından o ölçüde dikkate değer bulunur. Bu tür bir güce sahip olan medya, son derece dikkatli davranmalı ve sorumluluk duygusu içerisinde hareket etmelidir. Medya bireylerin dünyaya açılan penceresidir.

Pierre Denoyer medyanın gücünü şöyle tanımlamaktadır: “Medya olmadan yönetmek, muhalefet etmek, öğrenmek ve öğretmek, inandırmak, çalışmak veya dinlemek, satın almak veya satmak artık imkânsız hale gelmiştir. Medya hiçbir şeye yeterli değildir. Fakat medya her şeye ve herkese gereklidir.” Napolyon’a göreyse gazete, “Hükümetin kararlarını destekleyen, onun istediği şekilde hareket eden matbuadır.” Lenin’in ifadesinde ise gazete “İhtilalin en kuvvetli silahıdır.” Kısaca “Her çeşit haberi topluma ulaştıran günlük haber aracı olan gazete, bu yönüyle halkı doğrudan doğruya etkilemekte ve sosyal bir müessese olarak kamuoyu yaratmakta ve kamuoyuna yön

vermektedir. Medyadaki haberler her şeyden önce özellikle günümüz dünyasında ekonomik, siyasal ve sosyal hayatı etkilediğinden gazete topluma yön vermektedir” (İnuğur, 1978: 20-21).

Medyanın işlevinin nasıl algıladığı ve uyguladığı üzerinde farklı görüş ve yorumlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki medyanın “ideolojik” bir bakış açısının olduğu yorumudur. Stuart Hall’e göre medyanın en önemli işlevi, “...anlamın toplumsal inşasında üstlendiği ideolojik işlevdir. Bu ideolojik işlevi göz ardı eden hiçbir araştırma, medyanın toplumsal süreçte oynadığı rolü tam olarak ortaya koyamaz” (Hall, 1997: 77). Hall’in “anlamın toplumsal inşasından kastettiği şey, medyada ileri sürülen görüşlerin iktidarla bağlantılı olduğu ve “simgeler yaratma gücünün” tarafsız olmadığıdır.

Medyayı ideolojik düzeyde ele alanlara göre medya, çıkar gruplarının ve mülk sahiplerinin elindedir ve bu grupların çıkarlarını seslendirmektedir. Marksist görüşü benimseyen ekonomi politikçilere göre ise medyanın rolü, ona sahip olan ve onu kontrol eden sınıfın çıkarlarını “yanlış” bilinç yönetimi aracılığıyla “meşrulaştırmaktadır.” Ekonomi politik yaklaşım için kapitalist bir kesimin sahip olduğu medya, iktidarı savunmaktadır. İktidarla medyanın bu işbirliği, iktidarlar değişse de aynı kalmaktadır (Yıldırım, 2005: 12).

Medya dördüncü kuvvet olmanın yanında, aynı zamanda da bir baskı grubudur. Şöyle ki; baskı grupları, tanımından da anlaşılacağı üzere, üyelerinin ortak çıkarlara sahip bulduklarını algılayan, iktidara geçmeyi amaçlamadan siyasal sistemi etkilemeye çalışan bir topluluk olarak karşımıza çıkar. Siyasal partiler ise toplumun çeşitli kesimlerinin ve katlarının çıkarlarını birleştirme ve ifade etme sorumluluğu yüklenirler ve iktidara geçmeye çalışırlar. Günümüzde devlet faaliyetlerinin hemen her vatandaşın yaşayışını çeşitli yönlerden etkilemesi, siyasal partilerin her grubun dertleriyle yakından ilgilenmemesi, daha dar çıkarları temsil eden ve siyasal süreci etkilemeye çalışan baskı gruplarının oluşmasına yol açmıştır. Siyasal partiler gibi, baskı grupları da toplumsal farklılaşmanın iktisadi gelişme sonucu yaygınlaşmasına ve geniş kitlelerin siyasal katılma hakkını elde edişine paralel bir gelişme göstermişlerdir. Siyasal yaşantıda baskı gruplarının belirmesi ve etkinlik kazanması, yenilerinin doğması ve örgütlenmesini tetiklemiştir.

Artık günümüzde kitle iletişim araçları sayesinde çok büyük kitlelere ulaşmak mümkün hale gelmiştir. Bugün medya bu araçları kullanarak bir fikri çok büyük kitlelere iletebilmekte ve güçlü bir kamuoyu oluşturabilmektedir.

İletişim çağı diye adlandırdığımız, medyanın birinci güç olmaya aday olduğu bu yüzyılın bir diğer tartışma konusu da haberde objektifliğin mümkün olup olmadığıdır. Bilimsel bilginin objektifliğinin tartışıldığı bu ortamda haberin objektifliğinden söz etmek mümkün müdür? Medyatik söylemde oldukça sık kullanılan “objektif haber” anlayışının kendisi, bilimsel bilginin objektiflik statüsünün tartışıldığı ve sarsıntıya uğratıldığı bir dünyada yanılsamacı bir klişe olamaz mı? Enformasyona dayalı, objektif ya da nesnel haberi enformasyona dayanmayan sübjektif haberden ayırmamızı sağlayan ölçüt nedir? Dünyada olduğu gibi ülkemizde de, hem akademik toplumda hem de basın camiasında, bu sorulara olumlu cevaplar veren eğilimin, egemen bakış açısı ve tutum olduğu tartışma götürmez bir şeydir. Fakat bunun doğru olduğunu söylemek mümkün değildir. Medyatik süreçte, haberin bir kaynaktan veya kaynaklardan çıktığı nokta ile okuyucuya ulaştığı nokta veya zaman arasında çok karmaşık ve uzun bir yol vardır. Haber bu uzun ve karmaşık süreçte, habere konu olan olayın geçtiği mekândan, olayın aktörlerinden, yerel muhabirlerden ajanslara, gazetelere, radyo ve televizyon kuruluşlarına, haber derleyicilerine ve yorumcularına, köşe yazarlarına doğru bir yol izler ve bu sosyal süreç içinde üretilerek okuyucuya ulaştırılır (Karagöz, 1996: 29).

Toplumsal ve yönetim sisteminin denetimi açısından böylesine önemli bir görev üstlenen basının hiç şüphesiz uyması gereken birtakım kurallar vardır. Eğer bir kurum ya da kişiye yetki verilirse bunun bir de sorumluluk yönünün olması gerekir. İnsanoğlu toplumsal bir varlıktır ve onun varlığı ancak toplumsal yaşamda anlam ve değer kazanır. Gazeteciliğin de, toplumsal iş bölümü bağlamında ortaya konan bir meslek olarak değerlendirildiğinde, her toplumsal faaliyet gibi birtakım kural ve ilkeler çerçevesinde yürütülmesi gerektiği açıkça görülecektir.

Kamuoyunu yansıtan veya bizzat kendisinin kamuoyu oluşturabildiği medya, bu işlevlerini ancak demokratik sistemlerde yerine getirebilir. Böyle bir güce sahip olan medya son derece dikkatli davranmalı ve sorumluluk duygusu içerisinde hareket etmelidir. Şu unutulmamalıdır ki; demokrasiyi koruyan bir anlayışla çalışan medya aynı zamanda da kendisini koruyacak olan bir politika izliyor demektir.

1.2. Medyanın Siyasete Etkisi

Medyanın siyasetle ilişkisi, çok yönlü, karmaşık ve tanımlı zor bir ilişkidir. Partilerin ortaya çıkmasıyla okur-yazarlığın, kentleşmenin ve nihayet kitle toplumunun ortaya çıkması arasında bir paralellik vardır. Partiler görüşlerini kitlelere ulaştırmak için medyayı her yönüyle kullanmışlardır. Ancak, bazı siyasetçiler, liderler yükselirken medyanın desteğini almaya çalışmışlar, iktidardan düşerken de suçlu olarak medyayı göstermişlerdir. Demek ki; medya önemli bir güç olmakla beraber mutlak bir güç değildir.

Kitle iletişim araçlarının siyasal olarak büyük önemi vardır. Toplumun olayları izlemek için en fazla kullandığı araçlardan biri de medyadır. Çeşitli araştırmalar sonucunda medyanın insanları belirli konularda fikirlerini değiştirmeye yönlendirmekten ziyade, zaten var olan bilgilerin veya siyasal görüşlerin sağlamlaştırılmasında ve pekiştirilmesinde etkili olduğu ortaya çıkmıştır (Turam,1994: 48).

Kamuoyunun ve siyasî elitlerin politik aktiviteler hakkındaki görüşlerini dayandırdıkları enformasyon ilk önce medyadan gelmektedir. Dünyanın her tarafında insanların kendi aralarındaki özel tartışmaların konuları başta olmak üzere üst düzey yöneticilerin ve hatta siyasî karar mercilerinin faaliyetlerine kadar birçok olay medya tarafından etkilenmekte, hatta medya tarafından belirlenmektedir (Turam,1994: 49).

Medyanın siyasal otoriteler karşısında bir baskı unsuru olması pek hoş karşılanmamakta; Türkiye gibi birçok ülkede basın mensupları gözaltına alınmakta, yargılanmakta ve hapse atılmaktadır. Demokratik devletin temeli, vatandaşların bilgiye özgürce ulaşmasına dayanır. Basın özgürlüğünü sağlamak da devletin sorumlulukları arasındadır. Ancak hükümetler, basın özgürlüğünü sağlama adı altında sansür yasaları çıkarmamalı; bu özgürlüğü tüm yayın organlarına eşit olanaklar sağlayarak gerçekleştirmelidir (Milliyet, 04.06.1997).

Medya, insanlara sosyal ve siyasal olaylar hakkında bilgi verir. Medya dışında alternatif kaynakların olmayışı medyanın toplum üzerindeki etkisini daha da arttırmaktadır. Bu etki olumlu olduğu gibi olumsuz hatta yanıltıcı da olabilmektedir. Bu yönüyle medya, insanların siyasal sürece bakışını ve değerlendirmesini de belirler.

Medyanın etkisi ile bireysel davranışlar, toplumsal alanda bir yer bulabilme olanağını kazanmıştır. Günümüzde medyanın en önemli toplumsallaşma aracı olduğu görülmektedir. Çünkü tek tek bireyler bir etkiye sahip değilken medya sayesinde baskı grupları oluşturarak önemli bir güç haline gelebilmiştir.

Habermas'a göre; iletişim araçları, kurumsal alana giren özel çıkarların koruyucusu ya da eleştiricisi konumundadır. Medya, bireysel fikirleri medyatikleştiren toplumsal bir güç halini almıştır. Ancak bu gücün varlığı, kamuoyunun oluşumunu güvence altına almak konusunda yetersiz kalmaktadır. Yine Habermas'a göre, kamusal topluluk artık eskiden olduğu gibi biçimsel ve maddi açıdan eşit haklara sahip insanlardan oluşan bir bütün değildir (Bektaş, 2000: 70). Sembolik etkileşim kuramını geliştiren Habermas, medyayı demokratik bir alan olarak görmez; ama insanları medyaya direnebilecek güçte sorumlu aktörler olarak tanımlar (Tılınç,1998: 51).

İletişim, bireysel kimliğin karşılıklı fikirlerin tartışılmasıyla belirlendiği, ortak bir yorumlanmış sürecini anlatır. İletişimin bu yapısı nedeniyle toplumsal bir mekâna götürülmesi gerekir. İletişimin toplumsal mekâna götürülmesi, toplumsal rollerin öğretilmesi, toplumsal kimliğin kazanılması, kültürel bilginin aktarılması, kutsal olan değerlerin dillendirilerek pratik hayatta eyleme geçirilmesi ve grup dayanışmasının oluşturulması ile sağlanabilir. İletişim, toplumsal alana taşınmasıyla birlikte bir davranış biçimi olarak anlaşmaya varma faaliyetiyle sınırlı kalmayacak, yaşam alanının tümüne yayılacak ve bu alanın tümünü saran bir eylem halini alacaktır (Köker,1998: 61-62).

Medyanın yukarıda belirttiğimiz teorik boyutunun yanında toplum üzerinde oluşturduğu algı yani haberlerin topluma verilmesi, kitle iletişimin bir sürecinin varlığını ifade eder. Bu doğrultuda, haber metinleri yakın çevremizde veya dünyada olan bitenler hakkında bize enformasyon verirken, çoğunlukla doğrudan tecrübe etmediğimiz olay, olgu ve durumları toplum için yeniden kurar ve şekillendirir.

Medyanın gücü, çoğunlukla kamuoyunun üzerindedir. Değerlendirmeleri, eleştirileri, kamuoyunu yönlendirebilir. Siyasî kurumlar karşısında etkili olabilir. Ama sonuçta kararı yürütme verir. Yani basın tek başına siyaseti yönlendiremez, siyasî kararlarda etkili olamaz; ancak destekleyici rol oynar.

1.3. Medyanın Dış Politika Üzerinde Etkisi

Dış politikada medya önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Medyanın dış politika üzerindeki etkilerinden söz edilince ilk akla gelen onun “dördüncü kuvvet” olarak hükümetlerin politikalarında yönlendirici, sınırlayıcı veya denetleyici rolüdür. Ülke politikaları üzerinde sınırlama ve denetleme etkisi olan medya, demokratik ülkelerde mevcut olan yasama, yürütme ve yargı güçlerinden sonra dördüncü güç olarak tanımlanmaktadır. Dördüncü kuvvet olan medyanın etkisi bazı durumlarda siyasî elitlerin gücüne ulaşırken bazı durumlarda onların etkisini aşabilmesi bile mümkün olabilmektedir. Toplum ve bireyleri etkileyen bu önemli aktör, algı inşasında önemli bir rol üstlenmektedir. Medyanın sunduğu haberler çerçevesinde bireylerin zihinlerinde oluşan “durum” imajı kişilerin düşüncelerini oluşturur. Yani medyanın dış politikada yaşanan gelişmeleri dile getirirken kullandığı söylem yapıları halkın o konuya olan ilgisinin artmasında veya azalmasında temel değişkenlerden biridir. Bu durumda medyanın dış politikaya ne kadar ve nasıl yer verdiği önem kazanmaktadır.

Medya- dış politika ilişkisinde en can alıcı nokta olarak, medyanın dış politikadaki etkinliği düşünülmektedir. Medyanın dış politika üzerindeki etkinliği denince de akla ilk olarak medyanın kamuoyu aracılığıyla iktidarlar ve politikaları üzerindeki dolaylı denetleyici, sınırlayıcı ve hatta değiştirici gücü gelmektedir. Oysa medyanın, tek başına özellikle dış politikada, kamuoyunu etkileyerek hükümet politikalarını değiştirmek, belirli eylem seçeneklerini yaşama geçirmek ya da toplumun tavırlarını aniden ve derinden etkileyerek bunu somut dış politika konularına yönlendirme gücü yok denecek kadar azdır. Aslında medyanın dış politika üzerindeki etkinliğinden söz edilirken kastedilen, kamuoyunun dış politika üzerindeki etkinliğidir ve medyanın da bu etkinlik sahibi gücü yani kamuoyunu harekete geçirme yeteneğidir.

Medya- dış politika ilişkisinde akla ilk gelen, medyanın genel olarak, kamuya politika konusunda haber ve bilgi iletmesi, bir ölçüde kamuoyu oluşturması ve nihayet sınırlı bir ölçüde, kamuoyunun yönelişlerini karar vericilere aktarmasıdır.

Bu geleneksel çerçevede dışında kalan ve dış politikanın kendine özgü niteliklerinden kaynaklanan “basın-dış politika ilişkisi” basına değişik nitelikte başka roller de yükler. Bu rollerin her birinin yerine getirilişi hem basın hem de dış politika açısından çeşitli sorunları da beraberinde getirir.

Medya ve dış politika ilişkisi ele alınırken medyanın amacı ve işlevi olarak değişik boyutların da göz önünde tutulması gerekir. Bu doğrultuda medyanın işlevlerinden birisi bir kültürdeki sınırları korumaktır (Shoemaker, Reese, 2002: 133). Encoba ise medyanın asıl amacını “kamuoyu eğitmek (her ne kadar bu bağlamda güçlü etkileri olsa da) ya da kendilerini resmî olmayan kararlar veren yargı-benzeri karar alma organları olarak tayin etmek değildir. Medyanın amacı kamuoyunu önceden belirlemek ya da yaratmak da olmamalıdır. Medyanın hedefi, kamuoyunu ilgilendiren konulara ilişkin çeşitli enformasyonu ve kanılları aktarmak olmalıdır” diye belirtmiştir (Encoba, 2002: 454). Buna karşı olarak, Nezh Demirkent, “Medyanın asli görevinin toplumu doğru bilgilendirmek olduğunu savunanlar taraflı yayıncılığa karşı çıkarlar; ancak bu yanlış bir düşüncedir. İnsanın doğasında taraf olma özelliği vardır” (Demirkent, 1995: 237) diyerek medyanın düşünüldüğü gibi yadsınamaz bir objektifliğinin olamayacağını savunmuştur. Medya, derinlik yerine çarpıcılığı, sosyal önem yerine çekiciliği, keskin analiz yerine formaliteyi öne çıkarmaya daha fazla yatkın görünmekte ve siyaseti etkilemektedir (Filiz, 2005: 16).

Siyasî aktörler ve onların ulaşmaya çalıştığı kitleler arasında, medya köprü görevindedir. Bu da sistemin kendi içinde oluşabilecek aksamalara karşı medyanın işlevini ön plana çıkartır. Bu noktada demokratik bir toplumda medyanın yaşamsal önemi ortaya çıkar. Demokratik bir işleyişin böylece vazgeçilmez sahibi olan medya, ancak yokluğunda değeri ve yeri belli olan bir işlev görür (Alemdar, 1999: 44). Demokratik olsun olmasın, bir rejimde etkili olmak isteyen siyasal güçler açısından, medya büyük önem taşır.

Önceleri medyanın dış politika ile ilgili bilgilere ulaşmadaki yetersizliği, dış olaylara toplumun ilgisizliği, medyanın az gelişmiş teknolojilere sahip olması, medyanın dış ilişkilerdeki deneyimsizliği gibi nedenlerle medyanın dış politikadaki rolü bugüne oranla çok daha az olmuştur. Medya dış politikada rol almaya başladığında, medyanın kaynaklarının devlet kaynakları ile sınırlı olması sebebi ile devletin ve karar alıcıların medyayı yönlendirme yeteneği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda devlet ve yürütme organının medya aracılığı ile kamuoyunu etkileyerek alacağı kararlar ve izleyeceği politikaların toplum tarafından desteklenmesini sağlamıştır. Ancak küreselleşmenin medyayı da etkilemesi ve medya teknolojilerinin gelişmesi ile beraber medya en önemli

bilgi kaynaklarından biri haline gelerek uluslararası ilişkilerde önemli bir aktör haline gelmiştir. Bağımsız gözlem yapan, aktif katılımcı rolü ile dış politikanın içine girmiştir. Medyanın küreselleşmesi ile beraber devletle dış politika konusundaki ilişkisi de farklı bir boyut kazanmıştır.

Dış politika-medya ilişkisi ve basının dış politika üzerindeki kalıcı etkinliği, en anlamlı ve en zengin bir biçimde çağdaş tarihin yazılmasında yani dış politikaların kavranmasında, uluslararası ilişkilerin değerlendirilmesinde, kitlelere belirli bir dünya görüşünün, bakış açısının bu yolla aktarılmasında ortaya çıkan sonuç yönetimin arzu ettiği yöndedir. Dünya anlayışları farklı olan ülkelerde, medyanın yukarıda bahsedilen işlevleri geçerlidir. Türkiye için ise gerçek, bu işlevlerin karışımıdır. İktidarların her yerde medya üzerinde kurmak istedikleri denetim, yalnızca özgürlükler açısından değil, bilimin gelişmesi ve sağlıklı dış politika kararları açısından da incelenmelidir. Bu anlamda medya, herhangi bir üniversite kitaplığı, devlet arşivi ya da kültür hazinesi kadar özenle korunması gereken bir bilgi kaynağı olarak kabul edilmelidir. Günümüzün araştırmacıları, karar vericileri, kamuoyu ve gelecek kuşaklar için özgür bir medya, dış politika alanında onu geliştiren, etkileyen, düzeltten bir bilimsel araç olarak da önem kazanmaktadır.

Medyanın dış politikada etkin işlev üstlendiği bir alan da zaman zaman devletlerarası iletişimin aracı olmasıdır. Devletler, dış politika araçlarından birini kullanarak dış dünyaya değişik amaçlı “mesajlar” gönderirler. Bu mesajların tümü, çeşitli nedenlerle, klasik diplomatik yollardan gönderilmez ya da gönderilemez türdendir. Bu tür, normal diplomatik yollardan gönderilmeyen veya gönderilemeyen mesajlar basın aracılığıyla hedef devlet ya da devletlere ve halklara iletilir. Böylece medya hem doğrudan bir dış politika eyleminin aracı, hem de dış politika eylemler bütününe bir parçası olur. Burada dış politika ile bir iç içelik ya da doğrudan etki söz konusudur.

Uluslararası iletişimin başında propaganda gelir. Propaganda tipik ve sıkça başvurulan bir dış politika eylemi olarak çeşitli biçimler alabilir. Devletin ideolojisini yaymak, belli konularda ülke görüşünü iletmek ve başkalarına benimsetmek, hasım ülkelerin belirli görüntülerini yansıtmak ya da yaratmak, politikalarını eleştirmek, küçük düşürmek, tehditlerde bulunmak veya belirli değerleri benimsetmek, devletlerin başvurdukları propagandanın amaçlarındandır.

Bu tür propagandaların hedefleri iç ya da dış kamuoyu olabilir ve her durumda temel araçların başında medya gelir. Böyle durumlarda özellikle devletin doğrudan yönetimi altında olmayan medya, yönetimce bir propaganda aracı olarak kullanılmak istenildiğinde, medya ile iktidar arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusu olmaktadır.

Medyanın temel araç olarak kullandığı ikinci tür iletişim ise, öteki devletlere gönderilen sinyallerdir. Örneğin, bir anlaşmazlık durumunda taraflardan biri henüz resmen açıklamak istemediği bilgi ve önerilerini haber ya da yorum biçiminde medya aracılığıyla karşı tarafa iletmek isteyebilir. Bu birçok uluslararası anlaşmazlığın çözümünün başlangıç noktasını oluşturan bir iletişim biçimidir. Doğal olarak, devletler bu iletişim türüne yalnızca anlaşmazlık durumlarında değil, çeşitli alanlarda ve amaçlar için başvurabilirler. Burada da medya, bir diplomatik kurye ya da elçi gibi dış politika işlevleri yüklenmiş olur, dış politikanın doğrudan bir parçası haline gelir. Bu tür bir medya-dış politika bütünleşmesi, aynı zamanda, karşılıklı etkileşimi de beraberinde getirir. Bazen de basın, üçüncü taraflara iletilen mesajlar için kullanılabilir.

Medya, halkın, politikacıların ne yaptıkları ve aldıkları kararlara dair bilgi edinebilmesi için ana kaynak olurken, yine politikacılar açısından, alınan kararlar ve yapılan eylemlere yönelik toplumun fikirlerine dair bilgi edinebilmek için de önemli bir kaynak olmaktadır. Bunun yanında dış politika ve dış olayların, doğrudan bireylerin öğrenemeyeceği, tecrübe edemeyecekleri olaylar olması sebebi ile, medyada yer alan dış politika haberleri, bireylerin medyaya, dış politika konusunda daha bağlı hale gelmelerini gerekli kılarken, medyada da dış politikaya yönelik haber yapma oranını arttırmaktadır. Ayrıca dış politika konularının iç politika konularından daha karmaşık yapıya sahip olmaları, anlaşılma ve analiz edilmelerini daha zor hale getirmiştir. Dış olaylar doğrudan öğrenilemeyecek konuların en iyi örneğini oluşturduklarından bu yönde yapılan haberlerin kamu gündemini etkileme gücü çok fazladır. Dolayısıyla medyanın dış politika sürecindeki rolü ile iç politika sürecindeki rolü arasında belirgin bir fark vardır. Medyanın dış politikadaki en temel rolü, dış dünyada gelişen olaylar ile ilgili toplumun, grupların az veya çok fikir sahibi olmasını sağlamaktır (Malek, 1997: 7).

Medyanın gündem belirleyerek toplumun dikkatini belli bir yöne çekme gücünün yanında toplumun algıladığı dünyanın inşasında da önemli rolü vardır. Dış dünyadaki

diğer ülkeler, ülke liderleri, rejimler, gruplar, politikalar ile ilgili bireylerin algılamalarının yönlendirilmesinde etkin rol alır. Gündem belirleme gücünü, toplumun dikkatinin çekilmesi istenilen konuyla ilgili haberlere sıkça yer vererek sağlar. Örneğin 2002 yılında bütün dünyada medyanın büyük ilgisini gören Irak'ta durum önceki yıllardan farklı değildi. 2002 yılında Irak'a olan ilginin artmasının altında o dönemki siyasî çıkarlar yatmaktaydı. Nükleer silaha sahip olan başka ülkelerin de olduğu bir dönemde İran'ın Nükleer Programı ile ilgili haberlerin sürekli manşetten verilmesinin nedeni, kamuoyunun dikkatinin bu yöne çekilmek istenmesidir.

Medyada yer alan tanımlamalar da toplumun olayları algılamasında belirleyici rol oynamaktadır. Terörist, vatansever, direnişçi gibi tanımlamalar bireylerin olayların meşruiyeti hakkında belirli bir tercihte bulunmasını sağlar. Felluce'nin "isyancıların kalesi" olarak tanımlanması buraya yapılacak bir operasyonun toplum gözünde meşru olarak algılanmasına yöneliktir. Medyanın gündemi belirleme ve değiştirebilme gücüne örnek olarak Çeçenistan ile ilgili haberler verilebilir. Meydana gelen herhangi bir şiddet olayında bütün gözler Çeçenistan'a çevrilirken sorunun sebepleri ve arka planı hakkında yeterli bilgi ortaya konulmamıştır. Herhangi bir terör eylemine Müslümanların adının karışmasının ardından yapılan haberde, eylemcilerin Müslüman olduğunun sürekli vurgulanması, Müslümanların hepsinin terörist olarak algılanmasına yol açabilir. Aynı şekilde, ABD'nin emperyalist olduğunun vurgulanması toplumun Amerikan ürünü olan her şeye ön yargı ile yaklaşmasına yol açar (Zaman, 13.02.2005).

Medyanın kamuoyunu bilgilendirmesi, uluslararası sistemin yapısı, devletlerin dış politikaları gibi konular üzerinde analiz ve değerlendirmeler yapılarak bireylerin bu yönde bakış açısı kazanmalarını sağlamak yönündedir. Medyanın amacı, devletin dış politikalarını etkilemeye veya değiştirmeye yönelik değildir; ancak toplumun, ülkenin dış politikasına yönelik nabzını tutmak açısından karar mercilerinin medyaya bağımlı olmasını sağlamaktır. Medya karar vericiler ile arasındaki en güçlü bağlantıyı sunar, bu sebeple toplumun siyasî desteğini sağlama noktasında medya, iktidar açısından önem taşımaktadır.

Medyanın dış politikadaki rolünde ideolojik faktörlerin olduğu gibi toplumdaki elitlerin ekonomik, siyasî ve sosyal çıkarları da etkileyici olmuştur. Medya kuruluşlarının başındakilerin elit sınıfı oluşturması, gündemin bu elitlerin istediği yöne çekilmesini,

eleştirilerin, diğerk ülkelerdeki elitlerle olan ticarî ilişkileri destekleyecek yönde olmasını sağlamıştır.

Medyanın dış politika üzerindeki etkisi, ülkeden ülkeye değışen çeşitli faktörlere göre farklılık göstermektedir. Dış politika kültürü, karar alım süreci, çıkar grupları, güvenlik, ekonomik faktörler medyanın etkisi üzerinde etkili olmaktadır. Ayrıca millî kimlik, uluslararası imaj ve siyasî güç gibi faktörler medyanın dış politikada ne ölçüde rol alabileceğı hususunda belirleyici olmuşlardır. Demokratik rejimlerde baskı gruplarının ve toplumun da etkisi ile medya dış politikaya, otoriter rejimlere göre daha fazla dâhil olur. Güvenlikle ilgili çıkarların söz konusu olduğı bir ülkede medya dış politikaya daha fazla dâhildir ve halkı etkileme gücü daha fazladır. “Vatanseverlik” duygusu ön plana çıkarılarak toplumun ilgisini konuya çekerek, bu yöndeki eylemler meşru hale getirilir (Malek, 1997: 31).

Dış haberler gazeteciliğı, özel sorumluluk gerektiren çok özel uğraşı alanıdır. Bu gazeteciler hem kendi toplumlarının amaçlarını ve değer yargılarını başka ülkelere duyurmak, hem de toplumlar ve ülkeler hakkında, kendi ülkesindeki okuyucuların/ izleyicilerin ve siyaset adamlarının ihtiyaçları ve ilgi alanları doğrultusunda haber iletme görevini de üstlenmişlerdir.

Medyada yer alan dış politika algılamaları ülke çıkarlarıyla da doğrudan ilişkilidir. Ülke dışında meydana gelen değışimler çoğı zaman ülkenin çıkarlarına göre yorumlanır ve değerlendirilir. ABD medyasındaki İran algılaması da bu şekilde gelişmiştir. 1979 İran İslam Devrimi’ne kadar olan dönemde Şah ve rejimle ilgili yapılan değerlendirmeler pozitif olurken devrim sonrası bu algılama değışmiştir. 2003 yılında nükleer sorunun patlak vermesi ile hem yazılı hem görsel medyada İran’ın ABD çıkarları açısından tehdit oluşturduğuna sıkça yer verilirken ABD’nin İran’a karşı olan tutumu toplum gözünde meşru hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede İran’daki siyasal rejimle ilgili olarak da pek çok yorum yapılmış, demokrasi, insan hakları gibi kavramların olmayışına dikkat çekilmek istenmiştir. Sıcak çatışma söz konusu olmasa bile bu gibi kriz, anlaşmazlık dönemlerinde medyanın rolü daha da etkili hale gelmektedir. Ülke çıkarları, güvenlik gibi konulara vurgu yapılarak kamuoyunun dikkati bu yöne çekilirken, karar alıcıların izlediğı politikaya ve bu yönde aldığı kararlara, davranışlara

toplumun destek vermesini sağlamak amaçlanmıştır (Naveh, www.cco.regeneration.de, 12.05.2012).

Medyanın dış politika üzerindeki etkinliği, esas olarak kamuoyunun dış politika üzerindeki etkinliği ile sınırlıdır. Dolayısıyla, medyanın dış politikada etkin bir rolünden söz edebilmek, temelde genel kamuoyunun dış politikayı etkilediğini varsaymak olmaktadır. Bu nedenle öncelikle saptanması gereken, kamuoyunun dış politika üzerinde etkinliğinin olup olmadığıdır.

Medyanın dış politika üzerindeki asıl etkinliği, kendisinin de bir parçası olduğu dar bir seçkinler grubunun etkinliğinden kaynaklanmaktadır. Dünyanın her yerinde dış politikada etkinlik, dar bir düşünce oluşturucularının tekelindedir. Bunlar politikacılar, işadamları, uzmanlar, bilim adamları, yazarlar, etkin sanatçılar, sendikacılar vb. olarak sıralanabilir. Bunlara gazete sahipleri, başyazarlar, yorumcular da eklenebilir.

Medya ayrıca söz ve güç sahibi kamuoyunun bakış açısını yöneticilere yansıtarak ve dolayısıyla bir anlamda hükümetlerin dış politika gündemini de belirleyerek de dış politika üzerinde etkin olabilmektedir. Tabii yer verdiği dış kaynaklı haberlerle de medya, yöneticilere dış politika açısından yeni gündem maddeleri getirmektedir. Medyanın bu biçimlerde, iç ve dış kaynaklı olarak karar vericilerin dış politika gündemini bir ölçüde olsun belirleyebilmesi, medyanın dış politika üzerindeki etkinliği açısından fevkalade önemli bir güçtür. Ayrıca medya, bugün hâlâ iktidarlar için, parlamentolar ve kamuoyu yoklamalarından da önde gelen kamuoyunu saptama ve ölçme aracıdır. Kamuoyuna duyarlı yönetimler ve dış politik konular söz konusu olduğunda, doğal olarak medyanın etkinliği de bu işlevi ölçüsünde artmaktadır.

BÖLÜM 2: TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Türkiye ile İran'ın ilişkilerine genel olarak bakıldığında iki devletin ne devamlı çatışan konumda, ne de çok uyumlu ilişkilere sahip olduğu söylenebilir. İki devletin ilişkileri için en uygun tanım, “dengeli” olacaktır. Türkiye ve İran, bir yandan Sadabat Paktı ile başlayıp Bağdat Paktı ile süren çizgide siyasî, askerî ve ekonomik alanda işbirliğine giderken bir yandan da çeşitli sorunlar nedeniyle bir zıtlama içine girmişlerdir. İki devlet arasındaki ilişkilerde ana sorunlar; sınırın karşılıklı olarak birbirleri aleyhine kullanılması, iki devletin büyük devletlerle ilişkileri, bölgesel egemenlik mücadeleleri, ideolojik konular ve son dönemde Ortadoğu, Orta Asya, Kafkasya ve Kuzey Irak'taki çıkar çatışmalarından kaynaklanmaktadır. Bu rekabete karşın Türkiye ve İran, son yıllarda ekonomik alanda ve enerji alanında yakın ilişki içine girmişler ve işbirliği yapmaya başlamışlardır.

Türkiye-İran ilişkilerini etkileyen en önemli konulardan ilki, hiç şüphesiz, yüz yıllardır yan yana yaşayan iki komşu ülke olarak tarih ve kültürdür. 1980 sonrası İran İslam Devrimi ile birlikte ideolojik yapılanma, Türkiye-İran ilişkilerinde önemli bir yere sahip olmuştur. PKK ve Hizbullah Terör Örgütlerinin, İran ile ilişkilendirmesi ve İran'ın bugün ABD ve İsrail tarafından konumlandırılması noktasında dış faktörler Türkiye-İran ilişkilerinde belirleyici rol oynamaktadır.

Tarihin her döneminde, bölgede etkin role sahip iki ülke olan Türkiye ve İran, buldukları coğrafi konum ve diğer etkenler ile Ortadoğu'nun en güçlü ülkelerinden olma özelliğini bugüne değin korumuştur. Bu da beraberinde bölgede etkin olma mücadelesini getirmiştir.

Türkiye ve İran coğrafi konumlarının sunduğu jeopolitik önemleri, köklü medeniyet tarihleri, kültürel kimlikleri ile nüfuslarının büyük çoğunluğu itibarıyla, farklı mezhep anlayışı da olsa, İslam dinine mensup olan ve farklı yönetim tarzları ile bölge devletleri için model ülke olma hedefinde olan iki bölgesel güç olmuştur.

İran da, Türkiye gibi Asya-Avrupa güney bağlantısının ana geçiş hattı üzerinde bulunmaktadır. Her iki ülke de kuzeyde Rusya'nın tek başına sağladığı alternatif geçiş güzergâhını güneyde daha ılıman iklim şartlarında; fakat daha zor yeryüzü şekilleri

içinde sağlamaktadır. İran ve Türkiye, Avrasya ana kıtasının kuzey-güney merkezi geçiş hattını oluşturan Kafkaslarla doğrudan sınır komşuluğuna sahiptir. Türkiye bu geçişin batı yakasını oluşturarak Balkanlara komşudur. İran ise, doğu yakasını oluşturan Orta Asya-Afgan-Hint hattına komşudur. Avrasya kıtasının dört önemli iç denizi ve körfezi durumunda olan Karadeniz ve Akdeniz bağlantısı, Türkiye üzerinden, diğer ikisi Hazar ve Basra Körfezi ise İran üzerinden sağlanmaktadır. Sahip oldukları bu önemli jeopolitik konumları itibariyle önemli birer Batı Asya gücü olan bu iki devletten Türkiye, Batı Avrupa, İran ise Güney Asya ile doğrudan irtibatlıdır. Avrasya ana kıtası için geliştirilen jeopolitik kavramlardan biri olan Rimland (Kenar Kuşak)'ın merkezi hattını oluşturan bu iki ülke, buldukları bu jeopolitik konum itibariyle egemen mihver gücün yani Rusya'nın baskısını sürekli olarak hissetmişlerdir (Davutoğlu, 2008: 426).

Türkiye ile İran arasındaki bu coğrafi yakınlık, özellikle modern dönemdeki siyasal gelişimlerinde iki ülkenin küresel yapıya etkileri ve etkilenmeleri önemli benzerlikler taşımalarını sağlamıştır. Her iki ülke, son iki asır içinde önemli küresel güçlerin rekabet alanlarını oluşturmuştur. XIX. yüzyılda Osmanlılar, İngiltere-Rusya rekabetinin önemli bir etki alanı iken, aynı dönemde İran da, kuzeyde Rusya, güneyde İngiltere etkisini fazlasıyla hissetmiştir. XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren SSCB'den gelen tehditlere karşı her iki ülke de batı güvenlik şemsiyesi altında korunmayı tercih etmişlerdir. Türkiye bu güvenlik şemsiyesini demokrasiye geçiş ile sağlarken, İran batı destekli Şah'ın otoriter rejimine yönelmiştir. Bu dış baskıların ortak geleceğini yaşayan iki ülke iç gelişmeler itibariyle de benzer süreçleri yaşamışlardır. Osmanlı'nın II. Meşrutiyet Dönemi sancılarını yaşadığı aynı dönemde, İran Kaçar Hanedanı da meşrutiyeti kabul etmiştir. 1920'li yılların sonrasında Türkiye'de yaşanan iç siyasî ve toplumsal reformlar, Türkiye örnek alınarak İran'da da yaşanmıştır. (Şapka kanundan, kılık kıyafet kanununa kadar) 1970'li yıllarda her iki ülkede görülen toplumsal hareketlilik Türkiye'de bir darbeye sonuçlanırken, İran'da ise rejim değişikliğine sebep olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise her iki ülke de ideoloji-devlet çatışmasını yoğun bir şekilde yaşamıştır. Söz konusu bu benzerlikler, iki ülke arasındaki ilişkilerin inişli çıkışlı devam etmesine rağmen, her iki ülkede karşılıklı ilişkilerin tarihî tecrübelerinden kaynaklanan bir vizyonla pragmatik bir yaklaşımla ele alınmasına engel olamamıştır. Bu durum, İran-Türkiye sınırını Soğuk Savaş sonrası dönemin geçiş sürecinde bölgenin en istikrarlı sınırı olmaya devam ettirmiştir.

Türkiye ve İran, ayrı ayrı incelendiğinde, her iki ülkenin dış politik yaklaşımlarının ortak siyasî parametrelere dayandığı görülmektedir. Bu parametrelerden biri; her iki ülkenin sahip olduğu jeopolitik, jeostratejik konumları itibariyle büyük güçler arasındaki stratejik mücadelenin önemli bir alanını oluşturmalarıdır. Bu durum, her iki ülkenin de güvenliği dış politikalarının temel unsuru olarak görmelerine neden olmuştur. Diğer bir parametre ise, her iki ülkenin de bölgesel aktör olma konusundaki potansiyellerini işletme çabalarıdır. Bu anlamda, sahip oldukları jeostratejik kaynakları ve jeokültürel bağları kullanarak bölge ülkeleri üzerindeki etkinlik alanlarını geliştirmek isteme çabalarıdır (Gürkaş ve diğ, 2007: 220).

Türkiye-İran ilişkilerini birkaç başlıkta ele almak mümkündür. Bunlar: Soğuk Savaş sonrası dağılan SSCB ile bağımsız olan Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri üzerinde yaşanan rekabet, PKK ve Kürt sorunu, ideolojik farklılıklar, enerji ve İran'ın nükleer faaliyetleri olarak sıralanabilir.

Soğuk Savaş sonrasında Tahran-Ankara ilişkilerindeki en önemli konulardan biri şüphesiz SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan yeni cumhuriyetler üzerindeki karşılıklı çıkar mücadelesi olmuştur. SSCB sonrasında bağımsızlığını yeni kazanmış bu cumhuriyetlere karşı, ekonomik ve siyasî etki alanı oluşturmak isteyen İran ve Türkiye farklı argümanlarla bölge ülkelerine yaklaşmaya çalışmıştır. İran, rejim ihracı politikası ile bölge ülkeleri üzerinde etkinliğini sürdürmeye çalışırken, Türkiye tarihî ve kültürel ortak paydaları öne çıkartarak bu ülkelerle ilişkilerini geliştirmek istemiştir.

Fakat bağımsızlık sonrası yakın süreçte, her iki ülkenin ekonomik ve siyasî gücünün bölgeyi etkileme adına yetersiz oluşu, iki ülke arasındaki rekabet alanının farklı bir politik dayanışma ile şekillenmesine neden olmuştur. Şöyle ki; İran, Rusya ile ilişkilerini geliştirerek Rusya üzerinden bölge ülkeleri üzerinde etkinlik kurmaya çalışırken, Türkiye, ABD şemsiyesi altında bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır (Çetinsaya, 2002: 296). Bağımsızlığını yeni kazanan bu ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi için, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığına bağlı olarak TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma Dairesi Başkanlığı) kurulmuştur. Bu kurum, bölge ülkeleriyle gerçekleştirilecek çeşitli kültürel ve ticarî programlarda koordine edici bir rol üstlenmiştir. Ayrıca Türkiye 1992'de, Türkçe Konuşan Ülkelerin Devlet Başkanları

Zirvesi'ni gerçekleştirerek bu yönde bir adım daha atmıştır. Yeni cumhuriyetlerle sınır bağlantısı bulunan İnan ise bölge ülkelerdeki etnik sınır çatışmalarından rahatsız olmuştur. İçinde yoğun bir Azeri Türk nüfus bulunduran İnan, Azerbaycan-Ermenistan atışmalarında Türkiye'nin Azerbaycan yanında taraf olmasından rahatsız olarak Ermenistan ile olan ilişkilerini geliştirerek bu duruma cevap vermeye çalışmıştır. Bu dönemde bölge üzerinde, Rusya, Ermenistan, İnan tarafından oluşturulan Kuzey-Güney eksenine karşı, Azerbaycan, Türkiye, ABD tarafından oluşturulan Doğu-Batı eksenine ortaya çıkmıştır. Söz konusu bu eksen özellikle bu ülkelerde yer alan enerji kaynaklarının dünya pazarına taşınması adına ayrı bir rekabet alanı oluşturmuştur (Grkaş ve diğ, 2007: 238). Fakat son dönemde İnan ve Türkiye arasındaki Orta Asya ve Güney Kafkasya zerindeki rekabet, yerini özellikle ECO çerçevesinde ekonomik işbirliğine bırakmıştır.

İki lke arasındaki ilişkileri etkileyen diğer bir faktör ise; PKK ve Kürt sorunudur. ABD'nin Birinci Körfez Savaşı ile Irak'a müdahalesi sonrasında Kuzey Irak'ta oluşan siyasî boşluktan bir Kürt devleti oluşmaması için, ülkesinde Kürt nüfus barındıran Türkiye, İnan ve Suriye'yi bir düzine önlem almaya itmiştir. Bu lkeler sürekli Irak'ın toprak bütünlüğünü savunarak, bu hassasiyetleri her platformda dile getirmişlerdir. Türkiye ve İnan'ın Kuzey Irak'taki Kürt grupları etki altında bulundurarak kendi içindeki Kürt nüfusunu kontrol etme çabaları, iki ülkeyi sürekli karşı karşıya getirmiştir. Bölgede Türkiye'nin Mesut Barzani'nin başını çektiği Kürdistan Demokrat Partisi (KDP)'ne destek vermesine karşılık İnan, bugünün Irak Cumhurbaşkanı konumunda bulunan Celal Talabani'nin başını çektiği Kürdistan Yurtseverler Birliği'ni (KYB) desteklemiştir.

Diğer taraftan PKK terör örgütünün bölgedeki faaliyetleri iki ülke ilişkilerinde gerilimlere sebep olmuştur. Türk tarafının İnan'ın bu örgüte destek verdiği yönündeki suçlamalarına karşılık, İnan'ın resmî makamları bunu devamlı yalanlamışlardır. Resmî açıklamaların bu yönde olmasına rağmen, İnan'ın Türkiye ilişkilerinde PKK kartını kullandığı da bir gerçektir. 1999 yılında calan'ın yakalanarak Türkiye'ye getirilmesi ile İnan'da düzenlenen PKK'ya yönelik askerî harekt, İnan'ın PKK'ya karşı aldığı ilk ciddi önlem olarak ifade edilebilir. Diğer taraftan PKK'nın İnan kanadı olan PJAK'a

karşı İran yönetiminin önlem alması gerektiğine ilişkin Türkiye hükümetlerinin görüşleri sürekli İran ile paylaşılmıştır.

Türkiye-İran ilişkilerinde diğer önemli bir faktör de enerji konusudur. İran'ın sahip olduğu doğal gaz ve petrol rezervleri, Türkiye'nin de enerji ithalatçısı olması nedeniyle enerji konusu iki ülke ilişkilerini etkileyen en önemli faktörlerden biri olmuştur. 1996 yılında Türkiye'de Refah-Yol hükümeti döneminde İran ile 23 milyar dolarlık doğal gaz antlaşması imzalanmıştır (Çetinsaya, 2002: 323). Ankara ile Tahran arasında imzalanan ikinci antlaşma 14 Temmuz 2007 tarihinde ABD'nin muhalefetine rağmen imzalanan enerji mutabakatı olmuştur. Bu antlaşma iki ülke arasındaki siyasî ve ekonomik ilişkilerin gelişmesinde önemli bir dönüm noktası olduğu gibi, Türkiye'nin komşularla sıfır problem ve sorunsuz bir Ortadoğu bölgesi oluşturma politikasının da somut bir göstergesi olmuştur. Türkiye, bir taraftan enerji konusunda %60 oranında bağlı durumda olduğu Rusya'ya karşı alternatif kaynak olarak gördüğü İran doğal gazıyla rahatlamak isterken, diğer taraftan AB ülkelerinin Rusya dışında alternatif enerji koridorları oluşturma amacıyla destekledikleri Nabucco Projeine kaynak olarak İran doğal gazını önermiştir. Her ne kadar ABD, Avrupa ülkelerinin enerji konusunda Rusya'ya bağımlı olmasını istemese de İran'ın da güvenilir bir kaynak olamayacağı düşüncesiyle Türkiye'nin bu teklifine karşı çıkmaktadır. Söz konusu anlaşmalar bölgesel düzeyde İran'ı enerji sağlayıcı, Türkiye'yi ise güvenli bir enerji koridoru konumuna getirmeyi amaçlamaktaydı.

İran-Türkiye ilişkilerini etkileyen diğer bir faktör ise; İran yönetiminin nükleer çalışmaları olmuştur. Türkiye hükümeti bölgede İran'ın nükleer güç sahibi olmasını bölgesel çıkarları ve bölge güvenliği açısından kesinlikle istemezken, İran'ın barışçıl amaçlı nükleer enerjiye sahip olma hakkının da olduğunu ifade etmektedir.

Bu başlıklardan hareketle Türkiye ile İran arasındaki siyasî ilişkileri uzun yıllar boyunca olumsuz bir şekilde etkileyen iki konudan bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki ideolojik farklılık, diğeri de güvenlik konusudur. 1979 İran İslam Devrimi ve 80'lere damgasını vuran bölgesel ve küresel pek çok olay, iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrini olumsuz yönde etkilemiştir. Akabinde 90'lar boyunca da durum pek farklı olmamıştır. İran'da Hatemi'nin cumhurbaşkanı seçilmesine kadar geçen sürede iki ülke ilişkilerinde olumlu pek az gelişmeden bahsedilebilmiştir. Hatemi ile birlikte değişen İran ile

Türkiye iyi ilişkiler geliştirme yolunda önemli adımlar atmıştır. 2000’li yıllarla birlikte de iki komşu ülkenin iyi ilişkilerinin başlangıcına tanıklık edilmiştir. 2002 yılında Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in ziyareti ve Kasım 2002’de Ak Parti’nin iktidara gelmesi ile Türkiye-İran ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır.

Türkiye-İran ilişkilerini doğru anlayabilmek için bu ilişkileri etkileyen faktörleri doğru anlamak gerekmektedir. Bu bölümde, Türkiye-İran ilişkilerini etkileyen faktörler incelenmektedir.

2.1. Tarihî ve Kültürel Faktörler

İran, bulunduğu coğrafi bölgede Türkiye’nin “en eski” komşusu olma özelliği ile dikkat çeken, kuzeyinde Hazar Denizi, doğusunda Afganistan ve Pakistan, güneyinde Basra Körfezi, batısında Irak ve Türkiye’nin yer aldığı bir Ortadoğu ülkesidir (Oğuz ve Çakır, 2000: s. 23).

Türkiye-İran ilişkilerini doğru anlamak için, tarihî ve kültürel faktörleri doğru anlamak gerekir. İran ve Türkiye Müslüman iki ülke olup ortak tarihî ve kültürel bağlarla birbirine bağlıdır. 1639 Kasr-ı Şirin Anlaşması ile tayin edilen sınırlar çerçevesinde, bir daha değişmemek üzere Türkiye’nin en uzun kara sınırına sahip olduğu doğu komşusudur. Osmanlı Devleti ile İran arasındaki siyasî ilişkilerin başlaması, 1820’li yıllara rastlar. İki ülke arasında toprak ve sınır meselelerine dair hiçbir anlaşmazlık bulunmamaktadır. Hatta iki ülke sınırı, birkaç asırdır barış ve dostluk sınırının timsali konumundadır. Türkiye ve İran, tarihin her döneminde birbiriyle etkileşim halinde olan iki ülkedir.

1,6 milyon kilometre kare yüzölçümü olan İran, Türkiye’nin iki katı durumundadır, Ortadoğu’nun ise en büyük devletidir. İran platosunun iç kesimlerinde yer alan iki çöl, ülke arazisinin önemli bir bölümünü teşkil eder. Toplam 8.731 kilometre uzunluğunda olan ülke sınırlarının 6031 kilometresini kara sınırları, 2700 kilometresini ise sahil sınırları oluşturur. İran’ın kuzeyinde Hazar denizi itibariyle bu denize kıyı ülkelerle de ortak sınırı vardır. Bu sınırın uzunluğu toplam 657 kilometreyi bulmaktadır (İran İslam Cumhuriyeti Büyükelçiliği, 2001: 6).

İran’ın etnik yapısında halkın yüzde 89’u Şii, yüzde 10’u Sünni Müslüman’dır. yüzde 1’lik kısmı ise diğer dinler teşkil etmektedir. Nüfusun etnik dağılımı şu şekilde

sıralanabilir: Fars: yüzde 51, Azeri: yüzde 24, Gilaki Mazandarani: yüzde 8, Kürt: yüzde 7, Arap: yüzde 3, Lur: yüzde 2, Baloh: yüzde 2, Türkmen: yüzde 2, Diğer: yüzde 1. Diğer taraftan İran'da, Farsça yüzde 58, Türkçe yüzde 26, Kürtçe yüzde 9, Lurce yüzde 2, Balohca yüzde 1 ve diğer diller yüzde 3 oranında konuşulmaktadır (CIA World Factbook, www.cia.gov).

Türkiye-İran ilişkilerinin belirlenmesinde kimlik tanımlaması temel rol oynamaktadır. Tarih boyu her iki ülke kimliklerinin ve rejimlerinin farklı olması, onların sistemdeki konumlarını, bölgesel güç arayışlarını ve ikili ilişkilerini ciddi şekilde etkilemiştir. Osmanlı ve Safevi devletlerinin Türk olmalarına rağmen, Şii ve Sünni çerçevesinde baktığımızda, kimlik tanımlamaları içinde birbirlerine düşman konumda oldukları görülmektedir (Allouche, 2001: 132).

Farklı dinî kimlik tanımlamalarının yanında, yukarıda da belirtildiği üzere, İran'daki yoğun Türk nüfusu göze çarpmaktadır. Fakat Fars dili çerçevesinde oluşturulan Fars kültürü, İran'ı büyük ölçüde etnik ayrışmadan korumuştur. Bu sebeple de Türkiye-İran ilişkilerinde daha ziyade mezhep farklılığı öne çıkan bir faktör olmuştur.

Osmanlı sonrası şekillenen yeni devlet yapılanmasında Türkiye, Türk kimliğini esas alan bir oluşuma gitmişken, İran da Rıza Pehlevi ile Fars kimliğini esas alan bir yapılanmaya gitmiştir. Mezhep farklılığının önemi eskisi kadar yoğun hissedilmemekle beraber bu kez de Fars-Türk ayrımı göze çarpmıştır.

Pek çok farklı milletten insanın yaşadığı ülkede, Türk nüfusunun genel nüfusa oranla daha yüksek olmasının yol açtığı tehdit ve İran topraklarında Abbasi halifeliğinin kontrolü kaybetmesi, İran'da Farsilik etrafında bir kimlik inşasına gidilmesine sebebiyet vermiştir. Böylelikle Farsçanın edebiyat ve yönetim dili olarak kullanıldığı Fars kültürüne sahip bir toplum oluşturulmuştur (Bingöl, 1999: 179-180).

Fars dili ve Şii mezhebi etrafında kendini tanımlayan İran ile Türk ulusal kimliği tanımını öne çıkaran bir kültürel algılama ortaya koyan Türkiye arasında tarihî kökenlere dayanan etnik, kültürel ve mezhepsel farklılıklar, aynı zamanda, ayrı iki kültürel havzanın doğmasına da neden olmuştur. Bu ayrım, bölgesel egemenlik yarışını belirginleştirerek, mevcut duruma yeni bir açı daha kazandırmıştır.

İki ülkenin iki farklı kültür havzası tanımı, bölge ülkeleri ile olan ilişkilerinde de önemli rol oynamış, Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik politikalarında belirleyici olmuştur. İran İslam Devrimi ile birlikte, sözü edilen bu belirleyici etki, Türkiye-İran arasında daha açık olarak hissedilmeye başlanmıştır. Bir anlamda Şii kimliğinin siyasallaşması olarak İran İslam Devrimi, her ne kadar dini mezhep üzerinde bir tanımlamaya gitmemiş olsa da Türkiye ile mevcut ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir.

İran'da Şiiğin siyasallaşmasıyla, farklı kimlik tanımlamasına sahip bu iki ülkenin ilişkileri de gerginleşmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Kafkasya ve Orta Asya'daki gelişmeler bunun daha net görülmesini sağlamıştır. Bağımsızlığı ilan eden cumhuriyetlerde Türk milliyetçiliğinin yükselmesi, İran-Türkiye arasında sorun yaratmıştır (Keskin, 2004a: 23).

2.2. İdeolojik Faktörler

Türkiye-İran ilişkilerini etkileyen temel faktörlerden bir diğeri, hiç kuşkusuz, İran'daki rejim olmuştur. İki ülke arasındaki rejim farklılığının ilişkilere etkisi, 1979 İran İslam Devrimi ile birlikte ortaya çıkmıştır.

İran, Ortadoğu'da önemli bir jeopolitik konuma sahiptir. Ortadoğu ile Kafkasya arasında bir köprü görevi gören ülkenin Hazar Denizi'ne olan kıyısı, Orta Asya'ya açılan kapı niteliğindedir. Yine ülkenin güneyde körfez ile okyanusa açılması ülke petrolünün taşınması açısından önemli bir role sahiptir. Ülke aynı zamanda transit yolların da merkezinde yer alır.

İran, Türkiye açısından da önemli bir konumda yer almaktadır. İki ülke arasındaki ilişkiler, çok eski tarihe dayanmaktadır. Sınır komşusu olan iki ülkenin birinde meydana gelen değişiklikler, bir diğeri de elbette ki yakından etkilemektedir. Bu bağlamda, İran Devrimi önemli bir örnek teşkil etmektedir. 1979 yılında İran'da yapılan devrim, iki ülke ilişkilerini de önemli bir şekilde etkilemiştir. Öyle ki; Türkiye-İran ilişkileri 1979 yılında İran'da yapılan devrimden sonra çok büyük değişiklikler geçirmiştir. İran'da, devrim sonrası kurulan İslamî esaslara dayalı yönetim, Türkiye ile İran arasındaki ilişkileri gerginleştirmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerde yaşanan bu gerginlik uzun süre devam etmiştir.

İran İslam Devrimi, modern zamanlarda önce siyasetten ve kamusal olan her şeyden, zamanla da hayatın kendisinden sürgün edilen kutsalın ve doğal temsilcisi ruhanilerin, haklı çıkmış olarak ve iadeyi itibarla geri dönmesi, hatta “kötü gidişatı” durdurmak üzere kitleler tarafından bir kurtarıcı gibi geri çağırılması sürecini başlamıştır. Tüm dünyada değişik dinlerden ruhaniler, İran Devrimi sayesinde hayata dönmeye ve temsilcisi oldukları eski yetki ve haklarını talep etmeye cesaret bulmuşlardır (Çamurcu, 2000: 15). Bu da dönem Türkiye’sinin sıcak bakmadığı bir gelişme olmuştur. Bu sebeple İran rejimine karşı reflekssel bir tutum sergilenmiştir.

Öte yandan İran, Şii mezhebini esas kılan şeriat devleti yapılanmasını ortaya koymuş ve din, bu devletin temel ve belirleyici ögesi olmuştur. Genç Türkiye Cumhuriyeti ise, dinin devlet işlerinden tamamen arındırıldığı ve laikliğin siyasal yapının olmazsa olmazı olarak değerlendirildiği bir rejim anlayışını benimsemiştir. Bununla birlikte yönünü tamamen Batı’ya çevirmiş bir Türkiye için İran’daki rejim, başlı başına ülkeye karşı refleks geliştirmek için yeterli bir gerekçe olmuştur. İran da, kendisini İslam dünyası içinde tanımlayarak Batı’yı tamamen reddetme anlayışını geliştirmiş ve bu sebepten dolayı Batı kültürü içinde kendisini tanımlayan Türkiye’yi kendisine karşı olarak değerlendirmiştir. Bu nedenlerden dolayı iki siyasal sistemin varlık nedenlerinin birbiri ile zıt olduğu söylenebilir (Keskin, 2004a: 23-24).

Kısaca, Türkiye, dini kamusal alandan soyutlayarak bir rejim modeli üretip, uygulamaya çalışırken, İran ise devrimle birlikte tam tersi bir yapılanmaya gitmiştir. İşte bu sorun, iki ülkenin birbirine temkinli yaklaşmasından öte, birbirinden uzak durmasına sebep olmuştur.

Türkiye’nin İran algısında, ideolojik açıdan zıtlıkla birlikte İslam devrimin temel düsturlarından biri olan “rejim ihracı” meselesi etkili olmuştur. Devrimle birlikte İslam’ın İran’da yönetim biçimi haline gelmiş olması değil, devrimin bölge ülkelerine ve Türkiye’ye ihraç edilmeye çalışıldığı düşüncesi, bölgedeki pek çok ülkeyi ve Türkiye’yi fazlasıyla endişelendirmiştir (Saray, 1999: 158).

İran’ın Türkiye’de faal olan Hizbullah terör örgütünü destekleyerek, mevcut laik yapıyı tehdit ettiği görüşü uzun süre hâkim olmuştur. Bu iddialar ise, zaman zaman diplomatların karşılıklı olarak geri gönderilmesine neden olmuştur (Cankara, 2005: 209).

1990'lu yılların ortasında Refah Partisi iktidarı ile hükümet politikasında İran'a karşı algı değişikliğine gidilmeye çalışılmış; fakat istenilen düzeyde başarı sağlanamamıştır. Bu durum ve RP iktidarı malum "28 Şubat" süreci ile nihayete ermiştir.

İran'da 1997'de Hatemi'nin seçilmesiyle birlikte, değişen-dönüşen (Aktaş, 2004: 163) İran dış politikası, Türkiye'deki Hizbullah terör örgütünü İran'ın desteklediği gerekçesiyle alınan tavrı değiştirmiştir. Öte yandan 2002 yılında AK Parti iktidarı ile birlikte, İran algısındaki olumlu yöndeki değişme seyri son on yılda çok net olarak görülmüştür.

2.3. Güvenlik Faktörü

Türkiye-İran ilişkilerine etki eden önemli faktörlerden birisi de güvenlidir. Türkiye'nin hem kendi içinde yaşadığı, hem de İran ile paylaştığı Kürt sorunu, İran ile ilişkilerine etki eden faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

İran nüfusunun yüzde 7'sini oluşturan Kürtler, çoğunlukla İran-İrak ve İran-Türkiye sınırında yaşamaktadırlar. İran'daki Kürtlerin önemli bir özelliği de; nüfusun geneli Şiiyken, Kürtlerin genelinin Sünni olmasıdır. Bu farklılık İran'daki Kürt kimliği açısından ehemmiyete sahiptir.

İki ülkede de var olan Kürt sorunu, ülkelerin Kürtlere yönelik politikaları değil, bu ülkelerin bölgede yaşayan Kürtleri kontrol altına almak için gösterdikleri çabalardır. Tahminlere göre, İran'da 5 milyon dolayında Kürt bulunmaktadır. Bu nüfus ağırlıklı olarak Kuzeybatı İran'da son derece kötü koşullarda yaşamaktadır. Bu Kürt topluluk İKDP'nin 1945 yılında kurulmasıyla rejimle çatışmıştır (Özkan, 2003: 19).

1983'ten beri KDP (Kürdistan Demokrat Partisi) ve PKK'nın, ortak düşmanlarına karşı birlikte hareket edeceklerine dair söz verdikleri "Birlik İlkeleri Anlaşması"nı imzalamış oldukları göz önüne alınırsa, Ankara'nın bu konudaki endişesinin yersiz olmadığı görülmektedir (Olson, 2004: 13). Aslında, Ankara'nın endişesi PKK-KDP anlaşmasının öncesine dayandığı için Türkiye, 26 Mayıs 1983'te, 800-1000 askerle Kuzey Irak'taki PKK üslerine saldırmış, Irak'ın 40 kilometre içine kadar girmiş ve yüzden fazla PKK militanını ele geçirmişti. İran, Bağdat'ın bu harekâta onay vermiş olmasından oldukça rahatsızlık duymuş, Türkiye'nin petrol bölgelerini koruması için NATO'ya (North Atlantic Treaty Organization) (Kuzey Atlantik Anlaşma Örgütü) destek olduğunu ve

böylece ABD çıkarlarına yardımcı olduğunu iddia etmişti. Ancak bu rahatsızlığa rağmen İranlılar, 28 Kasım 1984'te her ülkenin kendi topraklarında diğer ülkenin güvenliğine yönelik hareketlere izin vermesini engelleyen bir güvenlik anlaşması imzalamışlardır. Böyle bir anlaşmanın yapılmasının nedeni, bölgede tehdit doğuran unsurların var olması idi.

Türkiye için tehdit, PKK idi; Türkiye'deki Kürt sorunu konusunda geniş bir çalışma yapan Fred Halliday ve Henri Barkey'e göre, Türkiye'nin Kuzey Irak'taki asıl meselesi, Kürtleri bağımsızlık veya özerklik istemeye cesaretlendirecek herhangi bir etkiyi ortadan kaldırmaktı. Bu nedenle, Türkiye PKK konusunda çok itinalı davranmaktadır. İran içinse tehdit, özellikle "Halkın Mücahitleri Hareketi" başta olmak üzere Türkiye'deki muhalif hareketlerdi. Öyle ki, 1989'da Türkiye'de, İran'ın kendi politik faaliyetleri konusunda endişe ettiği 1 veya 1,5 milyon İranlı olduğu sanılmaktaydı (Olson, 2004: 14).

1984 yılında imzalanan bu anlaşmaya rağmen, Ankara'daki askerî yetkililer İran'ı, sınırlarını PKK faaliyetlerine karşı korumak konusunda yaptıkları anlaşmanın gereklerine uymamakla ve bu yüzden Türk millî güvenliğini tehlikeye atmakla suçlamışlardır. Bu suçlamalar, iki ülke arasındaki buzların bir nebze de olsa erimesini sağlayan Rafsancani-Hatemi değişikliğinde bile dinmemiştir. İran'ın uzun bir süre PKK terör örgütünü desteklediği ve Türkiye'nin bütün istek ve baskılarına rağmen bu destekten vazgeçmediği ileri sürülmüştür (Cankara, 2005: 211). Hatta Tahran'ın, Şam'ın PKK'ya yaptığı yardımı, PKK'nın Kuzey Irak'ta KDP'ye karşı etkisini arttırması için desteklediği ve bu desteğin KDP'nin 1992'de Ankara ile olan ittifakını güçlendirmesi ile daha da arttığı belirtilmiştir (Olson, 2004: 19).

Öte yandan, ABD'nin Irak'ta çıkmaza düştüğü, İsrail'le birlikte İran'a yönelik tehditlerini arttırdığı ve muhtemel bir saldırı için meşruiyet zemini oluşturma çabalarını yoğunlaştırdığı, Türk-İsrail ilişkilerinin sorgulandığı ve Iraklı üst düzey yöneticilerin başta İran olmak üzere bölge ülkelerini düşman ilan ettiği son dönemde, Başbakan Erdoğan Temmuz 2004'te İran'a bir ziyaret düzenlemiş ve bu ziyarette güvenlikle ilgili bazı önemli adımlar atılmıştır. Bunlar:

- İran, PKK'yı terör örgütü olarak kabul ederken, Türkiye de İran rejimine karşı Irak üzerinden mücadele veren Halkın Mücahitleri Örgütü'nü yakın takibe alıp istihbarat

bilgilerini paylaşmayı kabul etmiş ve terörle mücadelede işbirliği konusunda iki ülke arasında mutabakat zaptı imzalanması kararlaştırılmıştır.

- Siyasî, askerî ve istihbarat ile ilgili işbirliğini koordine edecek üç ortak komitenin kurulması kararı alınmıştır.

Alınan bu kararları takip eden günlerde, İran güvenlik güçleri ve PKK terör örgütü elemanları arasında meydana gelen sınır çatışmaları, İran'ın PKK konusunda tutum değişikliğine girdiğini göstermiştir (Cankara, 2004: 214). 1993'ten itibaren Türkiye ve İran (Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti görmek istemeyen Irak ve Suriye de dâhil), Kürt devletinin ortaya çıkmasını engellemek için birtakım protokoller imzalamışlar ve böyle bir politik yapının ortaya çıkmasının, kendi çıkarlarına ters olduğu konusunda hemfikir olmuşlardır. Ancak bugün hem Ankara, hem de Tahran, Amerika'nın ve Avrupa'nın Kuzey Irak'ta özerk bir Kürdistan için verdikleri desteğe rıza göstermek durumunda kalmışlardır (Olson, 2004: 21).

2.4. Dış Faktörler

İran ve Türkiye bölgenin en önemli ülkeleridir. Buldukları coğrafyada köklü devlet geleneğine sahip iki büyük ülkenin, bölge üzerinde etkinlik kurma mücadeleleri söz konusudur. Fakat bölgesel güç olma yarışında iki ülke de bir diğerini göz ardı etmemesi gerekliliğinin farkındadır.

Öte yandan İran'ın ABD ve Batı Devletleri ile olan diplomatik ilişkileri Türkiye'yi etkilemektedir. Aynı şekilde Türkiye'nin diğer ülkelerle diplomatik ilişkileri de İran'ın Türkiye'ye olan yaklaşımını etkilemektedir.

2.4.1. Bölgesel Güç Rekabeti

Soğuk Savaş sonrası, yeni tehdit tanımlamalarıyla şekillenen yeni dönemde, devletler gerek siyasî gerekse iktisadî anlamda kıtalararası birleşmelere yönelmiş ve “*bölgeselleşme hareketi*” olarak adlandırılan bir oluşum ortaya çıkmıştır. Bölgeselleşme hareketi, iki veya daha fazla devletin maddi ya da manevi kaynaklarını ortak işlevsel ve kurumsal birliktelik oluşturmak adına bir paydada birleştirmeleri şeklinde tanımlanabilir. Daha açık ifadeyle, belli bir coğrafyada devletlerin, bölgesel kuruluşların, toplumsal örgütlerin ya da diğer devlet dışı örgütlenmelerin belli temel

değerler ve normlar çerçevesinde kendi rızalarıyla bir araya gelme süreçlerine “bölgeselleşme” adı verilmektedir (Mace and Therien, 1996: 2).

Bölgeselleşme ekseninde şekillenen yeni dünya düzeninde ABD tarafından dışlanan İran, özellikle 1990’lardan itibaren iktisadî ve siyasî kaygılarla bölgesel işbirliklerinde yer almaya büyük önem vermiş ve buna paralel olarak Ortadoğu ve Orta Asya coğrafyalarında çok taraflı bölgesel işbirlikleri girişimlerinde bulunmuştur.

İran’ın bu yeni dış politika açılımları kimi zaman “*pragmatizm*”, kimi zaman ise İran dış politikasının “*ekonomikleşmesi*” şeklinde ifade edilmekle birlikte, bütün bunların temelinde, İran’ın 1990’larla başlayan ABD’nin başı çektiği dünya düzeninde bölgesel bir güç olma stratejisi olduğu söylenebilir (Ehteshami, 2004: 184).

Türkiye-İran ilişkilerinde hiç kuşkusuz bölgesel rekabet de etkili olmaktadır. Hem Ortadoğu’da, hem Orta Asya’da, hem de Kafkasya’da İran, Türkiye için önemli bir rakiptir. Hazar Denizi’ne açılan jeopolitiğiyle bir Orta Asya ülkesi olarak da değerlendirebileceğimiz İran, aynı zamanda güneyde Basra Körfezi’ne açılan kritik coğrafi özellikleriyle de günümüzde devletlerin “*enerji*” odaklı siyasî ve iktisadî politikalarında stratejik bir konumdadır.

Yirminci yüzyılın büyük bir kısmı boyunca İran ve Türkiye, Batı’ya yönelmiştir. Son yıllarda ise her iki ülkenin de ilgisi, güneye doğru Arap ve Müslüman ülkelere kaymıştır. Fakat bölgesel güç rekabeti iki ülkeyi birbirinden uzaklaştırmamış; aksine, Türkiye ve İran birbirleriyle sıkı ilişkiler geliştirmiş, birbirleriyle olduğu kadar çeşitli Arap ülkeleriyle de ilişkilerini sağlamlaştırmışlardır (Salem, 2010: 4).

Özellikle Kafkaslarda ve Orta Asya’da ve de İran’da yaşayan Türk nüfusu, Türkiye’nin etkinliğini arttırıcı rol oynamaktadır. Bu açıdan bölge, Türkiye için potansiyel kültürel ve siyasal nüfuz alanı olarak değerlendirilebilir.

Türkiye’nin, kendi sınırları içinde bulunan Türkler üzerindeki olası etkilerini düşünen İran, tarihten gelen bölge üzerindeki rekabetin de etkisi ile Orta Asya ve Kafkasya’daki Türk nüfusu varlığına birinci derecede önem vermekte, bu bölgede Türkçülüğün siyasî bir olgu olarak ortaya çıkmasından endişe duymaktadır (Keskin, 2004a: 24).

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923 yılında kurulmasından sonra dış politikası iki temel eksen etrafında şekillenmiştir. Bunlardan birincisi, SSCB'nin ideolojik ve bölgesel genişlemeciliği karşısında ulusun bağımsızlığının korunması ve güvenliğinin sağlanması, ikincisi ise ülkenin rejiminin muhafaza edilmesidir. Bu çerçevede 1990'lara kadar olan dönemde Türkiye'nin dış politikasını şekillendiren temel unsur Soğuk Savaş olmuş ve Türkiye güvenlik ekseninde NATO bloğuna katılmıştır. Bununla birlikte, 1991'de Sovyetlerin çökmesiyle Türkiye dış politika açılımlarında birçok farklı parametre ile karşı karşıya kalmıştır. O döneme kadar temel tehdit algılaması olan “*Sovyet yayılmacılığı*” ortadan kalkmıştır. Soğuk Savaşın bitimi ve Sovyetlerin yıkılması ile Türkiye uluslararası alanda çok daha aktif bir güç haline gelmiştir. Türkiye bu yeni konjonktürde kültürel ve tarihsel değerlerini kullanarak Kafkaslar, Balkanlar, Orta Asya ve hatta Ortadoğu'daki etkisini genişletmesi için benzeri görülmedik bir ortamla karşı karşıya kalmıştır (Karpat, 2003: 227).

Soğuk Savaşın sona ermesi ile bir anda sekiz farklı yeni devletin ortaya çıkması, İran'ın Orta Asya ve Kafkasya politikasında yeni bir rota belirleme sürecini başlatmıştır. Yeni kurulan devletler ile ilişkilerin doğru kurulması, hem İran'ın hem de Türkiye'nin bölge politikasında temel amaç olmuştur. Bir önceki dönemdeki Sovyet tehdidi, yerini iki ülke için de nüfuz alanı oluşturabilecekleri bir fırsata bırakmıştır. İran ve Türkiye, kurulan yeni devletler ile tarihî, kültürel, dinî ve etnik ortak paydalar üzerinden ilişki kurabilecek potansiyele sahiptir.

İran, bölgeyi kendi kültür havzası (Bayır ve Aslanlı, 2001: 47-48) içinde görmüştür. Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki tarihî, etnik, kültürel, psikolojik yakınlık, Türkiye'nin bu cumhuriyetleri kendisinin tabii müttefikleri olarak kabul etmesine yol açmış ve kendi kültür havzası içinde tanımlamasına neden olmuştur (Kuloğlu, 2001 :73). Türkiye model olarak da Kafkaslarda ve Orta Asya'da İran'ın rakibi olarak görüldüğü için, bu alternatif olma niteliği İran tarafından kendi rejimi için bir tehdit olarak algılanmıştır. Ayrıca dünya ekonomisine entegre edilmeye çalışılan Orta Asya ve Kafkas petrolü ile ekonomik zenginliklerinin Türkiye üzerinden taşınmak istenmesi, İran'ın Türkiye'yi kendisine potansiyel bir rakip olarak görmesinin diğer bir nedeni olarak görülmektedir (Özcan, 2001: 340-341).

Türkiye ile İran arasındaki ilişkilerde endişeye sebep veren bir diğer konu ise, Azeri sorunudur. İran resmî makamları tarafından da desteklendiği söylenen bir düşünceye göre Pan-Türkistler, Türkiye'nin desteğini alarak İran'ı parçalamak ve Büyük Azerbaycan kurmak istemektedirler (Bayır ve Arslanlı, 2001: 49). İran'ın kuzeyinde yaşayan 15 milyonluk Azeri kökenli halkın bağımsız Azerbaycan ile yakın kan, dil ve din bağları olduğu bilinmekte ve Azerbaycan'daki milliyetçi çıkış İran'ı ürkütmektedir. Türkiye kaynaklı milliyetçi etkilerle "Büyük Azerbaycan" fikrinin gündeme gelmesi, İran için değişik bir tehdidi gündeme getirmektedir. İran, bu nedenle Azerbaycan-Türkiye yakınlaşmasından tedirginlik duymakta, Azerbaycan'ın sekülerliğinden ve batıya doğru yönelmesinden memnun kalmamakta, Azerbaycan ise İran'ın ülkesindeki propagandaya dönük faaliyetlerinden şikâyet etmektedir (Çolak, 1999: 213-216).

Aslında, gerek Azerilerin, gerekse Farisilerin Şii mezhebine mensup olmaları ve İran'da da, Şii mezhep yapısına dayalı bir devlet düzeninin bulunması, bu ülkede etnik ayrımı en alt düzeye ve Azerilerin devlet yönetimine katılımını en üst düzeye çıkarabilmiştir. Azeri kökenli din adamlarının mevcut durumu korumakta ısrarcı davrandıkları göz önüne alınacak olunursa, bunun sebebinin, devlet yönetiminde meydana gelecek bir yumuşamayla ortaya çıkabilecek laik bir devlet yapısının, ülkede etnik bölünmelere yol açabileceği endişesi olduğu söylenebilir. İran'ın, ülkesindeki Azeri ve diğer Türk soylu nüfusun gelecekteki bağımsızlık isteklerinden korktuğu ve böyle bir girişimde Türkiye'nin önemli rol oynayacağını öngördüğü için, Türkiye'ye yönelik örtülü hareketlere destek verdiği söylenmekte (Özcan, 1999: 340) ayrıca Azerbaycan'da Türk milliyetçiliğine dayalı bir hükümetin kurulmasından ciddi rahatsızlık duyulacağı belirtilmektedir (Bayır ve Arslanlı, 2001: 55).

Ermeni konusu ve Ermenilerin etnik dağılımı ise, sadece Anadolu ve Azerbaycan Türklüğünün değil, aynı zamanda İran yönetiminin de gündemindeki meselelerindedir. Bu nedenden dolayı Ermeni konusunun Türkiye ile İran'ın, bölgeye ve birbirlerine yönelik politikalarını belirleyen diğer bir unsur olduğu söylenebilir (Kalafat, 2001: 237).

Özellikle Güney Kafkasya'da İran'ın etkinlik mücadelesi, Türkiye ve Azerbaycan karşısı bir zeminde cereyan etmektedir. Bunun en önemli nedeni ise, Güney

Azerbaycan'da yaşayan Azerbaycan Türkleridir. Bu sebepten dolayı İran, Avrasya coğrafyası üzerinde nüfuz kazanabilmek için, kendine stratejik müttefikler aramaktadır.

Denize çıkışı bulunmayan kapalı bir ülke olan Ermenistan'ın dış dünyaya açılma noktalarından birisinin İran olması, bu iki ülkenin çıkarlarının uyuşmasına ve birbirlerini müttefik olarak görmelerine neden olmuştur.

Erivan'ın, Karabağ Savaşı ve soykırım iddialarıyla birlikte Ankara ile sorunlarının iyice derinleşmesi, Azerbaycan ile teknik olarak hâlâ bir askerî çatışma halinde bulunması, ekonomik, askerî alanlarda ve enerji konularında tümüyle Rusya'ya bağlı kalmama düşüncesi, Türkiye ve Azerbaycan'ın Ermenistan'a uyguladığı sınır ambargosu ile bölgesel ulaşım projelerinden ve ilişkilerinden dışlanmış olması gibi nedenler, Ermenistan'ın İran ile ilişkilerini hızla geliştirmesinin başlıca sebeplerini oluşturmaktadır (Gül ve Ekici, 2002: 37-39).

Rıza Şah döneminde, tarihî ve kültürel faktörlerin iki ülke ilişkilerinde herhangi bir olumsuz etkisi görülmezken, özellikle Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle ortaya çıkan bağımsız cumhuriyetler üzerinde Türkiye ve İran'ın güç mücadelesine girmesi, bu faktörün o dönemde ön plana çıkmasını sağlamıştır. Soğuk Savaşın bittiği ilk yıllarda, İran'ın bu bölgeyi kendi tarihî ve kültürel havzası içinde görmesi, onun bölge üzerinde Türkiye ile nüfuz elde etme mücadelesine girmesine sebep olmuştur.

Türkiye'nin de bölgeyle olan ortak kültürel faktörleri ve milliyetçiliği ön plana çıkararak bölge üzerinde öncelikli konuma yükselmek istemesi, her iki ülkenin ilişkilerinde bir rekabet durumunu ön plana çıkarmıştır. Fakat bu durum fazla uzun sürmemiş, bir süre sonra Rusya'nın bölgeye tekrar geri dönmesiyle, Türkiye ve İran'ın bu bölge üzerindeki rekabeti yerini işbirliğine bırakmıştır.

2.4.2. ABD'nin Etkisi

İran'ın ABD ile olan ilişkilerinde yaşadığı sorunlar, Türkiye için önem arz etmektedir. ABD'nin İran'a uygulamış olduğu ekonomik ve siyasî yaptırımlar, Türk ekonomisini olumsuz etkilemektedir. Türkiye'nin İran algısında, eskisi kadar belirleyici olmasa da, İran'ın ABD ile olan ilişkileri rol oynamaktadır.

Türkiye'nin İran'a yönelik siyasî bakışında, İran'ın uluslararası arenadaki konumu önemli yer tutmaktadır. Bu sistem içerisinde İran, ABD ile ciddi sorunlar yaşamaktadır. ABD'nin İran'a yönelik politikası, İran'ı bölgesel ve uluslararası sistemde zayıflatmak, onun siyasal davranışlarını değiştirmek ve İslamî rejimin yıkılması çerçevesinde şekillenmektedir (Keskin, 2004a: 24). Ayrıca ABD, ekonomiden doğal gaz, petrolden su alanındaki projelere kadar, birçok konuda İran'ın konumunu zayıflatmak için Türkiye'nin İran'ın bölgedeki rolüne karşı denge unsuru olmasını sağlamaya çalışmakta, bu durum da zaman zaman Türkiye ve İran'ın karşı karşıya gelmesine neden olmaktadır.

Günümüz Türkiye'sinin İran algısı ile ABD'nin İran algısı, ortak noktalara sahipse de büyük oranda birbirinden ayrılmaktadır. ABD'nin İran'ı "kayıtsız-şartsız" dışlama algısı karşısında, "komşularıyla sıfır problem" üzerine dış politika benimseyen Türkiye vardır. Bu algı farklılığının temelini, Türk dış politika yapıcılarının ABD algısındaki değişimine dayandırmak mümkündür. Bununla birlikte ABD ve Türkiye'nin İran bağlamında ortak rahatsızlıkları da mevcuttur. Özellikle son dönemde her iki ülke de, İran'ın kitle imha silahı geliştirmek konusundaki çalışmalarından kaygılanmaktadır (Keskin, 2004a: 25).

Türkiye-İran ilişkilerinde ABD'nin etkisi tartışılmayacak şekilde etkili olmakla birlikte, Türkiye ve Amerika'nın İran'a bakışındaki en önemli ayırıcı etken, Türkiye'nin kendi içinde yaşadığı değişimdir. Örneğin İslamî ideolojinin İran ile ilişkiler üzerindeki etkisi, bundan on yıl önce kendini çok daha fazla hissettirirken, bugün bu etkinin azaldığını söylemek mümkündür. Buna ilave olarak, Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilerin de değişim yaşadığı göz ardı edilemez. Öte yandan günümüz Türkiye'sinin İran algısında, öncelikle komşu ülke olması sebebi ile, güvenlik ve ekonomik ilişkiler temel belirleyici olmaktadır.

Bazı konularda duyulan ortak rahatsızlıklara rağmen, ABD ve Türkiye'nin bu rahatsızlıkları giderme politikaları birbirinden farklılık arz etmektedir. ABD böyle bir İran'ı bölge ve dünya barışı için tehdit olarak görüp, köklü değişimin olmasını ve İran'a karşı sert ve radikal politikaların uygulanmasını isterken, Türkiye, ABD'nin İran'a yönelik politikalarını onaylamamakta, rejimin iç ve dış politikada reform edilmesi

esasına dayanan AB'nin İran politikası çizgisine daha yakın gözükmetedir (Keskin, 2004a: 25).

İran'a karşı ABD'nin sert tavrının en önemli sebebi, hiç kuşkusuz sahip olduğu enerji kaynakları ve bununla direkt ilişkili olarak da bulunduğu bölgedeki etkinliğidir. Büyük petrol kaynaklarına sahip olan ve diğer enerji kaynaklarının geçiş hattı üzerinde bulunan İran, ABD dış politikasını zorlayan alanlardan birini oluşturmaktadır.

Bununla birlikte ABD için İran'ı asıl sorunlu hale getiren husus, İran'ın nükleer çalışmalarıdır. İran ise ABD'nin konuyla ilgili tüm iddialarını reddederek, nükleer gücü enerji üretiminde kullanacağını ifade etmektedir. Bu iddialar ve retler Türkiye'nin İran ile ilişkilerini de etkilemektedir. Hemen yanı başında nükleer silahlara sahip bir komşu Türkiye'nin de tercihi değildir. Fakat Amerika'dan farklı olarak bunu İran ilişkilerinde temel koordinat olarak belirlememiştir.

Türkiye bugün bölgesel ve küresel aktörlerle ilişkilerinde doğru bir denge yakalama çabasıdadır. Bu çabanın olumlu neticelerini de müstakil hadiselerde görmek mümkündür. Öncelikle Türkiye, karşı karşıya kaldığı sorunlarda kayıtsız şartsız ABD müttefiki olmadığını ortaya koymaktadır. Yıllarca bölge ülkelerine bakışında ABD çizgisini rahatlıkla görmek mümkünken, bugün bunun eski kudretini yitirdiği saptamasını yapmak yanlış olmayacaktır.

Türkiye İran ilişkilerinde ABD faktörü, İran İslam Devrimi'ne kadar etkili olmazken, devrim sonrası kendini çok daha fazla hissettirmiştir. Günümüze bakacak olursak, Türkiye'nin İran'a karşı tutum ve davranışlarında ABD'yi de göz önüne almak istemesine rağmen, ABD'nin İran'a yönelik önyargısı, Türkiye ve ABD'nin İran ile ilişkilerindeki farklılığı ortaya koymaktadır.

2.4.3. Rusya'nın ve Avrupa Devletlerinin Etkisi

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve onun en büyük mirasçısı olan Rusya Federasyonu'nun güney sınırında bağımsız cumhuriyetlerin ortaya çıkması ile Türkiye, İran ve Rusya bu yeni yapılanmadan farklı şekillerde etkilenmişlerdir.

Rusya hem dünya ölçeğinde, hem de bölgesel ölçekte Soğuk Savaş dönemindeki gücünü ve etkisini başkalarıyla paylaşmak zorunda kalırken, Türkiye bu yeni coğrafi

şekillenmenin en avantajlı bölge ülkesi konumuna gelmiş, yüzyıllardan beri ayrı bulunduğu Türk topluluklarıyla yeniden ilişki fırsatını yakalamıştır. Her ne kadar bunu sağlamaktaki başarısı tartışılır olsa da, sonuçta bölge üzerinde sosyal, siyasal ve ekonomik bir güce sahip olduğu söylenebilir. İran ise, bu yeni yapılanmayı, uluslararası arenada devam eden yalnızlığından kurtulabilmek için kullanabileceği bulunmaz bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Ayrıca, bir anda etkinliği ve bölge üzerindeki gücü üst seviyeye çıkan Türkiye karşısında, yeni hareket tarzları geliştirmek durumunda kalmış ve bu sebeple kendisini Rusya ile doğal bir ittifak içinde bulmuştur. Batı, özellikle ABD, yeni Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerinde Türkiye'yi aracı olarak kabul edince, İran da karşılık olarak Rusya ile olan ittifakını sıkılaştırmak zorunda kalmış, askerî alanda olduğu kadar siyasal, ekonomik atılımlarında da partner olarak kendisine Rusya'yı seçmiştir (Çolak, 1999: 213).

İran, Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki “Karabağ Sorunu”nda da benzer davranıp Ermenistan ve Rusya'nın yanında yer alarak, bu konuda Türkiye'nin karşısında olan bir tavır sergilemiştir. Ayrıca, Türkiye ile çok da iyi ilişkiler içerisinde olmayan bir Avrupa ülkesi olan Yunanistan da, bu konuda İran'la aynı tarafta yer almıştır. Yunanistan'ın Türkiye ile birçok noktada uzlaşmazlık içerisinde olması onu İran ve Ermenistan'a yaklaştıran en önemli unsurlardandır (Kalafat, 2001: 244).

Türkiye ve İran'ın bölge üzerindeki rekabetleri çok da uzun sürmemiştir. Soğuk Savaş'ın bitimini takip eden ilk yıllarda, Orta Asya ve Kafkaslarda ortaya çıkan boşluğu doldurma konusunda, Türkiye'nin milliyetçiliği ön plana çıkarması nedeni ile İran tarafından duyulan rahatsızlık, daha sonraki yıllarda, Türkiye'nin yaklaşımını değiştirmesi üzerine ortadan kalkmış; Rusya'nın da bölgeye tekrar dönmesi ile ikili ilişkiler de yapıcı bir düzeye ulaşmıştır. Örneğin, SSCB'nin dağılmasından sonra Türkiye'nin inisiyatifi ile ECO'nun (Economic Cooperation Organization) (Ekonomik İşbirliği Örgütü) Orta Asya ülkelerini ve Afganistan'ı kapsayacak şekilde genişletilmesi, Türkiye-İran-Pakistan kuşağında stratejik bir birliktelik oluşturmuştur. Ancak bu hamleden, hem Rusya, hem de ABD'nin tedirgin olması ile önemli bir çıkar uzlaşması olarak görülen ECO'dan tam anlamıyla istenilen verim alınamamıştır.

ABD, İnan'ın ECO üzerinden Avrasya sisteminde etkin bir konum kazanma ihtimalinden, Rusya da, bu adımın tarihi Türk-Rus rekabetinde Türkiye'nin stratejik potansiyelinin yükselmesi ihtimalinden tedirgin olmuştur.

Türkiye Rusya'nın tedirginliğini gidermek ve AB'ye (Avrupa Birliği) bir alternatif mesaj ulaştırmak için bu kez de KEİT'yi (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı) devreye sokmuş, tabii bu durum, bu sefer de İnan'ı ECO konusunda tedirgin etmiştir. Türkiye'nin bu süreç içerisinde ABD ile ortak strateji arayışları içine girmesi ve birlikte bir Orta Asya açılımına yönelmesi Rusya ile İnan'ı birbirine yaklaştırmıştır (Davutoğlu, 2001: 481-482).

Bu ikili yakınlaşmaların yanı sıra, Orta Asya ve Trans-Kafkasya bölgelerindeki petrol ve doğal gaz boru hatlarının geçebileceği olası yollar; Türkiye, Rusya ve İnan arasında tartışma konusu olmuş, zaman zaman bu üç ülkeyi de birbirleriyle karşı karşıya getirmiştir (Winrow, 2002: 276).

Bu üç ülke, Soğuk Savaş sonrası şartlara intibak edebilmek için birbirinden farklı üç yol takip etmiştir. Rusya, bölge ülkelerinin siyasî eliti ve kurumları üzerindeki sosyalist dönemden gelen etkisini kullanmaya dayalı bir politika izlerken, İnan uluslararası sisteme rağmen, yeni kurulan cumhuriyetlere yakınlığı nedeni ile bölgesel etki kurmaya çalışmış, Türkiye ise özellikle başta ABD olmak üzere uluslararası güçlerin desteğini alarak bölgeye nüfuz etmeye yönelik stratejiler geliştirmiştir.

Davutoğlu'na göre, coğrafyanın ortaya koyduğu basit bir gerçek vardır: Orta Asya ile kara bağlantısı kurmak isteyen bir Türkiye'nin Rusya ve İnan ile aynı anda bir çatışmaya girmesi ya da bu ülkelerden herhangi biri ile sürekli bir gerginlik yaşaması doğru değildir. Bunun yerine hareket alanını genişleten bir diplomasi uygulaması gerekir (Davutoğlu, 2001: 496-498).

Bu doğrultuda 1990'ların ortalarına gelindiğinde Türkiye'nin milliyetçi duygularını ikinci planda bırakması ve bu konuda İnan'ın endişelerini hafifletmesi, bununla birlikte İnan'ın da bölgesel etkisini kullanarak ideolojiyi ön plana çıkartmaması, her iki ülkenin de bu etkenlerden sıyrılıp, hareket yönü belirlemesi ikili ilişkilerde önemli rol oynamıştır.

İran ABD merkezli yalnızlaştırıcı politikaların etkisinden kurtulmak için Avrupa ile bağlarını geliştirmeye çalışmaktadır. Nitekim son yıllarda Avrupa ülkeleri ile yakın ilişkiler kurma çabalarına AB ülkelerinin verdiği olumlu cevap, İran'ın politikalarının yönünün bir göstergesidir. AB ülkelerinin İran'a olumlu bakışları, onu ABD'nin yalnızlaştırıcı politikalarından korurken, Türkiye de AB ülkeleri gibi düşünmekte ve İran'a karşı AB'nin politikasını benimsemektedir (Çolak, 1999: 213). Buna karşın İran, Filistin-İsrail çatışması konusundaki politikaları nedeni ile AB ülkeleri tarafından da baskı altına alınmıştır. Gerçi Avrupa ülkeleri, İran'dan Ortadoğu barış sürecini engellememesini talep etmekle birlikte, bu sorundan dolayı da İran ile ilişkilerinde gerginlik yaşamak istememiştir (Özcan, Bayır, 2002: 47). Türkiye'nin bu noktada yapması gereken Batı'nın direktifleri doğrultusunda hareket etmektense Batılı ülkelerle İran arasında bir köprü gibi hareket ederek aradaki dengenin korunmasını sağlamaktır.

BÖLÜM 3: YENİ ŞAFAK ve RADİKAL GAZETELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Yeni Şafak gazetesi, yayına başladığından bu yana İran'da gelişen olaylara ilişkin haberlere geniş yer vermektedir. Gazetenin genel profili, ideolojik olarak İran karşıtlığından uzak bir görüntü vermektedir. 2002-2012 tarihlerinde Yeni Şafak'ta yayımlanan pek çok İran haberi bu açıdan incelenmiştir. Bu bağlamda çalışmamız için Yeni Şafak gazetesi iyi bir örneklem olmuştur.

Yeni Şafak gazetesi, belirlediğimiz takvim aralığında İran ile ilgili haberlere geniş yer vermiştir. Gazete, İran'ı Türkiye gündemine en çok taşıyan yayın organlarından birisi olmuştur. Bu açıdan çalışmamızın bel kemiğini oluşturan iki gazeteden biri durumundadır.

Öte yandan çalışmamızda kullanacağımız diğer yayın organı olan Radikal gazetesine baktığımızda, Türkiye'nin 2000'li yıllara gelmeden önceki çizgisine yakın bir duruşa sahip olduğu görülmüştür. Türkiye'nin değişen ve dönüşen siyasal ve sosyal havası hiç şüphesiz Radikal gazetesini de etkilemiştir; daha objektif, daha tarafsız haber ve yorum niteliğini pekiştirmiştir. İran ile ilgili yayımlarında temelde Yeni Şafak gazetesinden ayrılan yanı; ideolojik olarak İran'ı tasvip etmeyişidir.

3.1. Gazetelerin Siyasî ve İdeolojik Açıdan Karşılaştırılması

Yukarıda da belirtildiği üzere, Yeni Şafak gazetesi 2000'li yıllara gelinceye kadar süregelen İran karşıtı tutuma sahip pek çok yayın organından farklıdır. İdeolojik karşıtlığın algıda ciddi etkisinin hissedildiği haberlere, incelediğimiz dönem içinde de rastlanmamıştır. Daha dengeli haber ve yorum anlayışı, 2003 ile birlikte hükümet ile paralel nitelikte devam etmiştir.

Radikal gazetesi ise, 2000 öncesi İran karşıtı tutumun yerini daha objektif ve nitelikli haber ve yorumlara bırakmıştır.

Son yıllara bakıldığında 2003 yılı, Ortadoğu bakımından önemli bir dönemeç olmuştur. Tüm Ortadoğu ülkelerini etkileyen ABD'nin Irak'ı işgali, bu ülkelerde büyük bir tepki yaratmıştır. Özellikle Türkiye-İran ilişkileri bakımından İran; Türkiye'nin Irak'a asker göndermesinin gündeme gelmesiyle endişelendiğini açıkça belirtmiş ve meclisten Irak

tezkeresi geçmediği zaman memnuniyet duymuştur (Erdoğan, 2008: 269-270). Türkiye'nin Irak'a asker göndermesinin ancak BM çatısı altında ve Irak halkının onayıyla gerçekleşmesi gerektiğini savunmuştur.

Bu sırada Kasım 2003'te İstanbul'da yaşanan terörist saldırılar birçok ülke tarafından olduğu gibi İran tarafından da kınanmıştır. Ayrıca saldırının faillerinin İran'a kaçması durumunda, bu konu üzerinde İran tarafından ciddiyle durulacağı İran yönetimince belirtilmiştir. Haber Yeni Şafak gazetesinde "Bedeli Türkiye Ödüyor" başlıklı haberle verilmiştir.

Reformcuların başarısızlığı nedeniyle 24 Haziran 2005'teki cumhurbaşkanlığı seçimlerini muhafazakârların radikal kanadına üye olan Mahmut Ahmedinejad'ın kazanmasıyla İran'da yeni bir dönem de başlamıştır.

3.1.1. Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanı Seçilmesi

"İran'da büyük sürpriz!" başlıklı haberle seçim sonucunu bildiren Yeni Şafak gazetesi, konuyu mevcut durumun tespiti olarak duyurmuştur.

"İran cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ikinci tura kalarak sürpriz yapan Mahmud Ahmedinejad, dün yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminin ikinci turunun galibi oldu. Ülke Seçim Merkezi'nin açıklamasına göre, eski Tahran Belediye Başkanı muhafazakâr aday Mahmud Ahmedinejad, kullanılan oyların yüzde 61,6'sını alarak seçimi önde tamamladı."

Aynı haberin devamında; *"İran'ın nükleer teknolojiye sahip olma hakkının bulunduğu görüşüne sahip olan Ahmedinejad, bu konuda uluslararası baskılara boyun eğmemek gerektiğini belirtiyor. Diğer adaylar, ABD ile ilişkileri geliştirmek istediklerini belirtirken, Ahmedinejad bu ülkeyle ilişkilerin İran'ın problemlerinin çözümünde anahtar bir öneme sahip olmadığını dile getiriyor. Uzmanlar, Ahmedinejad'ın galibiyetinin İran'ı, uygulamaya çalıştığı sosyal reformlardan da uzaklaştıracağı iddiasında."* diye belirtirken Ahmedinejad'ı fakir halkın dostu " 'Merdamyar' Ahmedî" olarak tanıtmaktadır.

Aynı muhtevaya sahip Ayşe Karabatır haberiyle Radikal gazetesine baktığımızda; *"İranlı 'kırk katır' ile 'kırk satır' arasında tercih yaptı. 'Eli kanlı' ve yolsuzluklarıyla*

ünlü ılımlı Rafsancani'ye, gelirleri adil dağıtma ve yoksulların yanında yer almayı vaat eden aşırı muhafazakâr Ahmedinecad'ı yeğledi.” şeklinde sunulmuştur.

Bir diğer Radikal gazetesi haberinde de “Ultra muhafazakâr Ahmedinecad’ın İran devlet başkanlığına seçilmesi kötü bir haber. Şüphesiz İranlılar için de kötü, uluslararası toplum için de, hatta biraz çelişkili gibi görünse de İslam Cumhuriyeti için bile kötü olabilir.” ifadelerini görmek mümkün olmuştur.

Mahmut Ahmedinejad’ın cumhurbaşkanı seçilmesi İran’da muhafazakâr kesim içindeki radikal ve devrimci kesimin gücünü ve etkinliğini göstermiştir. Muhafazakârların iç ayrışmaları geleneksel, ılımlı ve devrimci (radikal) olmak üzere 3 grupta toplanmaktadır (Erdoğan, 2008: 222). Geleneksel muhafazakârlar büyük din adamları ve tüccarların tarihî ittifakı sonucunda oluşmuş ve İran’ın geleneksel orta sınıf tabanına dayanarak gelişmiştir. İran’da muhafazakârların ana kaynağı olan bu akım ekonomik alanda ticaret burjuvazisini desteklemektedir. Kültürel-siyasal alanda ise “Velayeti Fakih” merkezli bir din yorumu kabul etmektedirler. Bu akım iç ve dış politikada radikal davranışlardan uzak durmayı savunmaktadır. İlimli muhafazakârlar ise geleneksellerin içinden doğarak kendine özgü bir yolda ilerlemektedir. Ekonomik alanda sanayi burjuvazisini (Erdoğan, 2008: 224) desteklemektedirler. Bu akım uluslararası sistem ile ekonomik uyum arayışı içinde olduğundan dış politikada ideolojiden arınarak pragmatist olmayı istemektedir. Rafsancani ile özdeşleşen bu akım İran bürokrasisinde önemli bir etkiye sahiptir.

İran İslam Cumhuriyeti, ilk kez, din adamı olmasa da din adamlarından çok daha katı bir profil çizen birini cumhurbaşkanı seçmiştir. 1959’da Tahran yakınındaki bir kasabada nalbant bir babanın oğlu olarak doğan Ahmedinejad, inanmış bir İslam devrimcisidir. Devrim sonrası ABD Büyükelçiliği’ni basan ve çalışanlarını bir yıldan fazla süre rehin tutan öğrenci birliğinin kurucularındandır (Radikal, 27.06. 2005).

Tahran eski belediye başkanı ve İran Devrimi’nin muhafazakâr savunucusu Ahmedinejad’ın seçimlerden ezici bir üstünlükle galip çıkmasını bir yönüyle “İran’a yönelik baskı ve taleplerin bir sonucu” olarak değerlendirmek yanlış olmaz (Bayramoğlu, Yeni Şafak: 2005).

Katı ideolojik tutumu ve geçmişi ile daha koltuğuna oturmadan birçok tartışmaya ve ülkeler arası diplomatik krize yol açan İran'ın yeni Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, "ABD ile ilişki kurmak İran'ın bileceği iştir, İran'ın ABD'ye ihtiyacı yoktur." diyor. İran'dan çıkan seçim sonuçları en çok ABD ve AB'yi tedirgin etmiştir (Yeni Şafak, 04.08.2005).

Reformcu iki cumhurbaşkanının ardından 2005 seçimlerinde cumhurbaşkanı seçilen Mahmud Ahmedinejad her iki selefine zıt bir dış politika söylemine sahiptir. Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanı olması ile birlikte İran 1989'da Rafsancani ile başlayan ve 1997-2005 yılları arasında Hatemi ile pekişen "Batıyla pragmatist uyum" geleneğinden kopmaya başlamıştır. Hatemi tarafından Batıyla yakınlaşmak için kullanılan medeniyetler diyalogu tezi rafa kaldırılmıştır (Keskin, 2006: 59).

Öte yandan Bush'un ve dünya konjonktürünün Ahmedinejad'ın başarısında hatırı sayılır bir rol oynadığı söylenebilir (Bayramoğlu, Yeni Şafak: 2005).

Ahmedinejad'ın seçilmesi ile birlikte İran'da devrim sonrasında devam eden "cumhurbaşkanının din adamları sınıfından gelmesi geleneği" sona ermiş, bunun yerine devrimden 24 yıl sonra devrimle büyümüş gençler iktidara sahip olmuştur.

Tahran eski Belediye Bakanı Ahmedinejad diğer adayların seçim söylemleri olan reform, dışa açılma ve entegrasyon konularını seçimler süresinde pek işlememiştir. Diğer adayların kendilerine dezavantaj sağlayacağına inandıkları hususları gündeme taşımış ve bu konular üzerine yoğunlaşmıştır. Diğer bir deyişle Ahmedinejad farklı bir ses olmuştur. Ahmedinejad, İslamî devrimin güçlendirilmesi ile rejimin ve dinî otoritenin güçlendirilmesi söylemlerini fazlasıyla kullanmıştır. ABD ve İsrail ile ilgili söylemleri çok sert olmuş ve bu ülkeler ile yakınlaşmanın İran'ın millî çıkarlarına aykırı olduğunu gündeme taşımıştır. Tahran'ın varoşlarında yetişen Ahmedinejad oldukça sade bir yaşam süren kişiliğiyle siyasilerin ve devlet adamlarının lüks yaşantı sürdürmesini de eleştirmiştir. Seçim konuşmalarında sosyal adalete diğer adaylardan daha fazla yer vermiştir.

Ahmedinejad, İran İslam Devrimi'ne ve sonrasında kurulan İslam Cumhuriyeti'ne bağlı olsa da devrimi ve sonrasındaki yönetimi başarılı bulmamaktadır. Ahmedinejad'a göre devrim kendi temel söylemlerinden uzaklaşmıştır. Devrim şeriat devleti kurmak için

yapılmış; ancak zaman içinde laiklik karşısında geri adım atmıştır. Ahmedinejad'a göre devrim ekonomik alanda sosyal adaleti gerçekleştirmek istemiştir; ancak İran ekonomisi çetelerin yolsuzluk aracına dönmüştür. Ahmedinejad, ayrıca İran dış politikasındaki medeniyetler diyalogu ve Batılılara karşı pragmatist arayışları devrimin temel mantığından uzaklaşmak olarak değerlendirmektedir. Ahmedinejad'ın temel amacı devrimi tüm bu alanlarda yeniden yapılandırmaktır. Kendi hükümetini ise “yeni bir İslam devletine geçiş” olarak değerlendirmektedir. Bu açıdan bakıldığında Ahmedinejad yönetiminde “Mehdeviyet” önemli bir role sahiptir¹ (Erdoğan, 2008: 283).

Seçim sonuçları üzerine yazdığı yazısında Ali Bayramoğlu:

“Bu durum Türkiye üzerinde ciddi etkilere yol açabilir. Etrafımızın karışması, bu çerçevede Türkiye'ye yönelecek talepler, Türkiye için sadece bir dış dinamik meselesi değil, bir iç dinamik meselesidir. Dünyada, Avrupa'da ve Türkiye'de milliyetçilik dalgasının yükseldiği, Türkiye-AB-ABD ilişkilerinin pamuk ipliği üzerinde seyrettiği bir dönemde, bölgede çıkacak yeni gerginlik iç ve dış politikada yeni durum ve sonuçlara yol açabilir...” şeklinde değerlendirme yapmıştır. Yani İran'daki gelişmeler, Türkiye'nin hemen yanı başında cereyan etmeleri hasebiyle daha da önem kazanmaktadır. 2012 yılı itibarıyla bugün Suriye'deki gerginliğin Türkiye tarafında direkt hissedilmesi gibi...

Ahmedinejad döneminin en önemli özelliği, İran dış politikasının sertleşmesi olmuştur (Keskin, 2005: 6). Seçim zaferinin hemen ardından Ahmedinejad, İran'ın nükleer programını devam ettireceğini vurgulamış, ABD'ye duyduğu nefreti ifade etmiş ve İsrail'in varlığının ‘yasadışı’ olduğunu öne sürmüştür (Radikal, 01.07.2005).

Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanı seçilmesinde gazetelerin verdiği pek çok haberde sonuçların sürpriz olmasının yanı sıra, halkın beklentilerinin değişmesinin de üzerinde durulmuştur. Yeni Şafak gazetesi bu sürprizin sosyal boyutlarını daha çok nazara verirken, Radikal gazetesi uluslararası kamuoyunun rahatsızlığına dikkatleri çekmiştir. Her iki yaklaşımın da doğruluğu ve önemi ortadadır. Yani Yeni Şafak'ın değerlendirdiği gibi İran'ın kendi iç dinamikleri açısından Ahmedinejad'ın seçilmesi, başlı başına bir vakadır; ki sonraki süreçte İran'da yaşanan gerginlikler bunu

---

¹ Mehdeviyet, Şiilerin kayıp olarak bildikleri On İkinci İmam'ın (İmam Mehdi) geri dönmesi ve Müslümanlara dünya hâkimiyetini sunmasına denilmektedir.

kanıtlamıştır. Öte yandan Radikal'in değerlendirmelerinde daha fazla üzerinde durduğu dış dinamikler açısından seçim sonuçlarının vurgusunun, yine sonraki süreçte doğruluğunun kanıtlandığı gözlenmiştir. Hem uluslararası alanda, hem de ülke içinde şaşkınlık yaratan seçim sonuçları, iki gazetenin yaklaşımında belli bir taraf olmaktan ziyade olayın iki farklı boyutundan birinin tercih edildiğini göstermektedir. Bu tercihlerde gazetelerin İran'a ilişkin dikkat çekmek istedikleri noktayı vurguladıkları hissedilmektedir ve yine bu tercihler iki gazetenin de durduğu noktayı ortaya koymuştur.

Radikal gazetesi Ahmedinejad'ı "ultra muhafazakâr" olarak tanımlarken, Yeni Şafak gazetesi "fakir halkın dostu" olarak tanımlamıştır. Her iki tanımın da doğruluğu ya da yeterliliği hiç şüphesiz tartışılabilir. Fakat bu iki farklı tanım bile, iki gazete arasındaki yaklaşım farkını ortaya koymak açısından yeterli olmaktadır.

3.1.2. Suriye'deki Gelişmeler ve Türkiye-İran Bölgesel Hâkimiyet Mücadelesi

Tunus ve Mısır'da başlayıp, domino etkisiyle tüm Ortadoğu'ya yayılan "Arap Baharı" uluslararası sistemi derinden etkileyen, uluslararası ilişkilerde kırılma noktası olarak adlandırılan önemli bir olaydır (Uygur, 2012: 7). 2010 yılının son haftalarında Tunus'ta başlayan halk ayaklanmaları, Mısır, Cezayir, Fas, Libya, Ürdün, Bahreyn, Yemen ve Suriye gibi Arap coğrafyasının farklı alanlarına hızla yayılmış olup 2012 itibariyle bugün de etkisini hissettirmektedir. 2011 yılının da dünya gündemini belirleyen "Arap Baharı" nedeniyle yaşanan gelişmelerin, Ortadoğu'yu siyaseten ve akademik açıdan yakından takip edenler için tümüyle sürpriz olduğunu söylemek güçtür (Kıbaroğlu, 2011: 25). Öte yandan 11 Eylül ve Irak hareketi sonrasında ABD'nin bölgeyi değerlendirme ve uyguladığı politikaları gözden geçirme şekli değişmiştir. Irak'ta yaşadığı tecrübe, stratejik hareket etme gerekliliğini ortaya koymuştur. Bölge ülkelerine direkt müdahalelerin yerini, düşman değil dost ülkeler oluşturma yaklaşımı almıştır.

Bu şartlar altında gelişen olaylar, Türkiye'nin hemen yanı başında cereyan etmektedir. Özellikle bölge ülkeleri ile değişen ve gelişen ilişkilerin akabinde bu durumun vücut bulması Türkiye'nin tutumunun ne olacağı konusunda merak uyandırmaktaydı. Türkiye, Ortadoğu halklarının taleplerinin ülke yönetimlerince dikkate alınarak değerlendirilmesinden yana bir tavır ortaya koymuştur ve bu tavrın arkasında durmaktadır. Son yıllarda Türkiye'nin bölgeye ilişkin dış politikası eski düzenin

demokrasi yönünde evrilmesine, bölgesel sorunların yapısal bir şekilde çözülmesine, bölge dışı aktörlerin bölgeye olan müdahalelerinin olabildiğince sınırlandırılmasına ve bölgesel düzenin daha adil, katılımcı ve hakkaniyetli bir şekilde yeniden oluşturulmasına dayanmaktadır (Oğuzlu, 2011: 34). Tunus'taki olaylara yaklaşımı da Suriye'deki olaylara yaklaşımı da aynı olmuştur. Bu tutarlı tavrı ile birlikte bölgede aktif bir dış politika yürütmektedir. Hem Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın hem de dışişleri bakanı Ahmet Davutoğlu'nun konuyla ilgili son derece duyarlı açıklamaları olmaktadır. Türkiye, bölgedeki duruma ilişkin ülke yönetimine kesin ve net bir dille, halklarının taleplerini önemsemeleri gerekliliğini vurgulamaktadır. Halklar nezdinde önemli bir sempati yakalayan Türkiye, bunu popülizmden çok pragmatik dış politika anlayışı ile yürütmektedir. Türkiye cephesinden, siyaseten en üst seviyelerden yapılan ve halk hareketlerine güçlü destek veren açıklamaların salt bireysel tercihler ve o dönemde olayların etkisinde yapılmış duygusal açıklamalar olduğunu düşünmek çok doğru değildir. Türkiye'nin yaklaşımının ardında belli bir hedefe yönelik hesaplanmış bir devlet politikası olduğunu düşünmek daha doğrudur (Kıbaroğlu, 2011: 31).

Türkiye'nin durumu bu minval üzereyken komşu ülkesi ve aynı zamanda bölgesel hâkimiyette rakibi İran'ın durumuna bakacak olursak, karşılaştığımız tabloda aynı istikrardan söz edilememektedir. Başlarda "Arap Baharı"nın tesirinin hissedildiği Tunus ve Mısır gibi ülkelere olan yaklaşımı ile Suriye'ye olan yaklaşımı arasında farklılık dikkatleri çekmektedir. İran'ın "Arap Baharı" karşısında izlediği siyasetin temel çerçevesini, içinde bulunduğu toplumsal ve jeopolitik bağlam belirlemektedir. Rejimin bu süreçte temel hedefleri "Arap Baharı"nın İran'ın bölgede yükselişine zemin hazırlayan siyasî dinamiklere ve jeopolitik kazançlarına zarar vermesini engellemek ve Arap toplumlarında yükselen hak ve özgürlük taleplerinin rejim muhaliflerine güç ve birlik kazandırmasını önlemek olmuştur. Arap Baharı'nın İran'ın bölgesel ve ulusal siyaseti için ifade ettiği anlam, toplumsal ve jeopolitik koşullarına sunacağı imkân ve kısıtlamalarla şekillenmektedir (Şen, 2012: 99-100).

İran'ın bakış açısına göre Tunus, Mısır ve diğer Arap ülkelerinde yaşanan halk hareketleri neticede dinî bir yönetime geçişi hızlandıracaktır (Oğuzlu, 2011: 34). Bölge ülke halkları için cazip bir alternatif olan Türkiye modeli, İran'ın bakış açısının tersi bir resim sunmaktadır. Türkiye'nin bölgede artan etkinlik alanı, İran'ın duyduğu

rahatsızlığı pekiştirmektedir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın "Arap Baharı" ziyaretleri kapsamında Mısır, Tunus, Libya gezilerinin pek çok dünya ülkesi ile birlikte bölgede güç rekabetinde olan İran tarafından da yakından takip edildiği bilinmektedir. Erdoğan'ın gezisi sırasında özellikle laiklik hususunda verdiği mesajlar, Türkiye ve İran arasındaki farkı net şekilde ortaya koymuştur. Türkiye bölgede oldukça etkinken, İran'ın bölgedeki etkinliği tartışılır hâle gelmektedir (Radikal, 16.09.2011). İran'a göre Mısır ve Tunus'taki ayaklanmalar demokratik halk mücadelelerinden ziyade, 1979 İran İslam Devrimi'ni model alan Amerika ve İsrail karşıtı bir "İslamî Uyanış"ın parçasıydılar. Şüphesiz İran'ın bu anlayışı, Müslüman Kardeşler'in Tahrir direnişi boyunca ve sonrasında sergilediği siyaset ve duruş ile çelişmektedir (Şen, 2012: 107). Suriye'deki olaylar konusunda çok daha farklı bir yaklaşıma sahip olan İran, bu ülkeye yönelik "uluslararası bir komplonun" uygulamaya konulduğunu ileri sürmektedir (Uygur, 2012: 4).

Türkiye'nin Suriye konusundaki mevcut durumu ve olaylar karşısındaki tutumu, İran'ın bölge politikaları ile ters düşmektedir. 2000'ler öncesinde olduğu gibi, yüzünü Batı'ya dönmüş, bölgesindeki ülkelerle ilişkileri düşmanca olan, Arap Ortadoğu'sundan uzak bir Türkiye, İran'ın bugün tercih edeceği bir Türkiye'dir. Fakat Ortadoğu'da belli bir etkinlik kazanarak bölge ülke halkalarının sempati duyduğu bir Türkiye, İran için zorlu bir rakip niteliği taşımaktadır. İran'ın bölgesel güç rekabeti açısından Türkiye'den duyduğu rahatsızlık, aslında bugün başlayan değil, geçmişten gelen, son olaylarla su yüzüne çıkan bir vakadır. Yeni bir yapılanmaya giren Ortadoğu'da muhalif halkların yanında yer alan Türkiye, İran'ın bölgedeki işlerini zorlaştırmaktadır. İran bölgesel politikasının önünde en önemli engeli Türkiye olarak görmeye başlamıştır. Öte yandan bunun tersini söylemek de yanlış olmayacaktır. İki ülke arasında bölgesel hâkimiyet noktasında belli belirsiz yaşanan rekabet, Suriye meselesi ile daha belirgin olarak kendini hissettirmektedir (Yeni Şafak, 07.07.2012).

"Arap Baharı"nın son noktası denilmese de 2012 itibariyle son olayların vuku bulduğu Suriye üzerinde Türkiye ve İran'ın durumuna baktığımızda karşılaşılan kare, diğer ülkelere göre farklılık arz etmektedir. Bu farklılığı öncelikle Şii İran ile şu an Suriye yönetimindeki Şii yapının hâkimiyeti ile ilişkilendirebiliriz. Hiç şüphesiz bu ilişkilendirme, tek başına yeterli olmayacaktır. İran, diğer Arap ülkelerindeki halk

hareketlerine olumlu yaklaştığı halde, Suriye'deki muhalif harekete karşı Esed rejimini desteklemeyi tercih etmiştir (Özyurt, 2011: <http://www.bilgesam.org>).

AK Parti iktidarı ile “komşularla sıfır problem” düsturu çerçevesinde gelişen/geliştirilen Suriye-Türkiye ilişkilerinin, son gelişmelerde kendini hissettirdiği gözlenmektedir. Esed yönetimi ile olayların en başında diyalog zemini oluşturan Türkiye, gerekli reformları yapma konusunda hem Suriye halkına hem de dünya kamuoyuna karşı sorumlu olduğunu belirtmiştir. Fakat Beşar Esed, Türkiye'nin bu konudaki yaklaşımına duyarsız kalmayı tercih etmiştir. Türkiye, Suriye'de yaşanan olaylar karşısında en başından beri çekimser kalmayarak oldukça aktif bir rol üstlenmiş, buna karşın Esed yönetimi duyarlı bir yaklaşım sergilememiştir. Her gün artan ölü sayısı da bunu göstermektedir. Türkiye reformlar yapması şartı ile Esed'in yanında duracağını ifade etmiştir (Yeni Şafak, 23.05.2012). İran ise kayıtsız şartsız muhalif halka karşı Esed'ı desteklemektedir. İran ve Türkiye de, Suriye'deki gösterilerin ilk zamanlarında benzer tavırlara sahipti. Hem İran'ın hem de Türkiye'nin Beşar Esed ile iyi ilişkileri mevcuttu ve bu iyi ilişkileri kullanmak suretiyle gelişmelerde rol oynamışlardır. İki ülkenin muhaliflere karşı tutumlarının farklı olması, Suriye konusundaki tutum farklılığını ortaya koymaktadır.

Nisan 2012'de İbrahim Karagül'ün Yeni Şafak gazetesinde kaleme aldığı yazıda:

“Türkiye, hiçbir şekilde, Suriye'de değişimden vazgeçmeyecek. Bunu olayların başladığı ilk günden beri söylüyoruz. Aynı şekilde İran da geri adım atmayacak. Bu yüzden de, iki direnç noktası arasında ciddi krizler yaşanma ihtimali oldukça fazla.” diyerek sorunun net bir tanımını yapmıştır.

İran ile Suriye arasında, geçmişi İran devrimine kadar dayanan iyi ilişkiler vardır. Bu ilişkiler kimi zaman ittifak, kimi zaman stratejik ortaklık, kimi zaman da eksen olarak tanımlanmaktadır. İran için Suriye ile arasındaki iyi ilişkilerin temeli, Suriye'nin bölgeyle ilgili oynadığı role ve İsrail karşısındaki konumuna dayanmaktadır (Uygur, 2012: 8). İran'ın, bölge ve dünya ülkelerinin neredeyse tamamıyla inişli-çıkışlı ilişkiler yaşamasına rağmen, Suriye ile ilişkileri 1979'dan bu yana süreklilik göstermiştir. Suriye, İran'da rejimin değiştiği 1979 yılından beri bu ülkeyle stratejik bir dayanışma içine girmiştir. Suriye, İran'ın devrim sonrasında bölgede izlediği siyasetin belkemiği, bölgedeki en önemli müttefikidir. İki ülke arasında gelişen işbirliği anlayışı, günümüzde de devam etmektedir.

İki ülke ilişkileri her geçen gün pek çok alanda iyileşerek sürmektedir. İran'ın Arap devletleri arasında işbirliğini bu boyuta taşıdığı ve en iyi ilişkiye sahip olduğu ülke Suriye'dir. Bunun en önemli sebebi, İran İslam Devrimi ile birlikte Şii İslam inancını merkeze alan bir yönetim anlayışı geliştiren İran'ın; Irak, Suudi Arabistan, Ürdün ve Mısır gibi Arap ülkelerini ciddi anlamda endişelendirmesidir. Bu endişeyi pekiştiren “devrim ihracı” politikası da bu ülkelerin İran'dan uzak durmasına neden olmuştur. Bu endişe ve uzak duruşa sahip olmayan tek ülke ise o dönemden günümüze Suriye olmuştur. Suriye devrim sonrası yeni yönetimi tanıyan ilk devletlerden birisidir. Yine malum olduğu üzere; Suriye, İran-Irak savaşında, diğer Arap ülkelerinden farklı olarak, İran'ı desteklemiş, İran'a karşı ortak bir Arap cephesinin oluşmasını da engellemiştir.

Coğrafi ve jeopolitik açıdan İran'a çok yakın olmamakla beraber, Suriye'nin İran'ın strateji kurgusunda önemli bir yer aldığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda Suriye ve İran'ın dayanışma içinde olduğu bir diğer konu da; Lübnan'da Hizbullah'ın desteklenmesidir. Suriye, Lübnan'ın İsrail ile zorunlu bir barışa mecbur kalmasına ve böylece Arap cephesinin küçülmesine karşı, Lübnan üzerindeki nüfuzunu artırma yolunu seçmiş ve bu politikasında İran'ın da desteğiyle Hizbullah'ı önemli bir paydaş haline getirmiştir. Lübnan'da olduğu gibi, Irak'ta da kendilerine yakın bir yönetimin kurulması konusunda da İran ve Suriye'nin ortak hareket ettiği bilinmektedir.

Suriye-İran ilişkisinin temelini, bölgede Amerikan hegemonyasına karşı koyma, İsrail karşıtlığı, Filistin ve Lübnan konusunda benzer duruşlara sahip olma, Batı dünyasıyla gergin ilişkiler ve Sünni Arap dünyası ile sorunlu ilişkiler oluşturmaktadır (Keskin, 2009a: <http://www.turksam.org>).

İran-Suriye ilişkileri, 1979'dan bu yana sadece siyasî boyutta değil, kültürel, ekonomik, güvenlik ve savunma boyutunda da ciddi gelişme göstermiştir. Öte yandan ekonomik ilişkilerin diğer alandaki ilişkilere göre nispeten zayıf olduğu söylenebilmektedir. (Keskin, 2009a <http://www.turksam.org>) İran'ın Suriye ile olan ilişkisi, ülkede uzun süre eleştirilere neden olmuştur. Suriye'ye karşılıksız petrol verilmesi, bu eleştirilerin en önemli maddesiydi. Bu eleştiriler halen devam etmektedir. Ancak İran rejimi, Suriye ile ilişkisini, hem Ortadoğu'da hâkimiyet mücadelesi bakımından önemsemekte hem de küresel güçler ile ilişkisinin düzenlenmesinde temel taşlardan biri olarak görmektedir. Özellikle 11 Eylül sonrası İran'ın dış politikadaki ağırlık merkezinin Ortadoğu'ya

kayması ve nükleer gerginlikte Ortadoğu'nun anahtar rol oynaması Suriye'yi İran için "kesinlikle vazgeçilmez" bir ülke konumuna getirmiştir. Bugün İran'ın Filistin ve Lübnan'daki gücünün/nüfuzunun güvencesi Suriye'dir. İran'ın, Ortadoğu'da hâkimiyet mücadelesini sürdürmesi açısından Suriye kilit rol oynamaktadır. İran, Filistin ve Lübnan bağlamındaki politikalarında jeopolitik olarak Suriye'ye bağımlıdır. İran'ın bu konularda oynayabileceği rol Suriye olmadan çok sınırlı olacaktır (Keskin, 2009b: <http://www.gunaz.tv>).

Bugün İran-Suriye ilişkileri eskisinden daha çok önemli hale gelmiştir. Çünkü biri nükleer çalışmaları nedeniyle, diğeri muhalif halk hareketine karşı saldırgan tutumları nedeniyle dünyanın neredeyse tamamını karşısında almış olan iki ülkedir. Ve bu iki ülkenin bölgede birbirlerinden başka ittifak halinde bulunduğu başka bir ülke yoktur. Suriye, gerek jeopolitik konumu, gerekse de İsrail ile olan sorunları nedeniyle İran açısından eşi bulunmaz bir partnerdir. Suriye için İran da, yaşadığı ciddi tepkilere karşı işbirliği içine girebileceği bir ortak durumundadır. Suriye'de olası bir rejim değişikliğinde en büyük darbeyi, bölgedeki en önemli stratejik müttefikini kaybedecek olması nedeniyle İran'ın alacağı şüphesizdir. İran makamlarının Suriye'yi olayları sükûnete erdirmeye çağırması ve aynı zamanda da Suriye'ye dışarıdan gelebilecek herhangi bir askerî müdahaleye karşılık vereceğini açıklaması boşuna değildir.

Suriye'de yaşanan gelişmeler 2012 yılı itibarıyla bugün uluslararası aktörlerin üzerine odaklandığı en önemli husus haline gelmiş durumdadır. Bununla birlikte Türkiye-Suriye ilişkilerinin geleceğini de tartışılır bir görünüme götürmektedir. Öte yandan Suriye'deki rejime karşı muhalif halk hareketinin gelişimi Türkiye-Suriye ilişkilerini etkilediği gibi Türkiye- İran ilişkilerini de derinden etkilemektedir. Başta da bahsettiğimiz üzere, İran Suriye'deki muhalif halk hareketine "Arap Baharı"nı yaşayan diğer halklara ve ülkelere olduğundan farklı yaklaşmıştır. Bu farklılık mevcut rejimi desteklemesiyle kendini göstermektedir. Esed'in iktidarına bu gelişmeler karşısında ciddi somut destek verdiği bilinmektedir. Türkiye'nin Suriye'deki gelişmelere bakışı ise; Tunus, Mısır ve diğerlerindeki gibi olmuştur. Bu bakış açısının temelini de, halka karşı silahlı güç kullanılmasına karşı duruş oluşturmaktadır. İran Türkiye'nin, Türkiye de İran'ın yaklaşımını tasvip etmemektedir. İki ülkenin mevcut durum karşısındaki farklı yaklaşımları, kendi ilişkilerini de etkiler nitelik kazanmaktadır. Türkiye-İran

ilişkilerinde Suriye'deki gelişmeler de bir belirleyen olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu belirleyici etkisi ile Suriye Meselesi önümüzdeki dönemde de uluslararası sistemi yakından ilgilendiren en önemli mesele olmayı sürdürecektir gibi görünmektedir (Yeni Şafak, 29.03.2012).

Suriye'deki gelişmeler karşısında İran'ın sergilediği tutum, Türkiye-İran ilişkilerine de etki etmektedir. Kayıtsız şartsız Esed yanlısı İran politikaları Türkiye'nin Suriye ile birlikte İran'a karşı da tepki duymasına neden olmaktadır. İran ve Türkiye'nin Suriye'deki gelişmelerde ayrıştığı noktalar, iki ülkenin bu zamana kadar yürüttüğü dengeli ilişkilerin seyrini değiştirmektedir (Radikal, 13.03.2012). Esed rejiminin geleceği hakkında Türkiye-İran arasında süren ihtilaf, iki ülke ilişkilerini tahrip edici etkiye sahiptir. Suriye'de yaşananlara insanî bir pencereden bakan Türkiye, İran'ın bu insanlık suçuna seyirci kalmasını, hatta bir anlamda desteklemesini onaylamamaktadır. İran'ın Suriye'deki mevcut yönetime destek vermesi kendisinin önceliklerinden kaynaklanmaktadır. İşte tam da bu noktada Türkiye ve İran arasında bölgesel rekabetin hamleleri belirlediğini söylemek mümkündür. Suriye'deki olası değişim Şii İran'ın gücü elinde tutmasını engelleyecekken, bölge halklarının rol model olarak Türkiye'ye yakın oluşu ve Türkiye'nin ABD-İsrail ile aynı cenahta yer alması(!) İran'ın tavrını daha net olarak görmeyi sağlamaktadır (Radikal, 29.03.2012).

Bölgesel rekabet, Suriye platformunda kendini bu şekilde gösterirken, iki ülkenin yıllarca ciddi emek ve gayretle oluşturulmuş ikili ilişkilerinin de tehlikeye girmesi İran ve Türkiye açısından çok da tercih edilmemektedir. Her ne kadar rekabetin kendini gösterdiği alanlarda refleksel hareket edilse de, iki ülke de diğerini düşünmeden ya da yok sayarak bölgede hareket edemeyeceğinin farkındadır.

3.2. Gazetelerin Ekonomik Açıdan Karşılaştırılması

Ülkeler arasında birbirlerine bağımlı ekonomik ilişkilerin, siyasî sorunların çözümü ile barış ve güvenliğin oluşması için olumlu bir ortam oluşturduğu bilinmektedir. Türkiye ile İran ikili ilişkilerinde, özellikle son yıllarda olumlu yönde gelişme kaydedildiği görülmektedir. İkili siyasî, ekonomik, ticarî ve kültürel ilişkilerin yanı sıra bölgesel ve uluslararası konular iki ülke ilişkilerinde sürekli gündemde olan ve ele alınan konular olmuştur.

İran-Türkiye ilişkilerinde son dönemde en fazla gelişme gösteren boyut, ekonomidir. Ticaret hacminin artmasıyla birlikte yatırım alanları hem gelişmiş, hem de çeşitlenmiştir. İki ülkenin ekonomik açıdan birbirine ihtiyacı olduğunu ortaya çıkaran bu nokta da, vurgulanması gereken bir konudur. Türkiye, İran'dan doğal gaz almak ve pazarında yer almak isterken İran Türkiye'ye doğal gaz satmak ve Avrupa pazarına Türkiye üzerinden ulaşmak niyetindedir.

Türkiye'yle İran arasındaki ticaret, İran-Irak Savaşı sırasında her iki ülkenin de ithalat ihtiyaçlarını karşılamak için Türkiye'ye yönelmesiyle zirve noktasına ulaşmıştı. Türkiye'nin yakınlığı, mallarının satılması ve naklini hem daha kolay hem de daha hızlı kılıyordu. 1983'e gelindiğinde Türkiye'nin İran'a ihracatı Şah döneminin son yılına oranla 25 kat artarak rekor seviyeye ulaşmakla kalmamış, aynı zamanda İran Türkiye'nin en önemli ticarî ortaklarından biri haline gelmiştir (Aydın-Aras, 2004: 18).

Her iki ülkenin ekonomik ilişkilere ciddi önem verdikleri gözükmektedir. Ekonomik ilişkilerin yoğunlaşmasıyla karşılıklı bağımlılığın artması siyasî ilişkiler üzerinde olumlu etki yapmaktadır. Türkiye'nin İran doğal gazına ihtiyacı, Türkiye'yi İran konusunda daha temkinli olmaya itmektedir. Ayrıca İran'ın Türkiye ile ekonomik ilişkilere; hem ekonomik kaynak, hem de stratejik manevra açısından ihtiyacı vardır.

İki ülkenin ilişkilerinin belirlenmesinde ekonomi önemli bir yere sahip olmuştur. Türkiye'nin İran ile ekonomik ilişkilerinin belirlenmesinde doğal gaz başta gelmektedir. İran'ın şu anda 27 trilyon m³ doğal gaz rezervine sahip olduğu tahmin edilmektedir. İran sahip olduğu doğal gaz rezervleri ile Rusya'dan sonra dünyanın en büyük doğal gaz rezervine sahip ikinci ülke konumundadır.

İran, iç talebine karşılık doğal gaz ihracatında büyük bir hamle yapmıştır. Toplam enerji ihtiyacının yüzde 44'ünü doğal gazdan karşılamaktadır. 1990'larda İran-Türkiye arasındaki en önemli ekonomik ilişki, 1960'lardan beri düşünülen doğal gaz boru hattının 1996 yılında Refah-Yol iktidarı zamanında yapılan anlaşma ile hayata geçirilmesidir. Bu anlaşmaya göre Türkiye, İran'dan yılda 10 milyar m³ doğal gaz almayı taahhüt etmiştir. Ancak 2000 yılı ve sonrasında devam eden bu proje "*take or pay*" (al, almazsan parasını öde) koşulu ile yapılmıştı. Her iki ülke, boru hattının kendi ülke sınırları içerisindeki kısmını tamamlayacaktı. İran kendi kısmını bitirmiş, Türkiye ise henüz bitirememişti. Bu durumda yapılan anlaşmaya göre Türkiye'nin tazminat

vermesi gerekiyordu. Buna rağmen yapılan görüşmeler sonucunda İran, tazminat talep etmekten vazgeçmiştir (Develioğlu-Kürk, 2002: 585).

İran, Türk müteşebbisler için fırsatların olduğu bir ülkedir. Coğrafi olarak yakınlığının yanı sıra, aktif genç nüfusuyla birlikte artan tüketim talebiyle önemli bir pazar niteliğindedir. İran'da ihracat yapmak ve hammaddeleri İran'dan almak şartıyla sanayi amaçlı ve yüzde 100 yabancı sermayeli şirket kurulabilmektedir. İranlı firmalar ülkeye teknoloji ve sermayenin çekilmesine yönelik olarak yabancı ortaklarla işbirliğine sıcak bakmaktadırlar.

Türkiye'de Kasım 2002 seçimlerinden sonra iktidara gelen AK Parti ile birlikte değişen ve dönüşen dış politika yaklaşımı, ülkenin Ortadoğu komşularıyla siyasî ve ekonomik ilişkilerini büyük ölçüde değiştirmiştir. Siyasî alanda iyileşen ilişkiler, ekonomik alanda da kendini göstermiştir. Türkiye'nin bu tutumuna karşılık, İran da Batı dünyasının baskısını azaltmak için Türkiye ile olan ilişkilerini düzeltmeye çalışmıştır.

AK Parti hükümeti ile birlikte ilişkilerdeki olumlu hava özel sektörde İran ile ekonomik alanda bazı anlaşmalar yapılarak da kendini hissettirmiştir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, İran Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı Mohammad Reza Aref ile birlikte, Türkiye-İran KEK (Karma Ekonomik Komisyon) toplantısı görüşmelerine katılmış, İran'dan doğal gaz almaya başlamakla stratejik aşamaya gelen ticarî ilişkileri, enerji dışı alanlara da genişletmek ve karşılıklı yatırımları teşvik ederek ticarî faaliyetleri arttırmak istediklerini söylemiştir (Yeni Şafak, 26.04.2003).

Yine, İran ticaret heyetinin MÜSİAD Genel Merkezi'ni ziyaretinde konuşan MÜSİAD Genel Başkan Yardımcısı Dr. Ömer Bolat iki ülke arasındaki ticarî ilişkilerin mutlaka artırılması gerektiğini vurgulamıştır (26.04.2003, Yeni Şafak).

İran'ın bugüne kadar yerli üreticiyi korumak için Türk ürünlerine uyguladığı aşırı yüksek gümrük tarifeleri 5 yıl içinde yüzde 40'tan yüzde 4'e düşürmüştür. Ekim 2003'te İran'da resmî temaslarda bulunan Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen, İran-Türkiye arasında gümrük masraflarının Türkiye lehine indirilmesi konusunda ön protokol imzalamıştır. Mavi Jeans, Ramsey, Yimpaş gibi perakende satış yapan Türk firmalarının yanı sıra Demirdöküm, Tepe Akfen ve Çukurova BMC şirketleri de İran'da yatırım yapan Türk kuruluşları arasında yerini almıştır (Yeni Şafak, 23.10.2003).

Her ne kadar iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerde ilerleme kaydedilse de İran'dan ithal edilen doğal gaz ve petrol nedeniyle, iki ülke arasındaki ticarete Türkiye aleyhine olan durum sürmüştür. Türkiye İran'dan, 2001'de 115 milyon metreküp, 2002 yılında 670 milyon metreküp ve 2003 Ağustos ayı sonu itibarıyla da toplam 2 milyar 257 milyon metreküp gaz almıştır (Radikal, 30.11.2003).

2003 yılının son aylarında Türkiye, Mavi Akım projesindeki fiyat formülü pazarlığıyla başlayan ancak Rusya'yla yapılan tüm anlaşmaları da içeren doğal gaz alımında, rotayı İran'a çevirmiştir. Ruslarla pazarlığı noktlayan Enerji Bakanlığı şimdi de gaz aldığımız diğer ülke İran'dan benzer bir indirim sağlamayı istemiştir (Yeni Şafak, 23.11.2003). Botaş'ın arz-talep senaryosuna göre, İran'dan kontrata bağlanmış olarak (arz yönlü olarak) bu yıl 5 milyar metreküp, 2004'te 6 milyar metreküp, 2005'te 7 milyar metreküp, 2006'da 9 milyar metreküp, 2007'den başlayarak 2020'ye kadar her yıl 10 milyar metreküp gaz çekilecek. Türkiye, 2002 yılında öngörülen koşulları taşımadığı gerekçesiyle İran'dan gaz alımını bir süre için durdurmuştu (Radikal, 30.11.2003).

Başbakan Erdoğan'ın gerçekleştirdiği İran gezisinde doğal gaz konusunda talep edilen indirim alınamamış ve bunun üzerine Rusya ile yakınlaşma içerisine giren Türk yetkilileri, BOTAŞ ve Gazprom (Rus Doğal gaz Şirketi) ihtiyaç fazlası doğal gazın Suriye ve İsrail gibi ülkelere satılması ve depolanması için anlaşmaya varmıştır. Ortadoğu'da satılacak doğal gaz için Ceyhan'da bir sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) tesisi kurulması konularında fikir birliğine varılmıştır. Rusya ile yapılan bu anlaşmadan sonra İran indirim konusunda yeniden Türk yetkililerle görüşmüş; ancak yapılan görüşmelerin ardından beklenen indirim gerçekleşmemiştir (Yeni Şafak, 31.07.2004).

BOTAŞ Genel Müdürü Mehmet Bilgiç konuyla ilgili olarak, Başbakan Erdoğan'ın İran gezisindeki doğal gaz pazarlığında kazanan ya da kaybedenin olmadığını açıklamış: "İran tarafı ve AB ülkeleri, İran gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasını bizden çok istiyorlar. Türkiye de bu gazın boru hattı ile taşınması konusunda en etkin maliyeti verecek coğrafyada var olan bir ülke konumunda. Bu yüzden bu gaz mutlaka Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınacaktır, bundan kimsenin şüphesi olmasın. Geceli gündüzlü bu proje üzerinde çalışıyoruz. İran üzerinden batıya uzanacak hat için mevcut hatlar da kullanılabilir; ancak yeni bir boru hattı döşenmesi daha uygun olacaktır. Bu projeyi kısa sürede hayata geçireceğiz." demiştir (Yeni Şafak, 08.08.2004).

2004 yılında olumsuz bir seyir izleyen ekonomik ilişkiler 2005 yılında yeni bir ivme kazanmıştır. 2005 yılının birinci ayında Türk-İran Dostluk Grubu Başkanı ve İran İslam Cumhuriyeti Milletvekili Ali Akbar Aghaee başkanlığındaki 9'u milletvekili, Tebriz Ticaret Odası yetkilileri ve Doğu Azerbaycan Eyaleti yetkililerinden oluşan toplam 17 kişilik İran İslam Cumhuriyeti heyeti, Trabzon Al-Port Liman İşletmesi'nin davetlisi olarak Trabzon'a gelmiştir. İran'ın Avrupa'ya ihracatında kilit bir öneme sahip olan Trabzon Limanı'nda inceleme yapan İran heyeti, iki ülke arasındaki ticaret hacminin artırılmasında Trabzon Limanı'nın çok etkin rol oynayacağını ifade etmiştir (Yeni Şafak, 16.01.2003).

Türkiye ile İran arasında son yıllarda artan ticarî ilişkiler sonucu gümrük tarifelerinde indirime gidilmesi kararı alınmıştır. Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen, "İpekyolu Türk İhraç Ürünleri Fuarı" dolayısıyla İran'da gerçekleştirdiği temaslar çerçevesinde İran Ticaret Bakanı Muhammed Shariatmadari ile bir araya gelmiş, görüşme sonunda Bakan Tüzmen, Türkiye ile İran'ın 2005 yılı içerisinde 4 milyar dolar olan ticaret hacminin önümüzdeki yıllarda 10 milyar dolara çıkartılması amacıyla her iki ülkenin gümrük tarifelerinde indirime gidilmesi için fikir birliğine varıldığını açıklamıştır.

İran'da yatırım yapan Türk işadamlarının sorunlarının da gündeme geldiğini belirten Bakan Tüzmen, "Vize ve çalışma izni gibi güçlüklerin giderilmesi amacıyla bir heyet kurulması ve heyetin sorunlara çözüm araması görüşünderiz" dedi. İran'daki Türk yatırımlarının iyi niyete bağlı olarak artması umudunu dile getiren Bakan Tüzmen, "Tekstil, deri, ayakkabı, otomotiv gibi sektörler konusunda ne gibi ortak yatırımlar yapabiliriz? Bunları gözden geçirdik. İki ülkenin ekonomisi de benzerlikler gösteriyor. Beraber ekonomilerimizi ileri götürmeyi planlıyoruz." şeklinde konuşmuştur (Yeni Şafak, 03.05.2005).

Sonraki süreçte de İran-Türkiye ekonomik ilişkilerinin bel kemiğini doğal gaz oluşturmuştur. 2006 yılının ilk aylarında İran ile ilgili yaşanan doğal gaz krizi, ilerleyen aylarda İran'ın gaz sevkiyatını artırmasıyla aşılmıştır. Bu sorunun da aşılmasıyla 2007 yılında Türkiye ile İran ekonomik ilişkilerin hızla geliştiği görülmüştür.

Aynı yıl Şubat ayında Türkiye-İran İş Konseyi toplantısı İstanbul'da yapılmıştır. Toplantıya, TOBB Başkanı Rıfat Hisarcıklıoğlu, Türkiye-İran İş Konseyi Başkanı Ali Osman Ulusoy, İran-Türkiye İş Konseyi Başkanı Feridoun Entezari, TC Tahran

Büyükelçisi Gürcan Türkoğlu, İran İslam Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği Misyon Şefi Gholamreza Bagheri Moghaddam ve İran Ticaret Sanayiler ve Madenler Odası Başkanı Ali Naghi Khamushi katılmıştır. Yapılan görüşmelerde Türkiyeli girişimciler İran'a davet edilmiştir (Yeni Şafak, 07.02.2007).

Doğal gaz, İran ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin temel başlıklarından biri olmayı yine korumuştur. Yapılan mutabakat ile Türkmen gazının, İran üzerinden Türkiye'ye geçirilmesine ve Avrupa'ya taşınmasına karar verilmiştir. İran, Türkiye'ye doğal gazda bazı kuyuların işletilmesinde müsaade edeceklerini ifade etmiştir. Ortak projeler gerçekleştirilmesi noktasında önemli bir adım atılmıştır (Yeni Şafak, 16.07.2007).

Yapılan anlaşmadan rahatsız olan ABD, İran'ı kızdırmıştır. İran Ekonomi Müsteşarı Ahmet Nurovi, ABD politikalarının bölge ülkelerinin birbirinden ayrılmasını hedeflediğini ileri sürerek, "Bölge ülkelerinin ilişkilerinden rahatsız oluyorsa, kendi politikalarını gözden geçirsinler." demiştir (Yeni Şafak, 17.07.2007).

Konuya ilişkin olarak Radikal gazetesi, Deniz Zeyrek haberinde,

"Türkiye'nin Rusya'ya karşı alternatif olması ve arz güvenliğini artırmak için önemsendiği projenin gerçekleşmesi, İran'ın uluslararası toplumla işbirliği yapmasına bağlıydı. Türkiye, pazarlıklar sürerken İran'ı işbirliğine ikna etmeyi amaçlıyordu. Ancak İran'ın attığı adımlar da bunu imkânsız hale getirdi.

Kaynaklar, Türkiye için stratejik önem kazanabilecek bir proje olmasına karşın, 'İran dezavantajı' ve 'ABD baskısı'nın imzalanan anlaşmaları sonuçsuz bırakabileceğine işaret etti. Türkiye'nin 'Rusya tekelini kırmak için şart' diyerek ikna etmeyi planladığı ABD'nin çok katı bir tutum sergilemesi ve Hindistan, Fransa gibi İran'da yatırım yapan ülkelerin geri adım atarak Türkiye'yi yalnız bırakması Ankara'da 'ABD'yi kaybetmeye değer mi' sorusunun seslendirilmesine neden oluyor." cümleleri dikkat çekici olmuştur.

Aynı konuya ilişkin Yeni Şafak gazetesi, işbirliğinin önemi üzerinde dururken, Radikal gazetesi ABD ile ilişkilerin bu konudan etkilenebileceğinin altını çizmektedir. İran ile sürdürülmekte olan ekonomik ilişkilerin aktarımında genel olarak benzer tutum sergileyen Radikal gazetesinde, her ne kadar objektif haberciliği elden bırakmasa da

yorumların yer aldığı alanlarda İran'ın uluslararası alanda kabul görmeyen yanlarını daha çok öne çıkarma eğilimi gözlenmektedir.

Yıl sonuna doğru artan işbirliğinin bir diğer göstergesi, Türkiye ile İran arasında, Elektrik İşbirliği Anlaşması imzalanması olmuştur. ABD'nin uyarılarına rağmen, Türkiye ile İran arasında elektrik iletim hatları ve hidroelektrik santral yapımıyla elektrik alım-satımı için nihaî anlaşma imzalanmıştır. İkisi İran'da, biri de Türkiye'de üç termik santral kurulmasına karar verilmiştir (Radikal, 21.11.2007). Anlaşmaya Türk tarafı adına Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler, İran tarafı adına da İran Elektrik Bakanı Perviz Fettah imza atmıştır.

Ayrıca İran tarafına toplam 10 bin megavat gücünde hidroelektrik santralleri yapılarak, iki ülke arasında bulunan elektrik iletim hatlarının da güçlendirilmesine, elektrik iletim hatlarının güçlendirilmesi işinin Türkiye Elektrik İletim A.Ş tarafından yapılmasına, termik ve hidrolik santrallerin ise her iki ülkenin özel sektörü tarafından yapılmasına karar verilmiştir. İran'da yapılacak santrallerde Türk şirketinin payı yüzde 49, İran şirketinin payı yüzde 51, Türkiye tarafında kurulacak santrallerde ise Türk şirketinin payı yüzde 51, İran şirketinin payı yüzde 49 olacak şekilde yapılandırılmasını imza altına almışlardır (Yeni Şafak, 20.11.2007).

2000 yılında 350 milyon dolar olan Türkiye ile İran arasındaki ticaret hacmi, 2007 yılında resmî rakamlara göre 8 milyar doların üzerine çıkmıştır (Yeni Şafak, 27.02.2009). Türkiye'nin son 10 yıllık dönemde İran ile ekonomik ilişkileri önemli ölçüde artmıştır. 2000 yılında 1 milyar dolar civarında olan ticaret hacmi, 2011 yılında 10 milyar doları geçmiştir. Her iki ülke yetkilileri, ticaret hacminin 5 yıl içerisinde 30 milyar dolara ulaşmasını hedeflediklerini ifade etmektedirler. Kronik cari açık problemi ile uğraşan Türkiye açısından İran ve çevre ülkeler pazarı büyük önem arz etmektedir. İran Türkiye açısından sadece bir ihracat ülkesi değildir. Aynı zamanda Türk mallarının önemli bir kısmı İran üzerinden geçerek Orta Asya pazarlarına ulaşmaktadır. İran'ın bu transit konumu Türkiye'nin Orta Asya ticaretinde önemli bir yer tutmaktadır.

Karşılıklı ziyaretlerle pekiştirilen iki ülkenin ekonomik ilişkileri, Ahmedinejad'ın 2008 yılında Türkiye'ye yaptığı ziyaretlerle zirveye ulaşmıştır (Radikal, 12.08.2008). Önceki yıllarda başlatılan işbirliği çalışmalarına devam edilmesi yönünde iki ülkenin de tavrı net bir şekilde görülmüştür.

2008 Mayıs ayında Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen, 100 civarında iş adamıyla iki günlük resmî ziyaret için İran'ın başkenti Tahran'a gitmiştir. Türkiye-İran Ekonomik İşbirliği Semineri'ne katılan Bakan Tüzmen, Türkiye ile İran arasındaki ticarî ilişkilerin daha da geliştirilmesi için çalışmaların bütün alanlarda devam ettiğini belirtmiştir. Tüzmen, ziyareti kapsamında, Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, Dışişleri Bakanı Menucehr Mutteki, Ticaret ve Madenler Odası Başkanı Muhammed Nehavendiyân, Ticaret Bakanı Mesud Mirkazimi, Sanayi ve Maden Bakanı Ali Ekber Mehrebiyan ve Enerji Bakanı Perviz Fettah ile görüşmüştür (Yeni Şafak, 07.05.2008).

Aynı yılın Temmuz ayına gelindiğinde; İran, Türkiye ve Avrupa doğal gaz boru hattının inşasına yakında başlanacağı bildirilmiştir. İran Petrol Bakanlığı, İran doğal gazını Türkiye üzerinden Avrupa pazarına taşıyacak 600 milyon avroluk projenin yakın bir gelecekte hayata geçirileceğini açıklamış, 420 kilometrelik hattın İran için öncelikli önem arz ettiğini kaydetmiştir. Hattın İran-Türkiye kısmının Bazargan sınır kapısında birbirine bağlanacağı belirtilirken, bu proje ile Türkiye'ye daha fazla doğal gaz verileceği ifade edilmiştir (Yeni Şafak, 06.07.2008).

Ağustos ayında Ahmedinejad'ın ziyareti ile daha önce Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen'in ziyareti sırasında gündeme gelen, kendi para birimleri ile iki ülkenin birbiri ile ticaret yapması dileği yinelenmiştir (Yeni Şafak, 16.08.2008). Ekim ayında da Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler, İran ile doğal gaz anlaşması imzalanacağını açıklamış (Radikal, 27.10.2008) ve Türkiye ile İran arasında, doğal gaz alanında işbirliğini geliştirmeyi ve mevcut projeleri yaşama geçirmeyi öngören mutabakat zaptı, Kasım ayında Tahran'da Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler ve İran Petrol Bakanı Gulam Hüseyin Nozeri tarafından imzalanmıştır.

Türkiye ile İran'ın enerji alanındaki mevcut işbirliğini daha da geliştirmeyi öngören mutabakat zaptına göre: Türkiye, yatırım yapacağı Güney Pars havzasındaki 22., 23. ve 24. doğal gaz fazlarının işletilmesi hakkını elde edecek, buradan çıkarılacak doğal gazın Türkiye'ye ulaştırılması için boru hattı inşa edilecektir.

İran doğal gazının Türkiye üzerinden Avrupa pazarına ulaştırılması, Türkmenistan doğal gazının İran üzerinden Türkiye ve Avrupa'ya transferinin sağlanması, iki taraftan da yılda yaklaşık 35 milyar metreküp doğal gazın transferi öngörülmüştür. Proje kapsamında, Güney Pars havzasından günde 46 milyon metreküp doğal gaz çıkarılması

ve Türkiye'nin bu miktarın yarısını kullanma hakkına sahip olması kararlaştırılmıştır (Yeni Şafak, 17.11.2008).

Bir önceki yıl Ahmedinejad'ın Türkiye ziyareti, Türkiye ile İran ilişkilerine damgasını vururken, 2009 yılında da Erdoğan'ın İran ziyareti iki ülke ilişkilerine damgasını vurmuştur. İran Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı Muhammed Rıza Rahimi'nin resmî davetlisi olarak Tahran'a giden Başbakan Erdoğan, ziyareti kapsamında Rahimi'nin yanı sıra Dışişleri Bakanı Menuçehr Mutteki, Meclis Başkanı Ali Laricani, Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, dini lider Ayetullah Ali Hamaney ve diğer yetkililerle bir araya gelmiştir (Radikal, 27.10.2009).

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın İran ziyareti sırasında iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler ön plana çıkmıştır. Erdoğan'ın İran ziyaretinde, iki ülke arasındaki ticaretteki Türkiye aleyhine olan dengesizliğin giderilmesi ve iki ülke arasındaki ticaret hacminin artırılması gündeme gelmiştir. İki ülke arasındaki ticaret hacminin 30 milyar dolara çıkarılmasını hedeflediklerini belirtmiştir (Yeni Şafak, 27.10.2009).

İki ülke ticarî ilişkilerinin geliştirilmesi temennilerine paralel olarak, ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve yeni işbirliği imkânları tartışılmıştır. Özellikle nakliye işlemleri sırasında ortaya çıkan sorunlara ve İran'ın uyguladığı yüksek gümrük oranlarına dikkat çekilmiştir. Bu sorunlara işaret eden Erdoğan, İran'dan ekonomiyi tamamen rekabete açarak korumacılığı bırakmasını istemiştir. İran tarafından, bu konuda sorunun çözümüne gayret edileceği dile getirilmiştir.

Erdoğan'ın İran temasları sırasında iki ülke arasında ekonomik ilişkilerin artırılması ve ticaretin kolaylaştırılması amacıyla bazı projeler gündeme gelmiştir. Bu projelerden birincisi sınırın her iki tarafında da "serbest bölge"lerin kurulması olmuştur (Yeni Şafak, 28.10.2009).

İki ülke arasında ticaretin kolaylaştırılması amacıyla gündeme getirilen ikinci proje, "millî" paralarla ticaretin önünün açılması olmuştur. Türkiye, Merkez Bankası kanununda yaptığı bir değişiklik ile sınırdaş ülkelerle kendi ulusal para birimleri üzerinden ticaret yapma imkânı sağlamış ve İran'dan da bu konuda adım atmasını beklemiştir. İran tarafı bu çağrıya olumlu yaklaşmış, nihayet Erdoğan'ın ziyareti sırasında bu konuda mutabakata varılmıştır (Yeni Şafak, 28.10.2009).

İki ülke arasındaki iktisadî ilişkilerin artırılması amacıyla dönük olarak nakliye işlemlerinin kolaylaştırılması için Erdoğan'ın İran ziyaretinde, yeni bir proje daha ortaya konulmuştur. Görüşmeler sırasında Trabzon Limanı ile İran'ın Bandar Abbas Limanı arasında geniş bir mal taşıma ağının kurulması konusu görüşülmüştür. Rahimi, İran tarafında Bender Abbas Limanı ve civarından kara, deniz, hava ve demiryolu vasıtasıyla Trabzon'a bir hat kurmayı düşündüklerini belirtmiş ve bu projenin "iki ülke arasında gerçekleştirilebilecek en büyük proje" olduğunu ifade etmiştir. Yine bu bağlamda İran tarafı, Türkiye ile İran arasında ortak uçak şirketi kurulmasını önermiştir (Yeni Şafak, 07.11.2009).

Erdoğan'ın İran ziyareti sırasında enerji alanında daha somut adımlar atılmış; iki anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalardan birisi; Türkiye ve İran sınırlarında biri 4000, diğeri 2000 megavat olmak üzere toplam 6000 megavat kapasiteli iki elektrik santrali kurulması anlaşmasıdır. Enerji alanında atılan adımların ikincisi, Türkiye ve İran arasında Kasım 2008'de imzalanan "doğal gaz anlaşması mutabakat zaptının yenilenmesi" olmuştur. Bu anlaşmanın üç önemli unsuru vardır: Türkiye'nin Güney Pars doğal gaz havzasında arama ve üretim yapması; üretilecek gazın yüzde 50'sinin kullanım hakkının Türkiye'ye verilmesi ve Türkmen gazının İran toprakları üzerinden Türkiye'ye sevki. TPAO'nun İran'da doğal gaz aramak ve üretmek amacıyla 4 milyar dolar civarında yatırım yapması beklenmektedir (Yeni Şafak, 27.10.2009).

Başbakan Erdoğan'ın ziyaretinin yankıları devam ederken İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad'ın 25. İSEDAK Ekonomi Zirvesi'ne katılmak amacıyla İstanbul'a gelmesi birtakım önemli gelişmeleri daha beraberinde getirmiştir. Zira Ahmedinejad bu zirvede iddialı öneriler ortaya atmış ve Türkiye-İran arasında gelişen işbirliği modelini destekleyerek diğer İslam Konferansı Örgütü üyelerine örnek olarak göstermiştir (Celalifer, 2009: 12).

İran ile Türkiye arasında dış ticaret hacmi, yıllara göre artış göstermektedir. Bu artışta gerek taşıdıkları coğrafi konum, gerek kalabalık nüfusları ve dinamik yapıları, gerekse sahip olduğu tarihi geçmiş etkili olmaktadır. Bu nedenle ikili ilişkiler önemli bulunmaktadır. Karşılıklı ticarî ilişkiler, ülkelerin çıkarları doğrultusunda bölgede etkin rol oynamak adına stratejik açıdan önemli konumdadır.

Karşılıklı ziyaret ve ikili ilişkilerle Türkiye-İran ilişkileri 2000’li yılların ilk 10 yılında, geçen 30 yıla göre kıyaslanamayacak gelişmeler kaydetmiştir. Bu gelişmelerin, özellikle ABD’nin İran’a karşı izlediği yalnızlaştırıcı ve düşmanca politikalarına rağmen olması da Türkiye açısından ayrıca öneme sahiptir. Değişen, dönüşen Türk dış politikasının “komşularla sıfır problem” uygulaması en net olarak İran ile ilişkilerinde gözlenmiştir. Bu ilişkiler, mevcut uluslararası aktörler açısından ve iki ülke arasında geçmişten günümüze taşınan sorunlar ışığında değerlendirildiğinde karşımıza çıkan tablo için “başarı” kelimesi yetersiz kalacaktır.

Mevcut durum bu şekildeyken, Yeni Şafak gazetesine göre, Radikal gazetesinin Türkiye-İran ekonomik ilişkilerindeki seyri tam da yansıtmadığı görülmüştür. Aynı tarihli haberler kıyaslandığında aradaki fark çok net olarak görülmüştür. Ekonomik işbirliği süreçlerinin diyalog aşamasını dahi haberleştiren Yeni Şafak gazetesi, iktidara yakın tavrı ile özellikle hükümetin girişimlerinin her aşamasını gazeteden duyurmuştur. Buna karşılık Radikal gazetesi ise somutlaşmış gelişmeleri duyurmayı tercih etmiştir. Hem nitelik, hem de nicelik bakımından haber ve yorumlar Yeni Şafak gazetesinde ağırlığını hissettirmiştir diyebiliriz.

3.3. Gazetelerin Nükleer Açıdan Karşılaştırılması

Nükleer silahlar günümüzde işlevsel olarak askerî-stratejik üstünlük sağlamaktan ziyade, siyasî müzakerelerde eli güçlendiren psikolojik ve ideolojik bir baskı aracı haline gelmiş durumdadır (Köse, 2008: 14).

İran’ın nükleer faaliyetleri bütün dünya için olduğu gibi Türkiye için de önemli bir başlık olmuştur. Türkiye soruna direkt taraf olmasa da, konu yakından takip edilmiş, medyada en fazla yer alan haberlerden biri olmuştur. Türk mediasında İran sorununun barışçıl yöntemlerle çözülmesi, askerî seçeneğin bu krizi daha da ileriye götüreceği konusunda görüş birliği sağlanmıştır. Ancak İran’ın nükleer faaliyetlerinin askerî amaçlı olup olmadığı konusunda farklı yorumlar yapılmıştır. BM, AB, Rusya, Çin ve diğer ülkelerin tüm diplomatik girişimlerine rağmen tavrını değiştirmemesi İran’ın eleştirilmesine yol açmıştır.

İran'ın uluslararası arenadaki temel sorunsalı, nükleer silahlara sahip olup olmamasından ziyade, uluslararası camianın meşru ve etkin bir oyuncusu olma yönündeki isteği olmuştur.

Yeni Şafak gazetesinin konuyla ilgili genel tutumuna baktığımızda, İran'ın nükleer çalışmalarını ABD'nin değerlendirmesini destekler bir tutumdan uzak olduğunu net bir şekilde görebiliriz. Fakat bununla birlikte Türkiye'nin bölgesel merkezî bir ülke konumunda olduğunu da göz ardı etmemektedir.

Radikal gazetesinin tutumunu ise tam olarak bu şekilde değerlendiremeyiz. Nükleer faaliyetlere karşı bir duruş sergileyen gazete, bütün ABD'nin tutumuyla eş değer bir tutuma sahip değildir. Fakat Türkiye'ninkiyle de eş değer değildir.

2003 sonbaharında ABD ve Avrupa ülkeleri, İran'a baskısını arttırmış ve 10 Eylül 2003'te Türkiye ve ABD'nin önde gelen Avrupalı müttefikleri, uluslararası anlaşmalarca yasaklanan gizli nükleer silah geliştirmemesi yolunda İran'a ultimatoma vermiştir. Ültimatoda İran'a, 31 Ekim tarihine kadar Birleşmiş Milletlerin nükleer tesislerini denetlemesine izin vermesi gerektiği, yoksa BM Güvenlik Konseyi'nin alacağı önlemlere hedef olacağı belirtilmiştir (Radikal, 29.09.2003).

BM nükleer denetçileri, "nükleer faaliyetlerde bulunup bulunmadığını" incelemek için 28 Mart 2004 tarihinde İran'a gitmiştir. IAEA (Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı) sözcüsünün ifadesine göre İran, nükleer faaliyetler yürüttüğü gerekçesiyle IAEA tarafından suçlandıktan sonra ziyareti ertelemeye çalışmıştı. Fakat Tahran, IAEA tarafından kınanması üzerine 2 haftalık bir aradan sonra ziyareti kabul etmiştir (Yeni Şafak, 28.03.2004).

2004 Kasım ayında, Yeni Şafak gazetesinde Ahmet Taşgetiren "İran Oyunu" başlıklı köşe yazısında, İran'ın nükleer çalışmaları konusunda gazetesinin sahip olduğu düşünceyi net bir şekilde ortaya koymuştur. *"...sizi yok etmeye kararlı düşmanlar karşısında onların elinde bulunanlara mukabil silahlar geliştirmedığınız takdirde, peşinen mahvolmayı göze alma riski de söz konusu ve kullanmayı düşünmeseniz bile, caydırıcı nitelikte silahlar geliştirmeyi öngörebilirsiniz.*

İran, böyle bir gerekçeden yola çıkıp, nükleer güç hazırlığı içinde de olabilir. Nitekim bir başka İslam ülkesi olan Pakistan'ın, Hindistan'ın nükleer kapasitesi karşısında mukabil bir hazırlık içinde olduğu da biliniyor.”

Taşgetiren, İran'ın içinde bulunduğu durumu tespit ettikten sonra da ABD'nin durumunu şu şekilde tespit etmiştir: “*Şu an, dünya kamuoyunun nükleer gücün en belalısının İran'ın elinde bulunduğu dair bir kanaat edinmesi için, Amerika'nın özel bir gayret sergilediğine tanık olmaktadır.*

En belalı nükleer güç İran'ın elinde bulunuyor olmalı ki Amerikan yönetimi, bütün projektörleri onun üzerine tutmakta ve “Seni yok edeceğim” demektedir.

Amerika ne Rusya'ya, ne Çin'e, ne Fransa'ya bir şey demiyor. İsrail de sorun değil.

Varsa yoksa İran...

Buradan, demek ki sorun nükleer güç değil, onun kimin elinde bulunduğu veya bulunduğu farz edildiği sonucu çıkıyor.”

Aynı tarihlerde Radikal gazetesinde Mahmut Niyazi Ezgin'in, İran'ın nükleer çalışmalarına ilişkin değerlendirmesi “İran'da Nükleer Tehlike” başlıklı yazısında şu şekildedir: “*Fransa ve Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkeleri, konunun Güvenlik Konseyi'ne getirilmeden çözümünden yana. İran'la enerji ve ekonomi alanlarında iyi ilişkiler yürüten AB ülkeleri, bir yandan İran'ın nükleer silah edinmesini ve Ortadoğu denkleminin daha da karmaşıklaşmasını diğer yandan ABD'nin bölgede nüfuzunu genişletmesini önleme çabasında. Bu amaçla yoğun bir diplomasi trafiği başlatmışlardır. Ancak İran'ın uzlaşmaz tutumunu sürdürmesi durumunda, başta İngiltere olmak üzere, Avrupa ülkeleri de İran'a yönelik tavırlarını değiştirebilir. Kısacası, 25 Kasım'dan itibaren İran, dünya politikasının önemli konularından, belki de ağırlık merkezlerinden birini teşkil edecek gibi görünmektedir.”*

Ahmet Taşgetiren ve Mahmut Niyazi Ezgin İran'ın nükleer faaliyetlerine değindikleri yazılarında, biri ABD'nin İran'a karşı olan tutumunu eleştirirken diğeri ise İran'ın uluslararası kamuoyunda tepki çekeceğinin üzerinde durmuştur. Mensubu oldukları gazetelerin görüşlerini temsil etmesi açısından seçilen iki köşe yazısında, İran'ın nükleer çalışmalarına karşı kayıtsız şartsız bir eleştiri gözlenmemektedir. Öte yandan

Taşgetiren İran'a karşı ABD'nin bu konuda adil olmadığını vurgularken, Ezgin de AB ülkelerinin konuya ilişkin tavrını dile getirmektedir.

2004 yılındaki inişli çıkışlı diplomatik süreç, 2005 yılında da devam etmiştir. AB'nin üç ülkesi Britanya, Fransa ve Almanya, Tahran'a nükleer silah üretmeyeceğine dair bağlayıcı bir taahhütte bulunması karşılığında bir dizi ekonomik ve siyasî işbirliği içeren önerilerini sunmuştur (Radikal, 06.08.2005). Ağustos 2005'te İran Ulusal Güvenlik Konseyi sözcüsü Ali Agamuhammedi, İran'ın barışçıl nükleer teknolojiye ulaşma çabalarını hiçbir koşulda durdurmayacağını söylemiştir. Agamuhammedi, bir toplantıda yaptığı konuşmada, ABD ile bazı Avrupa ülkelerinin İran'ın nükleer dosyasının BM Güvenlik Konseyi'ne gönderilmesi için çalıştıklarını belirterek, bunun yapılmaması gerektiğine inandıklarını kaydetmiştir. Sorunun çözümü için müzakere stratejisini kabul ettiklerini belirten Agamuhammedi, "İran, nükleer teknolojiye ulaşma çabalarını hiçbir koşulda durdurmayacak. Barışçıl nükleer teknolojiyi elde etmek ve barışçıl amaçla kullanmaktan vazgeçmeyeceğiz." diye konuşmuştur (Yeni Şafak, 18.09.2005).

2005 yılı Eylül ayında BM Genel Kurulunun temel gündemini nükleer kriz oluşturmuştur. İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada, ülkesinin "barışçıl amaçlı nükleer enerji çalışması yürütme hakkından" vazgeçmesinin söz konusu olmadığını söylemiş (Yeni Şafak,16.09.2005), Amerikalı yetkililer de İran konusunu UAEA'nın (Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı) oyuyla BM Güvenlik Konseyi'ne taşımayı öngördüklerini açıklamışlardır. 24 Eylül'de UAEA Yönetim Kurulu, İran'ın nükleer çalışmalarında şeffaf olmasının "kaçınılmaz ve artık ertelenemez" olduğunu belirten bir karar tasarısını kabul etmiştir (Köse, 2008: 23).

3.3.1. ABD-İran Nükleer Krizi

İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, nükleer tesisler konusundaki kararlı tutumundan taviz vermemiştir. 2006 yılının başlangıcında İngiltere, Fransa ve Almanya'nın tekliflerini sert bir şekilde reddeden Ahmedinejad, İsfahan'daki nükleer çevrim tesisini resmen faaliyete açmış, altı ay sonra, Natanz'daki uranyum zenginleştirme ünitesini tekrar çalıştırmaya başlamıştır. Emekli büyükelçi Ömer Ersun'a göre üç yıldır bu konuda ABD'nin öfkesini dindirmeye çalışan Avrupa ülkelerinin artık sabrı tükenmiştir (Ersun, 2006: 8).

Yeni Şafak yazarı Akif Emre'nin kaleme aldığı "İran nükleer tehdit mi?" başlıklı yazıda;

"İran'ın nükleer silah üretmeyi amaçladığı varsayımından hareketle bu ülkenin yürüttüğü nükleer enerji projesi Batı açısından diplomatik sınırlarına gelmiş görünüyor. Bir yönüyle de diplomasi yeni başlıyor. Görünüşte Amerika, İsrail ve İran ekseninde başlatılan yüksek frekanslı tehditler, Avrupalıların diplomatik alanda yürüttükleri girişimlerle yeni aşamaya giriyor." demiştir. Bu yeni aşama, bir anlamda İran-ABD nükleer krizinin önümüzdeki 5 yılı da kapsayacak bir tanımlama olduğunu ortaya koymuştur.

"Komşularımız nükleer gücümüzden korkmasın." başlıklı haberde ise İran Dışişleri Sözcüsü Asefi'nin yaptığı açıklamaya yer verilmiştir. Bu açıklamada, UAİK' nin (Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun) AB ülkelerinin isteği üzerine 2 Şubat'ta yapacağı olağanüstü toplantıya gerek olmadığı yönünde görüşünü dile getirmiş, yapılacak toplantının siyasî bir girişim olduğunu savunmuş ve AB ülkelerinden tekrar müzakere masasına dönmelerini istemiştir (Yeni Şafak, 23.01.2006).

4 Şubat 2006'da UAEA'da yapılan oylamada, 27 kabul oyuna karşılık 3 ret oyuyla İran'ın BM Güvenlik Konseyi'ne sevk edilmesine karar verilmiştir.

Ankara'ya gelen ABD'nin UAEA Daimi Temsilcisi Schulte, 'İran'a karşı ortak hareket edelim' mesajını vermiştir. Dışişleri Bakanlığı'nda temaslarda bulunacak olan Schulte'nin iletmiş olduğu mesajlar şöyledir:

- İran'ın hedefi nükleer silah elde etmek ve İran bu güce sahip olursa Türkiye'ye de tehdit teşkil edecek.
- İran'a karşı diplomatik baskı artacak, bu uzun zaman alacak ve sert olacak. Önemli olan uluslararası koalisyonun korunması
- Ankara'nın uluslararası toplum ile birlikte hareket etmesi, 'özel ve kamuoyuna açık mesajlarında' uluslararası toplumun beklentilerini dile getirmesi (Yeni Şafak, 17.02.2006).

Nisan 2006'da İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, büyük bir medya toplantısı yaparak, İran'ın uranyum zenginleştirmeyi başardığını açıklamış, "İran artık nükleer enerjiye

sahip ülkelerden birisidir. İran halkının direncinin sonucu olan bu çalışmalarımıza uluslararası anlaşmalar çerçevesinde devam edeceğiz.” açıklamasını yapmıştır. İran’ın nükleer teknolojisini barışçıl amaçlarla kullanacağını altını bir kez daha çizen İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, “Kitle imha silahlarına, 50 sene önceki zihniyete ve dünya dengelerini askerî dengelerle kendi lehlerine değiştirmeyi düşünenlerin ihtiyacı vardır. Bizim halkımız Allah’a tevekkülle ve gençlerinin azmine dayanarak yoluna devam etmektedir” demiş ve İran nükleer faaliyetlerinin eşi benzeri görülmemiş bir şekilde UAEK denetimi altında olduğunu belirtmiştir. Ahmedinejad, bu başarının NPT anlaşması çerçevesinde gerçekleştiğini ifade ederek, Batılı ülkeleri eleştirmiştir (Yeni Şafak, 13.04.2006).

İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, Mayıs 2006’da Amerikan Başkanı George W. Bush’a bir mektup yazarak iki ülkenin devrimden bu yana tek ve en üst düzeydeki ilişkisini kurmuş oldu. Ahmedinejad’ın Bush’a gönderdiği mektup içerik olarak beklentileri karşılamaktan uzak görünebilir; fakat psikolojik bir jest olarak bir ilk adımın atılmasıyla doğrudan temas kurma stratejisinin parçasıydı ve 27 yıllık Washington ile doğrudan temas kurma tabusunu yıkmaya çalışıyordu. Zaten böyle bir ortamda kamuoyuna açık bir şekilde daha somut bir adım atmasını beklemek fazla iyimserlik olur. Laricani, Hamaney ve İran’ın en muhafazakâr olarak bilinen mollalarından Ayetullah Ahmet Cenneti dâhil en üst düzeydeki yetkililer dâhi bu mektuba destek verdiklerini açıklamışlardır (Köse, 2008: 24).

ABD, İran lideri Mahmud Ahmedinejad’ın mektubuna cevap vermeyeceğini açıklamıştır. Ulusal Güvenlik Konseyinin sözcüsü Frederick Jones, “Biz cevabımızı daha önce verdik.” demiş ve Amerikalı yetkililerin Ahmedinejad’ın mektubunu daha önce reddetmiş olduklarını hatırlatmıştır. Sözcü, mektupta “yeni bir şey bulunmadığını” da eklemiştir.

10 Mayıs 2006 tarihinde İbrahim Karagül, köşesinde “Ahmedinejad Bush’u İslam’a mı davet etti?” başlıklı yazısında Ahmedinejad’ın mektubunu değerlendirmiştir.

“...Beyaz Saray’ın “saçmalık” olarak değerlendirdiği 18 sayfalık mektup, İran’ın büyük krize bakışını birinci elden ABD Başkanı’na aktarmayı mı yoksa ABD’nin iddia ettiği gibi, BM Güvenlik Konseyi’ni etkileyip dünyayı bölmeyi mi hedefliyor.

Bütün bunlar mektubun gerekçesi olabilir. Ama Ahmedinejad'ın mektubunun bir başka anlamı var: İran lideri bu mektupla ABD'ye adeta meydan okuyor. Bunu yaparken de örnek aldığı tek kişi İran İslam Devrimi'nin lideri Ayetullah Humeyni.

Humeyni, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov'a 1989 yılında bir mektup yazdı. Hz. Muhammed'in on dört asır önce döneminin imparatorlarına gönderdiği, onları İslam'a davet ettiği mektup örneklerinden hareket eden Humeyni, Gorbaçov'u İslam'a davet etti."

Yazının devamında Humeyni'nin Gorbaçov'a yazdığı mektup metnini verdikten sonra değerlendirmelerini sürdürmüş ve şu şekilde de yazıya son vermiştir:

"Ahmedinejad da Bush'u mu İslam'a çağırıyor? Humeyni'yi mi örnek aldı? Hz. Muhammed'in sünneti'ni mi uyguladı? Çünkü mektubunda iki ülke arasındaki güveni yeniden tesis etmek amacıyla dini ilkelere saygı duyulmasını öneriyor. Mektubunda "Bu, Allah ve peygamberlerine itaatin ve insanlık haysiyetinin muhafaza edilmesi için peygamberlerin öğretilerine, tek tanrılığa ve adalete gerçek dönüşü simgeliyor..." diyen İran Cumhurbaşkanı'nın "Bu daveti kabul etmez misiniz?" ifadesini kullandığı belirtiliyor.

Ve bu mektup şu anlama mı geliyor: Humeyni'nin mektubundan sonra Sovyetler Birliği çöktü. Ahmedinejad'ın mektubundan sonra da ABD'nin çökeceğine mi işaret ediliyor.

Bu bir uyarı mı?

Humeyni'nin mektubuna gülmüşlerdi. Ahmedinejad'ın mektubuna da gülüyorlar. İlginçtir; Hz. Peygamberin mektubunu alanlar da gülüp alay etmişlerdi..."

Dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan, İran'ın nükleer programından kaynaklanan krizin, Washington ile Tahran yönetimleri arasında doğrudan diyalogla çözümlenebileceğini söylemiştir. AB-Latin Amerika zirvesinde katılımcı 62 ülkenin liderlerine hitap eden Annan, bu görüşünü Tahran ve Washington yönetimlerine ve ilgili tüm taraflara da aktardığını belirtmiştir. Annan, AB'nin üç büyükleri Almanya, Fransa ve İngiltere'nin Tahran yönetimiyle sürdürdükleri görüşmelerde ABD'nin de yer almasının, krizin çözümüne katkıda bulunacağını kaydetmiştir.

Kofi Annan, zirve çerçevesinde AB Dönem Başkanı Avusturya'nın Başbakanı Wolfgang Schüssel ile ikili görüşme yaptı. Görüşmede, AB-Latin Amerika ilişkileri ve İran'ın nükleer programından kaynaklanan kriz ele alındı (Yeni Şafak, 12.05.2006).

Radikal Gazetesi yazarı Erdal Güven köşesindeki değerlendirmesinde gelişmeleri şu şekilde ele almıştır:

“Son tartışmaların ve gelinen noktanın bir kez daha işaret ettiği üzere İran konusunda BM Güvenlik Konseyi'nde bir uzlaşmaya varmak hiç de kolay değil. Dolayısıyla İran'a karşı uluslararası topluluğun birlikte hareket etme olasılığı zayıf. Güvenlik Konseyi'nin Avrupa kanadı (Britanya ve Fransa) Çin ve Rusya gibi İran'ı kollayıcı bir çizgide durmasa da ABD gibi atak bir çizgide de değil. Bugünkü tablo itibarıyla ABD her ne yapacaksa muhtemelen tek taraflı, en iyi ihtimalle de Irak'taki gibi dar kapsamlı bir 'koalisyon'la yapacak.

Her ne olursa olsun şunu görmekte yarar var: Washington yönetimince stratejik bir tehdit kaynağı olarak algılanması için İran'ın ille de nükleer bir güç olarak ABD'yi, Amerikan güvenliğini doğrudan tehlikeye atması gerekmiyor. Somut ifade etmek gerekirse, İran'ın ABD'ye kadar ulaşabilecek menzile sahip füzeler üretip bunlara bir de nükleer başlık yüklemesi değil mesele. ABD'nin Ortadoğu'daki varlığı, çıkarları ve ilişkileri, nükleer bir İran'ı kaldırmaz.

ABD kendini işin dışında tutsa bile, yalnızca ve yalnızca İsrail'in güvenliği ve bekası için İran'la silahlı bir çatışmayı göze alabilir, alacaktır. Kaldı ki nihai tahlilde, ABD İran'ın nükleer silah edinmesine göz yumsa bile İsrail kesinlikle göz yummaz. Bunun gizlisi saklısı da yok, İsraili liderler defalarca dile getirdi.”

Bu değerlendirme ile bir kez daha Radikal gazetesinin konuyla ilgili olarak duruşunu tahlil etme imkânı bulmaktayız. Radikal gazetesi, Yeni Şafak gazetesinden çok farklı bir tutum sergilememektedir. İran'ın Ortadoğu'daki ABD çıkarlarını tehdit etmesi açısından nükleer çalışmaların sorun olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Mayıs ortasında Avrupa Birliği, İran'ın uranyum zenginleştirme çalışmalarından vazgeçmesi için hazırladığı yeni öneri paketini Amerika, Rusya ve Çin'e resmen sunmuştur. İngiltere, Fransa, Almanya tarafından hazırlanan ve Avrupa Birliği Dış Politika sorumlusu Javier Solana tarafından desteklenen pakette İran'a yeni yolcu

uçakları satılması da yer almıştır. Daha önce, pakette İran'da hafif su nükleer santralleri inşası, nükleer yakıt garantisi ve uranyumun Rusya tarafından zenginleştirilmesi gibi önerilerin yer aldığı bildirilmişti. Pakette İran'a Amerika'nın karşı çıktığı bazı güvenlik garantileri de önerilmiştir (Yeni Şafak, 22.05.2006).

ABD, konuyla ilgili İran ile görüşmelere açık olduğu sinyallerini vermiştir; fakat İran Petrol Bakanı Seyid Kazım Veziri Hamane, nükleer programlarını ABD ile hiçbir zaman görüşmeyeceklerini söylemiştir. Verdiği demeçte, nükleer araştırma programlarının müzakereye açık olmadığını belirterek, ABD'yi Tahran'a karşı tehditlerde bulunarak petrol fiyatlarını artırmakla suçlamıştır. ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice, İran'ın nükleer programını durdurması durumunda ABD'nin görüşme masasına oturmaya hazır olacağını bildirmişti. Bu durumda ABD'nin, şu ana dek İran ile görüşmeler yürüten AB üçlüsü İngiltere, Fransa ve Almanya'ya katılmasının mümkün olabileceği kaydedilmişti (Yeni Şafak, 01.06.2006).

Erdal Güven'in aynı yazısında Türkiye için öngördüğü konumlandırmaya bakarsak, çok yerinde tespitlerin yer aldığını görebiliriz:

"...ister soğuk ister sıcak olsun, her türlü savaşın doğrudan etkileyeceği ülkelerin başında Türkiye geliyor. Türkiye kamuoyunun, hele hele Irak'ta olup bitenlerden sonra, komşu ve Müslüman bir ülkeye yönelik her türden zorlamaya karşı duracağına kuşku yok. Ancak, Türkiye-İran ilişkilerinin komşuluk ve Müslümanlık gibi ortak paydaların ötesinde bir derinliği var. PKK ve ideolojik rekabet gölgesinden sıyrılan ilişkiler, en iyi dönemlerinden birinde. Gerek güvenlik, gerek ekonomik ve ticari, gerekse siyasi açıdan. ABD'nin başvurabileceği iki yol da Türkiye'yi zorlu tercihler yapmak zorunda bırakacak gibi görünüyor. Ve hangi yönde olursa olsun, bu tercihler, Türkiye'yi savurabilir.

Dolayısıyla, Türkiye için önümüzdeki dönemde en etkin dış politika yürütmesi gereken bölgesel sorun, ABD-İran gerginliği. Bu açıdan Türkiye, ABD-İrak gerginliği bağlamında oynamadığı, oynayamadığı bir rolü ABD-İran gerginliğinde oynayabilir. Bu tabii ki bir arabuluculuk değil. Ne ABD'nin ne İran'ın bir arabulucuya gereksinimi var. Kaldı ki elindeki onca 'yumuşak güç'e rağmen yıllarca yürüttüğü bir nevi arabuluculuktan hiçbir sonuç alamayan AB'nin durumu ortada. Gelgelelim Türkiye, ABD ve İran'la ikili ilişkilerinin derinliğinden yararlanarak, iki ülke arasında diyalog kurulmasını kolaylaştırıcı bir diplomatik rol üstlenebilir.

Türkiye çok geç kalmadan bu rolü zorlamalı. Kaybedeceği hiçbir şey yok, kazanabileceği çok şey var.”

ABD'nin İran'a karşı yaptırımları, Türkiye'yi rahatsız etmiştir. Ancak Türkiye, İran'ın nükleer faaliyetleri konusundaki tutumunu, kendi iç dinamikleri ile çözmesi taraftarı olmuştur. ABD'nin öngördüğü şekilde bir rejim değişikliği istememiştir. Türkiye AB'nin uyguladığı yumuşak tutumu desteklemiştir. Türkiye tüm olumsuzluklara rağmen İran ile iyi ilişkiler kurmak için çaba göstermiştir. Nitekim Başbakan Tayyip Erdoğan'ın 2006 yılında İran'ı ziyaret etmesi bunun bir göstergesi olmuştur.

İbrahim Karagül Ekim ayındaki yazısı ile Yeni Şafak'ın krize bakışının tablosunu çizmiştir.

“Şimdi bütün gözler, sanıldığı gibi Kuzey Kore üzerinde değil, İran üzerinde. Acaba İran ne yapacak? Tahran yönetimi, merkez güçlerin bu ülkeye nasıl bir yaptırımla cevap vereceğini dikkatle izliyor. Muhtemelen nükleer güç olma yolunda aynı yöntemi izleyecek. ABD'nin nükleer bir güce karşı ne kadar çaresiz kaldığını görecek. George Bush'un açıklaması bu açıdan son derece ilginç: 'Kuzey Kore, İran ve Suriye'ye en çok nükleer teknoloji transfer eden ülke.' İran'ı biliyoruz da, Suriye nereden çıktı?”

Rusya, Çin ve Avrupa, İran'a askeri müdahaleye karşı. Ambargoya da. ABD'nin diplomasi ile bir sonuca ulaşma şansı yok. Tahran, nükleer teknolojiye karşı Asyalı güçleri petrol ve doğal gazla doyuruyor. Onların da, büyüyen ekonomileri gereği, en çok ihtiyaç duydukları şey enerji.

ABD ve İsrail şimdi şunu düşünüyor: 'Kuzey Kore'yi engelleyemedik. İran da aynı yoldan bizi şaşırtırsa yapacak hiçbir şeyimiz kalmaz. Bu nedenle İran'ı, bu güce ulaşmadan, engellemek zorundayız.' Öteden beri, birçoklarının inanmadığı askeri seçenek, bir kez daha karşımıza çıkıyor. Gerçekten de, nükleer güce ulaştıktan sonra İran'a karşı ABD'nin elinde hiçbir koz kalmıyor. Bugünlerde Türkiye, S. Arabistan, Ürdün ve Mısır'ı İran'a karşı kışkırtmaya yönelik ABD politikalarını dikkatle izlemeyi öneriyorum. Ortadoğu'da oluşturulmaya çalışılan yeni blok, sadece Büyük Ortadoğu Projesi çalışması değil. Yepyeni bir cephe kuruluyor.”

Bush yönetiminin altı yıl boyunca İran'ı nükleer isteklerini bırakmaya ikna etme konusundaki başarısızlığı tehdidin seviyesini artırırken, barışçı bir çözüm ihtimalini de

azaltmıştır. ABD artık İran'ın nükleer programına son vermek için yeni bir strateji geliştirmek zorunda kalmıştır.

Bush'un İran'ın nükleer programına karşı başından beri sergilediği sulu yaklaşım, Tahran'ın amaca ulaşmak için risk alma oyununda Washington'ı alt etmesine ve nükleer silah edinme çabalarında ilerlemek için gerek duyduğu zamanı kazanmasına yaramıştır. ABD yönetiminin doğrudan görüşmeleri reddetmesi, Tahran'daki rejimi değiştirme saplantısı ve Irak'la meşguliyeti İran'a Amerika'nın getirdiği şartlar altında müzakereleri reddetme konusunda ihtiyaç duyduğu kaldıracı sağlarken, ülkeyi misilleme korkusu duymadan Washington'a meydan okuma konusunda da cesaretlendirmiştir (Radikal, 02.09.2006).

Yaşanan bu süreci kısaca özetlemek gerekirse: nükleer krizle ilgili süreç genel manada şu şekilde resmedilmiştir: İran nükleer enerji çalışmalarına son vermediği takdirde, BM yaptırımlar uygulayacağını söylemiş, İran Devlet Başkanı Mahmud Ahmedinejad, yaptırımların kendilerini yıldırmayacağını ve uranyum zenginleştirmekten vazgeçmeyeceklerini yinelemiştir. ABD ve diğer güçlü ülkelerin yeni atom bombaları çalışmaları yürütüyor olmalarına ses çıkarmayan BM Güvenlik Konseyi, İran'a geldiğinde aynı anlayışı göstermemiştir (Radikal, 17.09.2006).

3.3.2. Türkiye'nin İran Nükleer Sorununa Barışçıl Çözüm Yolları Arayışı

2006 yılında dünya gündeminde ilk sıraları işgal eden İran'ın nükleer çalışmaları sonraki yıllarda da mevcut durumunu korumuştur. Ankara'nın Tahran'a yönelik baskıya destek vermeyerek, diplomatik çözümü öne çıkaran politika izlemesi ABD ve İsrail'i rahatsız ederken Tahran'da Türkiye'ye olan güveni arttırmıştır (İnat, 2009: 7).

2008 yılı Temmuz ayında Türkiye, nükleer soruna barışçıl çözüm konusunda önemli adımlar atmıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi ile Almanya'dan oluşan 5+1'lerin İran'la AB aracılığıyla giriştiği nükleer müzakerelere ABD müdahil olurken, nükleer diplomasi Ankara'ya da taşınmıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Ali Babacan, İran hakkında belirli bir çizgileri bulunduğunu ve bunu her ortamda ifade ettiklerini ve çözüm için diyalogun temel enstrüman olduğuna inandıklarını belirtmiştir (Radikal, 17.07.2008).

İran'ın nükleer programı ile ilgili Cenevre'de yapılacak önemli toplantı öncesinde diplomatik atağa geçen Ankara, ABD Başkanı George Bush'un Ulusal Güvenlik Danışmanı Stephen Hadley'den sonra İran'ın Dışışleri Bakanı Manuçehr Muttaki'yi ağırlamıştır (Yeni Şafak, 19.07.2008).

Türkiye'nin, özellikle Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın İran'ın nükleer programı ile ilgili tutumu 2008 yılının sonlarında değişmeye başlamıştır. Türk hükümetinin yaklaşımındaki en önemli değişiklik; Türkiye'nin önceki dönemlerdeki tecrübesinden hareketle İran ile ABD arasında arabuluculuk yapabileceğini ilan etmesi olmuştur. Cenevre'de yapılan AB-İran nükleer müzakereleri öncesi ve sonrası, Ankara-Tahran trafiğini arttırmıştır. Ankara konuyla ilgili tarafları misafir etmiştir. Dışışleri Bakanı Ali Babacan'ın, "egemen, bağımsız her ülkenin barışçıl amaçlarla kullanılacak nükleer teknolojiye sahip olmasının en doğal hakkı olduğu" şeklindeki Türkiye'nin görüşünün altını çizmiştir. Taraflar arasında mevzunun diyalogla çözümünü ifade etmiştir (İnat, 2009: 17).

O günleri Yeni Şafak gazetesi dış politika yazarı İbrahim Karagül, şu şekilde özetliyor:

"Dışışleri Bakanı Ali Babacan, Türkiye'nin ABD-İran krizini yumuşatmak için elinden geleni yapacağını, taraflarla çok yakın diyalog içinde olduğunu açıklıyor. Babacan'a göre, burada Türkiye'nin üslendiği rolün adı henüz konulamadı. Biz bunu açıkça şöyle diyelim: Türkiye, İran ile ABD arasında arabuluculuk yapıyor. Ankara'ya göre bu tarihi bir rol.

Buradan itibaren Türkiye'ye, bugünkü kavga gürültü içinde göremediğimiz gerçeklere odaklanalım.

Türkiye, içerideki köklü değişimden daha kararlı ve başarılı biçimde bölgesel düzeyde güç devşiriyor. Bu açılımı da, "merkez ülke olma" olarak belirlemiştir. Lübnan'daki sorunla yakından ilgileniyor. Suriye ile "çok yakın" ortaklıklara giriyor. Suriye'nin en büyük endişesi olan İsrail'le arasında diyalog kuruyor ve tarafları İstanbul'da pazarlığa oturtuyor. Ankara'ya çağrılan büyükelçilere, bu yeni süreçle ilgili bilgiler aktarılıyor. Konuşmalara bakılırsa, yakında Rusya, Çin ve Orta Asya'ya yönelik ciddi girişimler başlatılacak. Aynı Türkiye, Irak'la her alanda "entegrasyon" anlaşmaları imzalıyor, bir çok kurumun adeta bir ülke gibi çalışmasının temellerini atıyor. Türkiye, Irak'la yaptığı anlaşmaları bölgedeki bütün komşularıyla yapmayı planlıyor.

Krizlere müdahale eden, barış/diyalog önerebilen, sözünü dinletebilen bir ülkenin amacına ulaşması, hele dünyanın bu geçiş dönemindeki fırsatlarla birlikte düşünüldüğünde, hiç de zor değil. Ve bu amaç, bölge ülkesi, cephe ülkesi değil de “merkez ülke” olarak belirlenmiş durumda.”

Aynı yıl içinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın ve İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad’ın karşılıklı ziyaretlerinde konu görüşülmüş ve Türkiye’nin tavrının barışçıl çözümden ve diyalogdan yana olduğu ortaya konulmuştur.

Son olarak Başbakan Tayyip Erdoğan, G-20 toplantısı için gittiği Washington’da da Türkiye’nin tutumunu açıkça göstermiş ve sorunun çözümünde arabuluculuk rolü üstleneceklerini ifade etmiştir (İnat, 2009: 24). İran ile Batı arasında nükleer konuda daha önceleri de birçok kez müzakerelerde bulunulmuş; ancak uzlaşmaya giden yolda bir arpa boyu mesafe kat edilmemişti (Yeni Şafak, 22.08.2009).

Amerika’da değişen başkanla birlikte İran’a karşı tutum da değişmiştir. 2009 Ocak ayında Bush’dan görevi devralan Barack Obama, Amerika için yeni bir dönemin başladığını göstermiştir. Özellikle konumuz gereği, İran nükleer faaliyetleri açısından baktığımızda bu şekilde bir değerlendirme yanlış olmayacaktır. Obama ile birlikte tamamen değişen bir tutumdan; daha çok uzlaşmacı ve diyaloga açık bir tutumdan bahsedilebilmiştir. Genel olarak ABD’nin İran nükleer faaliyetlerine karşı refleksi devam etmektedir. Bununla birlikte uzlaşmaz ya da müzakere etmez görüntüsünü dünyada değiştirmek adına müzakerelere karşı daha sıcak bakmıştır.

Obama İran’ın barışçıl amaçlı nükleer enerji elde etme ve kullanmaya hakkı olduğunu çok net bir dille ifade etmiştir. Yaptığı açıklamada bunu altını defaten çizen Obama, Bush dönemi yaklaşımların terk edildiğini belirtmiştir aslında (Çakmak, 2009: 2). Fakat bu, uzun soluklu bir süreç olmamıştır. İsrail lobisinin etkisiyle bu süreç sert mesajlara yerini bırakmıştır (İnat, 2011: 15). Bunun akabinde Dışişleri Bakanımız Ahmet Davutoğlu’nun İran ziyareti, Batı ile müzakereler için ev sahipliği yapmaya hazır oldukları mesajını vermiş ve ziyarette İran’a karşı yeni yaptırımlara karşı olunduğu belirtilmiştir (Yeni Şafak, 13.09.2009).

Sonrasında Recep Tayyip Erdoğan’ın yaptığı İran ziyareti ve sonrasındaki açıklamaları benzer nitelikte olmamıştır. Ziyaretin temel ekseninde, “komşularla sıfır sorun”

politikası çerçevesinde daha önce Irak ve Suriye ile oluşturulan Yüksek Stratejik İşbirliği Konseyi'ne İran'ın dâhil edilmesi bulunmaktadır (Radikal, 28.09.2009). İran'a yaptığı ziyaretin arabuluculuk amaçlı olmadığını belirten Erdoğan: "Ziyaretimiz, herhangi bir arabuluculuk düşüncesiyle değil, ikili ilişkiler ve bölgesel sorunları değerlendirmeye yönelik bir ziyarettir." demiştir (Yeni Şafak, 28.09.2009). Fakat buna rağmen İran'ın nükleer faaliyetleri ziyarette görüşülen konulardan biri olmuştur. Başbakan Erdoğan ziyareti sırasında, İran'ın barışçıl nükleer programına destek vermiş, kendileri nükleer silahlara sahip olan ülkelerin İran'a yönelik adaletsiz tutumlarını eleştirmiş ve İran'a karşı herhangi bir askerî müdahaleyi "çılgınlık" olarak niteleyerek tasvip etmediklerini dile getirmiştir (Celalifer, 2009: 7).

Yaptığı medya toplantısında nükleer silahlanma konusuna da değinen Erdoğan: "64. BM Genel Kurulu'nda geçici üye olarak yaptığım konuşmada 15 ülkenin bir tanesi olarak nükleer silahların yayılmasının engellenmesi konusunda daimi üyelerin ilk adımları atması gerektiğini söyledim. İnsani amaçlı olarak nükleer enerjiyi kullanmak her ülkenin en doğal hakkıdır. İran'ın da, Türkiye'nin de hakkıdır." dedi (Yeni Şafak, 28.09.2009).

İran'ın zenginleştirdiği uranyumu yabancı bir ülkede depolamaya ilişkin önerileri reddetmesinin ardından, Türkiye tekrar devreye girmiş ve Tebriz'de Ahmedinejad ile görüşen Davutoğlu, "Paslaşarak bu maçı en iyi şekilde bitirmemiz lazım." demiştir. (Yeni Şafak, 22.11.2009) Sonrasındaki süreçte İran ile Batı arasında elle tutulur bir çözüme gidilememiştir.

Türkiye sorunun barışçıl yollarla çözülmesi konusundaki tavrını sürdürmüştür. Arabulucu olma konusunda gayet açık ve net adımlar atmıştır. İran'a yönelik yaptırımların sertleşmesi konusunda karşı duruş sergileyeceğini, konunun diplomasi ile çözümünün üzerinde durulması gerekliliğini ortaya koymuştur. Türkiye'nin İran nükleer sorununa barışçıl çözüm yolları arayışı ve uluslararası kamuoyuna bu hususu dikte etmesi, genel ülke politikası olarak değerlendirilebilir. Yeni Şafak gazetesinin de konuyla ilgili tüm haber ve yorumlarında bu politikayı destekler tavrını görmek mümkün olmuştur. Radikal gazetesi de bu konuda benzer tavra sahip olmuştur. Barışçıl yollarla çözüme gidilmesi konusunda haber ve özellikle yorumlara süreç boyunca gazetenin sayfalarında rastlamak mümkün olmuştur.

3.3.3. BM Güvenlik Kurulu'nda Türkiye'nin Ret Oyu Kullanması

İran İslam Devrimi'nin 31. yıldönümü kutlamalarında Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, İran'ın artık kendi imkânlarıyla % 20 oranındaki uranyum zenginleştirme faaliyetlerini resmen başlatacağını zafer havasında açıklamıştır (Celalifer, 2010: 14).

Batı ile İran arasında sorunların müzakere yoluyla çözülmesi umutları da büyük ölçüde kaybolmaya başlamıştır. Bu yeni durumda ABD, İran'a karşı yeni yaptırım tasarısı üzerinde uluslararası (özellikle Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri arasında) bir uzlaşma arayışına girerken İran, ihtiyaç duyduğu yakıtı kendi imkânlarıyla karşılamak için uranyumu yüzde 20 oranında zenginleştirme hazırlıklarına başlamıştır (Sinkaya, 2010: 70).

Kendi ekonomik ve siyasî çıkarlarını gerekçe göstererek, ABD'nin İran'ı yalnızlaştırma politikasına uzun bir süre destek vermeyen ve bu konuda Washington ile çatışmayı göze alan AK Parti hükümeti, İran nükleer sorununun barışçıl yollardan çözümüne katkıda bulunmak suretiyle hem Ortadoğu bölgesini istikrarsızlığa sürükleyecek çatışmaları önlemeyi, hem de ABD ile arasında yaşanabilecek büyük gerginliklere mani olmayı amaçlamıştır (İnat, 2011: 72-73).

Bu tablo içerisinde artan tansiyonu düşürmek için Türkiye harekete geçmiş ve zorlayıcı tedbirlerden ziyade diplomatik kanallar vasıtasıyla sorunun çözümlenmesi adına çaba sarf etmeye başlamıştır. Sorunun taraflarının oluşturduğu bu olumsuzluklara karşın Türkiye, sorunun çözümüne ilişkin arabuluculuk çalışmalarına yılmadan devam etmiştir. İran ve Türkiye dışişleri bakanları karşılıklı olarak defalarca görüşmelerde bulunmuştur. Bakanlık nezdinde yapılan görüşmelere ilave olarak Başbakan Recep Tayyip Erdoğan pek çok Batılı ülke liderleriyle konunun çözümüne ilişkin temaslarda bulunmuştur (Yeni Şafak, 30.03.2010). Bununla birlikte Ortadoğu ve Balkan ülkelerinin liderleri ile de konuyu görüşmüştür (Yeni Şafak, 21.05.2010).

Konunun barışçıl yollarla ve diyalogla çözülmesi konusunda ısrarcı olduğunu sürekli ortaya koyan Türkiye'nin soruna ilişkin net tavrına karşın İran'ın çelişkili tutumu, Türkiye'nin elini zaman zaman zayıflatmıştır.

ABD'nin öncülüğündeki Batılı devletler, nükleer programını durdurmayı reddeden İran'ın hedefinin atom bombası üretmek olduğunu söylemiş, Tahran ise çalışmalarını

barışçıl amaçlarla sürdürdüğünü belirtirmiş, Türkiye ise bölgede İran ve İsrail dâhil hiçbir ülkenin nükleer silah sahibi olmasını istemediğini ifade etmiştir (Karagül, 16.04.2010).

12-13 Nisan 2010'da Washington'da düzenlenen Nükleer Güvenlik Zirvesi sırasında İran'ın nükleer programı bir kez daha gündeme gelmiştir. ABD, Zirve'yi İran'a karşı hazırladığı yeni yaptırım karar tasarısına karşı destek bulmak için uygun bir zemin olarak değerlendirmeye çalışmıştır. Buna karşılık Türkiye'nin yaptırım kararına karşı duruşu ve İran'ın nükleer programından kaynaklanan sorunun çözümü için diplomatik yolların kullanılması girişimleri ile Brezilya'nın aynı yöndeki pozisyonu örtüşmüştür (Yeni Şafak, 16.04.2010).

Yeni yükselen güçlerden birisi olan ve BM Güvenlik Konseyi'nde daimi üyelik iddiasında bulunan Brezilya uzun süreden beri İran'ın "barışçı" nükleer faaliyetlerini desteklemekte ve sorunun diplomatik yollardan çözümünü istemekteydi. Brezilya Cumhurbaşkanı Lula da Silva yaptığı bir açıklamada; İran'ın şimdiye kadar BM kurallarını ihlal etmediğini ve sadece Batılıların şüpheleri üzerine İran'a yaptırım uygulanmasına karşı olduğunu ifade etmiştir (Sinkaya, 2010: 72).

Zirvede Türkiye ve Brezilya, konuyla ilgili aynı düzlemde olduğunu ortaya koymuştur. İki ülke liderleri Erdoğan ve Lula da Silva, Obama'dan da destek istemiştir. Bu isteme bir mektupla cevap veren Obama, baştan sona Brezilya ve Türkiye'nin İran'la yaşanan nükleer sorununa çözüm bulunması için gösterdiği çabalarla örtüşen ve cesaretlendiren cümleler yazmıştır. ABD Başkanı Barack Obama bu görüşmeleri "İran için son şans" olarak nitelendirmişti (Yeni Şafak, 31.04.2010). Sonraki günler, yazılan cümlelerle aynı paralellikte davranılmadığını göstermiştir. Zirve sonrası Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Brezilya'yı ziyaret ederek meslektaşıyla görüşmelerde bulunmuştur.

Lula da Silva 16 Mayıs'ta üç yüz kişilik bir delegasyonla birlikte Tahran'a gitmiştir. Başbakan Erdoğan ise İran'dan anlaşmayla ilgili olumlu bir sinyal gelmediğini belirterek Tahran'a gitmeyeceğini açıklamıştır. Ancak İran'ın anlaşmaya razı olduğu haberinin gelmesi üzerine sürpriz bir kararla Erdoğan İran'a hareket etmiştir. Türkiye ve Brezilya'nın çabaları meyvesini vermiştir. İran nükleer takas konusunda kendisine sunulan formülü kabul etmiş ve anlaşmaya varılmıştır (Yeni Şafak, 18.05.2010).

Anlaşmanın imzalanmasının ardından Hakan Albayrak, Yeni Şafak'taki köşesinde kaleme aldığı yazıda hem kendisinin hem gazetesinin hem de ülke politikasının durduğu yeri şu şekilde göstermiştir:

“İran’ın barışçıl nükleer enerji elde etme hakkını öteden beri savunan ve İran’a yaptırım uygulanmasını engellemek için canla başla çalışan Türkiye, bu meselede İran’ı kollamayı sonuna kadar sürdürmeye azimlidir.

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Tahran Bildirisi’nin imzalanmasından sonra düzenlenen medya toplantısında, İran’a uluslararası yaptırımın artık gündemden kalkması gerektiğini -ve dolayısıyla Türkiye’nin böyle bir şeyi kabul etmesinin kesinlikle söz konusu olamayacağını- şu sözlerle ifade etti: “İran, bu adımıyla, uluslararası toplumun beklentilerine olumlu cevap verdiğini göstermiştir. İran’la ilgili şüpheler bertaraf edilmiştir.” Nokta.

Yapılan anlaşmanın önemi; daha önce “büyük güçlerin” de içinde bulunduğu birçok girişimin olmasına ve çabaların hepsinin olumsuz sonuçlanmasına rağmen, bu sefer Türkiye ve Brezilya gibi “yükselen güçlerin” dâhil olduğu bir sürecin sonunda anlaşmaya varılabilmiş olmasıdır. Burada vurgulanması gereken diğer bir husus, Türkiye ile Brezilya’nın İran ile sağladığı mutabakatta, İran’ın uranyum zenginleştirme hakkının kabul edilmesidir. Bu durumun nükleer teknoloji tekelinin bazı ülkelerin elinde bulunmasına karşı çıkmakla ilgili ilkesel bir mesele olduğu söylenebilir.

Anlaşmaya ilişkin değerlendirme yapan The Economist, anlaşmanın başarılı olup olmayacağını henüz netleşmediğine ve İran’ın kendine yarar sağlamak için Brezilya ve Türkiye’nin çabalarını istismar ediyor olabileceğine dikkat çekmiştir. İran’ın geçmişteki taktiklerini bilenlerin, varılan bu anlaşmanın zamanlamasını manidar bulacağına işaret edilen haberde, “Anlaşmadan 2 gün sonra Güvenlik Konseyi yeni yaptırımları öngören tasarıyı üyelere dağıttı. Bu tasarı, Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun, ‘İran’a artık yaptırım uygulanmasına gerek yok’ sözlerine rağmen üyelere dağıtıldı.” ifadelerine yer verilmiştir (Yeni Şafak, 21.05.2010).

ABD’nin yapılan anlaşma karşısındaki tavrı, anlaşma öncesinden farklı olmamıştır. Bu tavır İran, Türkiye ve Brezilya’nın beklemediği bir tavır olmuştur. ABD anlaşmayı yeterli bulmamış, BM Büyükelçisi Susan Rice, İran’ın nükleer zenginleştirme

çalışmalarını durdurulmaması ve bu konuda uluslararası nükleer uzmanlarıyla işbirliği yapmaması gerekçeleriyle İran'la ilgili yeni yaptırım tasarısı taslağını BM Güvenlik Konseyi'ne sunmuştur.

Türkiye bu yaptırım kararına karşı oy kullanacağını net bir şekilde ortaya koymuştur. Brezilya ile birlikte gösterdikleri gayret neticesinde varılan anlaşmayı ve İran'ın konuyla ilgili olumlu tutumunu dikkate alarak bu yaptırım kararlarını tasvip etmemiştir.

ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, İran'ın nükleer programına karşı BM Güvenlik Konseyi'nde oylamaya sunulacak olan yeni yaptırımların, İran'ın karşı karşıya kaldığı en sert yaptırımlar olacağını belirtmiştir (09.06.2010, Yeni Şafak).

BM Güvenlik Konseyi, İran'a nükleer programı nedeniyle yeni ve sıkı yaptırımlar getiren karar tasarısını 12 Evet, 2 Hayır ve 1 çekimser oyla kabul etmiştir. Türkiye oylamada Hayır oyu kullanmıştır. BMGK (BM Güvenlik Konseyi) yeni yaptırım kararı alırken, Türkiye ABD yerine, İran'a destek vermiş, İran'a uranyum takası anlaşması imzalatmıştır. Türkiye ile Brezilya aleyhte oy kullanırken, Lübnan çekimser kalmıştır. 15 üyeli BMGK'de ABD, Britanya, Fransa, Rusya ve Çin'in oluşturduğu beş daimi üye başta olmak üzere 12 üye lehte oy vermiştir (09.06.2009, Radikal).

İran'ın uranyum zenginleştirme, yeniden işleme tabi tutma ve ağır su projelerini askıya almadığı kaydedilen kararda, İran'ın Konseyin bu konuda kendisine çağrıda bulunan 2006, 2007 ve 2008 yıllarındaki kararlarına uymadığı ve UAEK ile işbirliği yapmadığı gerekçesiyle çeşitli önlemler alındığı belirtilmiştir.

Kararda, İran'ın UAEK' ye bildirmeden uranyumu yüzde 20 oranında zenginleştirdiği, bundan büyük endişe duyulduğu ve İran'ın nükleer programının dünyada nükleer silahların yaygınlaşması kapsamında risk oluşturduğu bildirilmiştir.

Türkiye ve Brezilya'nın İran ile uranyum takas anlaşmasına da atıfta bulunulan kararda, Türkiye ve Brezilya'nın diplomatik çabalarının "güven artırıcı önlem" olarak hizmet edebileceği belirtilmiş, bununla birlikte İran'ın nükleer meselenin özünü çözmeye yönelik çabalarda bulunması istenmiştir (Yeni Şafak, 09.06.2010).

ABD Başkanı Barack Obama, BM Güvenlik Konseyi'nin yeni yaptırımları kabulünü 'İran'a açık bir mesaj' olarak nitelendirmiştir (Yeni Şafak, 09.06.2010). İran

Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad ise BM Güvenlik Konseyi'nin İran'a yönelik olarak kabul ettiği yeni yaptırımlar kararının hiçbir değer taşımadığını ve 'kullanılmış bir mendil gibi çöp kutusuna atılması gerektiğini' söylemiştir (Yeni Şafak, 09.06.2010).

Lübnan Hizbullah'ı, BM Güvenlik Konseyi'nin İran'a yaptırım kararını kınayarak, alınan önlemlerin 'adil' olmadığını, 'yeni yaptırımların Ortadoğu'daki meseleleri karmaşıktıracağı' belirtmiştir. Yapılan oylamada Lübnan çekimser oy kullanmıştı (Yeni Şafak, 10.06.2010). ABD Dışişleri Bakanlığı Siyasî İşlerden Sorumlu Müsteşarı William Burns, BM Güvenlik Konseyi'nde, İran'a yeni yaptırımlar getiren tasarının oylanmasında Türkiye'nin 'Hayır' oyu vermesinin kendilerini hayal kırıklığına uğrattığını söylemiştir (Yeni Şafak, 10.06.2010).

İran'ın nükleer faaliyetleri konusunda Türkiye'nin tavrı başından beri net olmuştur. ABD ve BM Güvenlik Konseyi üyelerinin İran'a yönelik politikalarında önceliğin diplomatik ve barışçıl yollara verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bununla birlikte Türkiye, İran'ın nükleer silahlardan arındırılmasının bölgedeki nükleer silahlara sahip bütün ülkelerin bu silahlarından arındırılması durumunda, mümkün ve meşru olabileceğini sık sık dile getirmiştir.

Güvenlik Konseyi'ndeki oylama sonrası İbrahim Karagül'ün Türkiye'nin süreçte oynadığı rolü değerlendirmesine ilişkin "Türkiye'yi bir kez daha alkışlıyoruz!" başlıklı yazısından:

"Türkiye; bölgesel savaşa kadar gidebilecek bir krize, dünyanın en büyük krizine ilk kez müdahil oldu. Dünyanın en büyük sorunlarına çözüm üretir hale geldi. 'Askeri seçenek masada' ve İsrail'den her gün 'Saldırı hazırlığını tamamladık' tehditleriyle izlediğimiz, Batı başkentlerinin çözüm yolunda hiçbir formül önermeyip sadece çatışmayı teşvik eden politikalarıyla içinden çıkılmaz hale getirdiği krize yönelik ilk somut anlaşmaya Türkiye'nin ısrarlı çabalarıyla ulaşıldı. Şüphesiz bu, Türkiye'nin bölgesel ve küresel diplomaside gösterdiği başarının da zirvesiydi.

Türkiye'nin yoğun çabaları sonrasında, ambargoyu engellemek isteyen İran'ın ikna olmasıyla imzalanan anlaşma, nükleer krizle ilgili ilk çok somut başarıydı. ABD, İngiltere, Fransa ve İsrail'in, anlaşmayı boşa çıkarmak için öfkeyle ve acele harekete geçmesi, hiçbir zaman diplomatik çözüm istenmediğinin yeni bir göstergesi oldu. Geriye

'Kayıtsız şartsız teslim ol ya da savaşla yüzleş' demekten başka seçenek bırakmadılar. Belki bu yaptırım da; 'Bakın biz her şeyi denedik' demek için hazırlandı.

ABD ve Avrupa, bölgeye ve İran konusuna İsrail perspektifinden bakmaya devam ediyor. Şüphesiz bu bakış onlara çok pahalıya mal olacak. Rusya ve Çin, kendilerine zarar verecek unsurları tasarıdan çıkardılar. Bir taraftan da İran'la ilişkilerini devam ettirecekler. Onlar için ciddi bir kayıp söz konusu değil. Hatta kazançlı çıkan iki ülke oldular.

(...) ABD, Avrupalı ülkeler hatta Rusya ve Çin, yeni bir nükleer güç istemiyor. Küresel politikalarda etkin bir güç istemiyor. İran'ın nükleer gücüne ne kadar karşısalar, Türkiye'nin bölgesel ve küresel gelişmelerde bu kadar öne çıkmasına da o kadar karşılar. Ama biz; bu coğrafyanın kaderinin Türkiye'nin, onları şaşırtan hatta ürküten, duruşuyla değişeceğine inanıyoruz. Türkiye, merkez güçlerin haritasını çizdiği ve küresel iktidarı elinde bulundurmaya çalıştığı bu kırılma döneminde alternatif bir güç olarak ortaya çıktı."

Konuyla ilgili Radikal gazetesi ve Yeni Şafak gazetelerinin her ikisi de barışçıl ve diplomatik yollarla çözüme gidilmesi konusunda benzer haber ve görüşlere yer vermişlerdir. Türkiye'nin izlediği politikayı içte destekleyen yayın organlarının başını çekmişlerdir. Bununla birlikte birebir aynı tutumdan bahsetmek mümkün değildir mutlaka; ama benzerlik kendisini hissettirmiştir.

3.4. Gazetelerin Güvenlik Açısından Karşılaştırılması

Pek tabii ki Türkiye-İran ilişkileri güvenlik perspektifinden bağımsız olarak değerlendirilemez. Zira güvenlik kaygıları, uzun yıllar boyunca her iki ülkenin dış politikalarının belirlenmesinde başat rol oynamıştır. Güvenlikçi bir bakış açısı uzunca bir süre Türkiye'nin Ortadoğu politikasının belirlenmesinde en etkili faktör olurken, devrim sonrası İran'ın dış politikasında ideolojinin belirleyiciliğine güvenlik kaygıları eşlik etmiştir. Hatta denilebilir ki; devrimden sonra güvenlik kaygıları daha da artmıştır; zira yeni rejimin güvenliği iktidarı ele geçiren devrimci güçlerin en büyük önceliği haline gelmiştir (Bağcı ve Sinkaya, 2005: 1).

İran 1980'li yıllardan sonra dönem dönem Türkiye'ye baskı uygulama amacıyla PKK terörü kartını kullanmaya çalışsa da, iki ülke arasında yapılan güvenlik anlaşmaları

uyarınca, ayrıca dönemin dünyadaki konjonktürel özelliklerinden dolayı geri adım atmak zorunda kalmıştır. Diğer taraftan PKK terörünün İran kolu olarak bilinen PJAK'ın ortaya çıkışı ile birlikte, İran bir zamanlar beslediği terörün saldırısına maruz kalmıştır.

Türkiye'de ve/veya İran'da iktidarda kimin olduğu ve diğer ülkeye karşı nasıl bir bakış açısına sahip olduğu oldukça önemli olmuştur. İslam devriminden bu yana çeşitli sebeplerle periyodik krizler yaşayan Türkiye-İran ilişkileri, İran'ın terör örgütü PKK konusunda Türkiye ile işbirliği yapmasından sonra düzelme yoluna girmiştir. 2000'li yıllar, Türkiye ile İran arasında güvenlik alanında işbirliği ortamının oluştuğu bir süreci başlatmıştır. Terör örgütü PKK-KADEK'in Türkiye ve İran'a yönelik eylemlerini eşzamanlı olarak başlatması, iki ülkeyi ortak güvenlik şemsiyesi oluşturma kararı almaya itmiştir. PKK-KADEK'i resmen terör örgütü olarak tanımayan İran, bu örgüte karşı bir dizi operasyon düzenlemiştir. Güvenlik alanında iki ülke arasında komisyon çalışmaları oluşturulmuştur. Düzenlediği bu operasyonlarda İran ciddi kayıplar vermiştir (Yeni Şafak, 20.07.2003).

Bununla birlikte iki ülke ilişkileri Irak sorununun gölgesinde şekillenmiştir. Türkiye ve İran, başından beri Saddam sonrası dönemde Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini savunmuştur. Türkiye, Kuzey Irak'ta ayrı bir Kürt devleti istememektedir. İran da Türkiye ile aynı görüşleri paylaşmıştır.

2002 yılının son ayında İran'ın başkenti Tahran'da, Irak Kürdistan Demokrat Partisi lideri Mesut Barzani, Irak Ulusal Konseyi Başkanı Ahmet Çelebi ile "Irak krizi, Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'den sonra Irak'ın geleceği" konularında görüşmüştür. Bu görüşme İran ve Türk kamuoyunda fazla yer bulmamıştır (Stratejik Analiz, 2003: 32).

2004 yılında Türkiye PJAK'ı İran da PKK'yı terör örgütü olarak tanımıştır. Bu tarihten sonra da iki ülke arasında güvenlik konusunda işbirliğinin gündeme taşınması kolaylaşmıştır. Aynı yılın Temmuz ayı sonunda üç gün sürecek resmî temaslarda bulunmak için gittiği İran'da Başbakan Erdoğan, teröre karşı Tahran'ın Ankara ile ortak hareket etme kararı aldığını belirterek, terör örgütü PKK/Kongra-Gel'e karşı ortak mutabakat zaptı imzalanacağını açıklamıştır (Yeni Şafak, 29.07.2004).

2005’le beraber İran’da PJAK’ın İran ordusunu hedef alan saldırılarında ciddi bir artış gözlenmeye başlanmıştır. 2005 yılında PJAK tarafından yaklaşık 120 İran askerinin öldürülmesi, bu tırmanışın önemli bir göstergesi olmuştur. 2006’da da 15 önemli PJAK saldırısında 50 İran askeri ve 20 PJAK militanının öldüğü tahmin edilmektedir. Vur kaç faaliyetlerini Kuzey Irak üzerinden yürüten PJAK, 3000 militanı olduğunu; buna rağmen İran’daki sempatican tabanının hızla genişlediğini iddia etmektedir. Türkiye ve İran Devletleri, PJAK’ın, PKK’nin bir uzantısı olduğuna inanırken, PJAK Liderliği, kendilerinin 1997 yılında, barışçıl öğrenci hareketi içerisinde ortaya çıktıklarını savunmaktadır. Buna rağmen, Kuzey Irak’taki özerklik hareketinden ve PKK’nin yürüttüğü mücadeleden yoğun biçimde etkilendiklerini de gizlememektedirler. PKK liderlerinden Cemil Bayık daha açık konuşuyor: “PJAK’ı kuran ve şimdi de etkin biçimde destekleyen bizzat PKK’dır” (Taşkın, 2008: 77).

PKK’nin İran kolu PJAK’ın İran Kürtleri içerisinde huzursuzluğa neden olması İran’ın PKK’ya karşı görüşlerini büyük ölçüde değiştirmiştir. ABD’nin Irak’ı işgalinden sonra, PJAK ve İran güçleri arasındaki çatışmaların sıklığı artmış. 2006 yılında 15 çatışma kaydedilirken 50 İranlının ve 20 PJAK üyesinin öldüğü belirtilmiştir. En yoğun çatışmalar 2006 yılının Nisan ve Mayıs ayları arasında yaşanmıştır. Bu tarihlerde İran güçleri hem PJAK üyelerinin peşinden Irak’a girmiş, hem de PJAK ve PKK üyelerinin saklandığı bir bölgeyi bombalamıştır (Radikal, 22.08.2006).

İbrahim Karagül Şubat 2007’de kaleme aldığı yazıda bölgedeki mevcut durumu ve PKK/PJAK konusunda İran ve Türkiye’nin durduğu yeri şu şekilde ifade etmiştir:

“...Türkiye ile İran tamamen farklı kamplarda olsalar da bazı güvenlik konularında ortak kaderi paylaşıyor. Türkiye PKK için ABD’den istediği desteği alamazken, üstelik PKK ABD silahlarıyla daha da güçlenirken İran, Amerika tarafından kurulan, silahlandırılan, eğitilen PJAK’la mücadele etmek durumunda. Türkiye de İran da PKK ve PJAK’ın elindeki ABD silahlarından şikâyet ediyor. Türkiye PKK için ABD’nin adım atmasından şikâyet ederken İran PJAK üzerinden ABD’nin kendi içinde terör eylemlerine girişmesinden son derece huzursuz. Türkiye’de Kürt meselesi bölgesel karakter kazanmaya başlarken İran kendi içindeki Kürt ve Arapların ABD tarafından istikrarsızlık unsurları olarak kullanılmasına direnmeye çalışıyor.”

İran'ın Kuzey Irak'taki PKK/PJAK kamplarına karşı ilk kapsamlı operasyonu Mayıs 2007'de gerçekleştirmiştir (İnat, 2008: 3). İran Devrim Muhafızlarının, ülkenin kuzey batısında, Türkiye-İran sınırına yakın bölgede PKK'nın İran kolu olan PJAK'a bağlı 10 teröristi öldürdüğü bildirilmiştir. İran güvenlik güçleri, bölgenin terörist gruplardan temizlenmesi çalışmaları çerçevesinde iki gün boyunca Türkiye-İran sınırında operasyon düzenlemiştir (Yeni Şafak, 31.05.2007).

PKK ile mücadele konusunda ABD ile anlık istihbarat paylaşımı gerçekleştiren Türkiye, İran'la da PKK ve PKK'nın İran'daki uzantısı olan PJAK'la mücadele konusunda işbirliğine başlamıştır (Radikal, 10.05.2008). Sonraki süreçte de İran PKK'ya göz açtırmamıştır. Terör örgütünün İran'daki kolu PJAK'a yönelik İran ordusu geniş çaplı operasyon başlatmış ve İran'daki Kürtlerin hakkını savunduğu iddiasıyla terörist faaliyetlerde bulunan PKK'nın diğer kolu PJAK'a yönelik olarak İran ordusunun Kandil'i bombaladığı ifade edilmiştir (Yeni Şafak, 18.07.2008).

Bir başka operasyon da İran güvenlik güçleri tarafından Salmas, Merivan, Hoy-Kotur bölgelerinde terör örgütü PKK/PJAK'a yönelik koordineli bir şekilde gerçekleştirmiştir. Operasyonlarda aralarında PKK/PJAK İran sorumlularından "Harun" kod adlı Faruk Savaşlı ile "Şaho Civanro" kod adlı Celil Kerima'nın da bulunduğu 11 terörist öldürülmüştür (Yeni Şafak, 08.08.2008).

Türkiye ve İran'ın üst düzey güvenlik yetkilileri, PKK'ya karşı sürdürülen "aktif işbirliği" ni ve bundan sonra alınabilecek önlemleri görüşmek üzere 14 Nisan 2008'de 12. kez bir araya gelmiştir. 12. Türkiye-İran Yüksek Güvenlik Komisyonu toplantısı Ankara'da yapılmıştır (Yeni Şafak, 14.04.2008). Toplantıda terör konusunda mutabakat zaptı imzalanmıştır. Türkiye ile İran arasında terörizmle işbirliğini de içeren önemli bir belge de (İnat, 2009: 11) Cumhurbaşkanı Gül ile Ahmedinejad başkanlığındaki iki ülke heyetleri arasındaki görüşmelerin ardından uyuşturucu kaçakçılığı, organize suçlar ile diğer bazı konularda işbirliği anlaşması olmuştur (Yeni Şafak, 15.08.2008).

Türkiye ve İran arasında PKK/PJAK'a karşı geliştirilen işbirliği ortamı karşılıklı olarak artarak devam etmiştir. İstihbarat paylaşımından ortak operasyonlara, karşılıklı terörist iadelerine, terör örgütünü destekleyici kaçakçılık ve uyuşturucu ticaretine kadar geniş bir yelpazede ortak düşman ilan ettikleri PKK/PJAK'a karşı iki ülke güvenlik güçleri

çalışmalarını aralıksız sürdürmüştür. Bu çalışmalar zaman zaman ülke sınırlarını aşmış, Kuzey Irak'ta da ciddi operasyonlar gerçekleştirilmiştir.

İran'ın PKK konusundaki tutumunu Türkiye lehine değiştirmesi, iki ülke ilişkilerinin gidişatı açısından önemli bir gelişme olmuştur. Çünkü Türkiye seneler boyunca İran'ı Türkiye'nin içişlerine çeşitli şekillerde ama olumsuz olarak karışan bir aktör olarak algılamış ve bu durum, inişli çıkışlı ilişkilerin olumsuz tarafını oluşturmuştur. İran'ın PKK'ya verdiği desteği kesmesi, PJAK'a karşı düzenli operasyonlar düzenlemesi, hatta bu konularda Türkiye ile işbirliğine gitmesi, İran'ın Türkiye'deki olumsuz imajının tamiri açısından son derece fayda sağlamıştır.

Gerek ikili ilişkilerinde, gerekse bölgesel politikalarında Türkiye ve İran, siyasî ilişkileri iyi dahi olsa birbirlerine karşı güç dengesi siyaseti izlemişlerdir. İki ülkede arasındaki tarihî ve jeopolitik rekabet nedeniyle, ikili ilişkilerin iyi olduğu dönemlerde dahi şüpheli ve güvenlikçi bakış Türkiye-İran ilişkilerinde etkili olmuş, iki ülke arasındaki güç dengesi korunmaya çalışılmıştır (Bağcı ve Sinkaya, 2005: 6-7).

SONUÇ

Bu çalışmada Ak Parti Dönemi Türkiye-İran ilişkileri ve medyadaki yansımaları, Yeni Şafak ve Radikal gazetelerinin karşılaştırılması yapılarak incelenmiştir. İki gazete örneğinden gidilerek belirlediğimiz takvim aralığında gazetelerde çıkan haber ve yorumlar incelenerek konuların akışına uygun şekilde kullanılmıştır. İki ülke arasında yaşanan olayların Yeni Şafak ve Radikal gazetelerinde haber ve yorum olarak ne şekilde yansıtıldığı ortaya konulmuştur.

Yeni Şafak gazetesi, ideolojik olarak İran karşıtlığından uzak bir yapıya sahiptir. Bu yapı belirlenen tarihlerde incelenen haber ve yorumlarda gözlenmiştir. İdeolojik olarak İran karşıtı pek çok gazeteden farklı olarak İran algısı belli önyargılardan uzaktır. İşte Yeni Şafak'ın bu yönü, bizim çalışmamızda gazeteyi örnek olarak seçmemizin de nedeni olmuştur. İran karşıtı pek çok yayın organın İslamcı devlet yapısına karşı durması sebebi ile İran karşıtı haber ve yorumları sütunlarına taşıırken Yeni Şafak'ın daha ilkeli bir duruş sergilediği gözlenmiştir.

Radikal gazetesi ise daha demokrat ve özgürlükçü bir yayın politikasına sahiptir. Dış politika haberlerinde izlediği temel anlayış da bu çizgi etrafında şekillenmektedir. Fakat Yeni Şafak ile kıyaslandığında İran konusundaki - özellikle İran'ın yönetim şekli konusundaki- tavrı en ufak benzerlik göstermemektedir. Laik devlet yapısını savunan bir anlayışa sahip bir gazete olarak Radikal, farklılıkların kabulü konusunda diğer pek çok gazeteden de ayrılmaktadır. Her ne kadar laik çizgisini bozmasa da diğer gazeteler ile kıyaslandığında Radikal gazetesinin İran'a ilişkin daha objektif haber ve yorumlar yaptığı görülmektedir.

Ak Parti iktidarı ile birlikte yeni bir seyre giren Türkiye-İran ilişkileri, önceki dönemlerle kıyaslandığında medyaya daha çok yansımaktadır. Bu yeni dönem artık ideolojik farklılıkların eskiye oranla önemini yitirdiği bir dönem olmuştur. Türkiye, mevcut farklılıkların ikili ticarî ve ekonomik ilişkilerde belirleyici olmasını geride bırakmıştır. Türkiye belirlediği rasyonel dış politika çerçevesinde İran ile geliştirdiği ilişkilerinde fayda esasını öncelmiştir. İki ülke arasındaki karşılıklı resmî ziyaretler, bu zamana kadarki tüm ezberleri bozmuştur.

Türkiye ve İran arasındaki ilişkilerin iyileşmesi, uluslararası alanda da meyvelerini vermiştir. Türkiye'nin Brezilya ile birlikte İran'a karşı nükleer faaliyetlerinden dolayı uygulanacak yaptırımlara karşı arabuluculuk girişimleri, sonrasında BMGK'da İran lehine karşı oy kullanması bunun açık örnekleri olmuştur.

Bu olaylar ışığında Radikal ve Yeni Şafak gazeteleri temelde objektif bir tutum benimserken, beraberinde savundukları ideolojik duruşu da haber ve yorumlarına taşımaktadırlar. Öte yandan devlet politikası ile ciddi bir çelişki, iki gazetede de tespit edilmemiştir. Fakat iktidara yakınlığı ile bilinen Yeni Şafak gazetesinin hükümet politikalarını Radikal gazetesine oranla çok daha destekler haberleri de dikkat çekicidir. Aynı konu ya da olayda Yeni Şafak'ta çıkan haber sayısı ile Radikal'de çıkan haber sayısı arasındaki fark dikkat çekici olmuştur. Yeni Şafak gazetesinde Türkiye-İran ilişkilerine dair haber ve yorumlar Radikal gazetesinden çok daha fazla yer bulmuştur.

Radikal gazetesi, Yeni Şafak gazetesi ile kıyaslandığında iktidar karşısındaki muhalif yanı öne çıkan bir yayının organıdır. Fakat bu muhalif tavrı, dış politika haberlerinde çok yoğun hissedilmemektedir. Özelde İran ile ilgili haber ve yorumlara baktığımızda İran'daki rejime ve radikal İslamî eğilimlere karşı muhalif olduğu görülmektedir. Öte yandan İran'ın rejimi sebebi ile nükleer faaliyetlerinden dolayı Batılı ülkelerce sert eleştirilerine ve yaptırım uygulamalarına da karşı bir duruş sergilemektedir.

Her iki gazetede de zaman zaman eleştirel tavır gözlemlenmiştir. Yeni Şafak'ın eleştirel tavrı hükümet politikalarına paralellik taşırken, Radikal'in eleştirel tavrı ise dinî öğelerin öne çıkartılmasıyla ilişkilendirilmiştir. İki gazetenin aynı fikirde olduğu en temel nokta ise; Türkiye'nin sınır komşusu olduğu ülkeyle ilişkilerini belirleyen yine Türkiye'nin kendisi olmasıdır. Soğuk Savaş dönemindeki gibi mensup olunan tarafın belirleyici olduğu ilişki biçimi değil, kendi geliştirdiği ilişki biçimlerini ortaya koymasındır.

Radikal ve Yeni Şafak gazetelerinde Türkiye-İran ilişkileri ilgili değerlendirmeler birbirinden farklı olmuştur. Radikal gazetesinin laiklik, demokrasi, özgürlük gibi kavramlar etrafında şekillendirdiği yayın politikası doğrultusunda, özellikle ideolojik olarak İran'ı eleştirel bir tutuma sahip olduğu görülmüştür. Öte yandan Yeni Şafak gazetesi ise muhafazakâr ve İslamcılığa sempatisi ile şekillendirdiği yayın politikasında

İran'ın ideolojik olarak eleştirel yaklaşımına çok fazla rastlanmamıştır. İki gazetenin öncelikleri göz önüne alındığında bu tespit çok da şaşırtıcı olmamıştır.

Radikal gazetesi de Yeni Şafak gazetesi de İran'ın nükleer faaliyetlerini, Batılı devletlerce algılandığı şekilde algılamamıştır. Bu konuda her iki gazetenin de objektif kriterler çerçevesinde hareket ettiği görülmüştür. Radikal gazetesi Batılı devletlerin İran'a karşı çifte standart uyguladığını ve nükleer silahlanmaya topyekûn bir karşı çıkışı savunmuştur. Yeni Şafak gazetesi de bu konuda Türkiye'nin barışçıl girişimlerini destekler nitelikte bir duruş sergilemiştir. Bununla birlikte, Radikal gazetesine göre konuya daha pragmatik yaklaşarak Türkiye'nin dünya kamuoyunu etkileyecek güce gelmesinin üzerinde durmuştur.

Yeni Şafak gazetesi, iki ülke arasındaki ekonomi ve enerji alanındaki gelişmelere oldukça sık yer verirken, iki ülke ilişkilerinin gelişmesinin Türkiye için sağlayacağı faydaların altını çizmiştir. İran'daki siyasî rekabet ve rejime yönelik yapılan değerlendirmelerde demokrasi ve insan haklarının eksikliği ortaya konulmuş, bunun dış politikaya nasıl yansıtılacağına yönelik tahminlere yer verilmiştir. İran'ın nükleer faaliyetleriyle ilgili ABD ve İsrail'in yaklaşımı eleştirilirken, faaliyetlerin askerî amaçlı olabileceğine değinilmiş; ancak bu ihtimal üstünde çok da durulmamıştır. Türkiye-İran ilişkilerinin olumlu yönde gelişmesinin iki ülke için de faydalı olduğunun altı çizilirken ilişkilerde hâlâ çözülemeyen sorunlar olduğu, bu sorunların çözülememesindeki engellerin kaldırılması için özellikle İran'a büyük rol düştüğü ortaya konulmuştur. Ancak, bu sorunların Türkiye-İran ilişkilerinin gelişmesinde bir engel olarak görülmemesi görüşü hâkim olmuştur. Türkiye'nin ABD ile İran arasındaki krizde taraf olmayışı, dengeli bir dış politika sürdürülmesine yönelik yapılan eleştiriler olumlu yönde değerlendirilmiştir.

Radikal gazetesi, Türkiye ile İran ilişkilerine dair gelişmeleri olumlu ya da olumsuz değerlendirmeden kaçınmıştır. Özellikle gazetenin iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerdeki olumlu seyri sütunlarına taşırken temkinli olduğu görülmüştür. Bu temkinli tavır, Türkiye'nin diğer Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerinde de kendini göstermektedir. Öte yandan Yeni Şafak gazetesi ise henüz reel alana taşınmayan pek çok girişimi bile haber olarak sayfalarını taşımıştır.

Yeni Şafak gazetesinin Ak Parti icraatlarına dair yaklaşımı ile paralellik taşıyan dış politika haberciliği İran ilişkilerinde kendini gösterirken köşe yazarlarında daha objektif yorumları görmek mümkün olmuştur. Özellikle İbrahim Karagül'ün yazılarında bu müşahede edilmektedir.

Radikal gazetesinin köşe yazarlarında rastladığımız genel tavır ise; objektiflikten uzak olmamakla birlikte, İran'ın dünya kamuoyunca nasıl algılandığının ön plana çıkarılması ve Türkiye ile ilişkilerinde bu perspektiften bakılması yönündedir.

Ak Parti döneminde Türkiye-İran ilişkilerinin medyadaki yansımaları olumsuz olarak değerlendirilemez. İran ile ilişkilerin eskiye oranla yoğunlaşması ile dış politika haberlerinde de aynı oranda artış gözlenmiştir. Öte yandan eskiye oranla daha az da olsa İran ile olumsuz yöndeki algılamalar mevcudiyetini korumuştur. Medya, hükümet ile halk arasında denetleyici ve bilgilendirici olmuştur. Hükümetin İran politikasına yönelik eleştirileri, karar vericilerin İran politikasının şekillenmesinin temelindeki nedenleri, izlenen politikanın faydalarını, amaçlarını medya aracılığı ile kamuoyuna duyurmuştur.

KAYNAKÇA

- ABRAHAMIAN, Ervand (2009); Modern İran Tarihi, Çeviren: Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- AHMED Alrabi , “İran'ın Gorbaçov'u”, Radikal, 22.06.2005
- AKTAŞ, Cihan (2004); Dünün Devrimcileri Bugünün Reformcuları: İran'da Siyasal, Kültürel ve Toplumsal Değişim, İstanbul, Kapı Yayınları, İstanbul
- ALEMDAR, Korkmaz, Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar, Afa Yayıncılık, İstanbul, Ekim 1999
- ALLOUCHE, Adel, Osmanlı- Safevi İlişkileri, Anka Yayınları, Çeviren: Ahmet Emin Dağ, 2001
- ARI, Tayyar (2004); IRAK, İRAN ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya, Alfa Yayınları, İstanbul
- ARI, Tayyar (2005); Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi, Alfa Yayınları, İstanbul
- ARI, Tayyar (2007); Irak, İran, ABD ve Petrol, Alfa Yayınları, İstanbul
- ARI, Tayyar (2007); Global Politika ve Güney Asya, Alfa Yayınları, İstanbul
- ARMAOĞLU, Fahir (1984); 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım Yayınevi, İstanbul
- AYDIN, Mustafa ve Damla Aras; “Ortadoğu'da Ekonomik İlişkilerin Siyasi Çerçevesi; Türkiye'nin İran, Irak ve Suriye ile Bağlantıları”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı 2, Ankara, 2004
- AYDIN, Mustafa ve Damla ARAS; “Ortadoğu'da Ekonomik İlişkilerin Siyasi Çerçevesi; Türkiye'nin İran, Irak ve Suriye İle Bağlantıları”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt: 1 Sayı: 2, Yaz 2004, s. 103 - 128.
- AYMAN, Gülden; “İran Nükleer Krizi ve Türkiye”, Avrasya Dosyası, sayı 2, Ankara 2006, s. 35
- BALBAY, Mustafa (2006); İran Raporu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul

- BAYIR EMRE ve Araz Aslanlı (2001), “Tehdit Merkezli Bir Dış Politika: İran'ın Azerbaycan Politikası”, Stratejik Analiz, Sayı: 18
- BAYBURT, Hakan (1997), “Demokrasilerde 4. Kuvvet: Medya”, 4. Boyut Dergisi, İ.Ü. Basımevi ve Film Merkezi, İstanbul, Sayı: 18, s.73.
- BİLBİLİK, Erol (2006); Geniş Ortadoğu Projesi, Asya Şafak Yayınları, İstanbul
- CANKARA, Yavuz (2005); Yeni Oyun İran'ın Nükleer Politikası, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul
- CELALİFER, Arzu; İran Nükleer Krizi, Usak Yayınları, Ankara, 2009
- CELALİFER, Arzu; “Son Ziyaretler Kapsamında İran-Türkiye İlişkileri”, USAK Analizleri, Kasım 2009
- CELALİFER, Arzu; “Türkiye-İran İlişkilerindeki Dönüm Noktaları ve Son Gelişmelerin Değerlendirilmesi”, USAK, 26.01.2006
- CHANAN, Naveh, “The role of the media in foreign policy decision making: A theoretical framework,”,
- CLEVELAND, William (2008); Modern Ortadoğu Tarihi, Çeviren: Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul
- ÇAMURCU Kenan (2000), Firuze Köprüde Üçüncü Cumhuriyet, Şehir Yayınları, İstanbul
- ÇETİNSAYA, Gökhan (2008); “Cumhuriyet Dönemi Türkiye-İran ilişkileri”, Hedef Neden İran?, Derleyen: Mehmet Tuncel, Etkileşim Yayınları, İstanbul, ss: 157-179
- ÇETİNSAYA, Gökhan (1999); “Türkiye-İran İlişkileri (1945-1997)”, Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç, Derleyen: İsmail Soysal, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, ss. 507-514
- DEMİRKENT, Nezih, ‘Medya Medya’, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1995

DEVELİOĞLU, Atak ve Ömer Kürkçüoğlu;”İran ile İlişkiler”, Baskın Oran (ed), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 6. Baskı, İstanbul 2002, s 585.

DONİ, Teodora, “Türkiye, İran ve Suriye anlaşsın yeter”, Yeni Şafak, 05.03.2012

DURAN, Burhanettin-Kemal İNAT-Mesut Özcan (2011); Türk Dış Politikası Yıllığı 2010, Seta Yayınları, Ankara

EMANET, Leyla; “İran ve Türkiye'nin Yabancı Rekabeti”, INFOMAG Aylık iş ve Ekonomi Dergisi, Nisan 2006, Yıl:6, Sayı: 2006/4

ERDOĞDU, Hikmet (2008); Büyük Pers Düşüncesinden Zülfikar'ın Yumruğuna: İran, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul

ENCABA, Monusel Nunez, ‘Gazetecilik Etiği ve Demokrasi’, Medya, Kültür, Siyaset, Der. Süleyman İrvan, Arp Yayıncılık, 2. Basım, Ankara, Şubat 2002

ERSUN, Ömer; “İran ile Nükleer Kriz Tırmanıyor”, Stratejik Analiz, sayı, 53, Ankara 2006, s. 8

EZGİ, Mehmet Niyazi, “İran'daki nükleer tehlike”, Radikal, 19.11.2004

FRIEDMAN, George, “Türkiye İran'ı dengeler mi?”, Radikal, 05.08.2007

GÜVEN, Erdal, “İran neden önemli?”, Radikal, 15.05.2006

HALL, Stuart, “İdeoloji ve İletişim Kuramı”, Medya, Kültür, Siyaset, Der: Süleyman İrvan, Ankara, Bilim Sanat Yayınları, 1997 s.77

[http:// cco.regener-onlne.de/](http://cco.regener-onlne.de/)

<http://dosyalar.hurriyet.com.tr/almanak2003>

<http://dosyalar.hurriyet.com.tr/almanak2004>

<http://dosyalar.hurriyet.com.tr/almanak2005>

<http://dosyalar.hurriyet.com.tr/almanak2006>

<http://dosyalar.hurriyet.com.tr/almanak2007>

<http://dosyalar.hurriyet.com.tr/almanak2008>
<http://dosyalar.hurriyet.com.tr/almanak2009>
<http://dosyalar.hurriyet.com.tr/almanak2010>
<http://dosyalar.hurriyet.com.tr/almanak2011>
<http://news-eu.com/yazar/4181-turkiye-iran-suriye.html>
<http://politikaakademisi.org/?p=569>
<http://www.bilgesam.org/tr>
<http://www.cia.gov/>
<http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=210627>
<http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=210627>
<http://www.irankulturevi.com/turkce/iliskiler/tarihce.htm>
<http://www.milliyet.com.tr>
<http://www.orsam.org.tr>
<http://www.ortadogugazetesi.net/>
<http://www.ortadogugazetesi.net/>
<http://www.sabah.com.tr/>
<http://www.sde.org.tr/>
<http://www.setav.org/ups/dosya/112597.pdf>
http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/144/turkiye-suriye-iran_iliskileri
<http://www.usakgundem.com>
<http://www.zaman.com.tr/>

İNAT, Kemal, Muhittin Ataman ve Burhanettin Duran, Ortadoğu Yıllığı 2008, Küre Yayınları, 2009

- İNAT, Kemal, Muhittin Ataman ve Cenap Çakmak, Ortadoğu Yıllığı 2009, Küre Yayınları, İstanbul, 2011
- İNAT, Kemal, Muhittin Ataman ve İsmail Numan Telci, Ortadoğu Yıllığı 2010, Açılım Kitap, 2011
- İNAT, Kemal, Muhittin Ataman ve Murat Yeşiltaş, Ortadoğu Yıllığı 2007, Küre Yayınları, İstanbul, 2009
- İNÜĞÜR, Nuri, Medya ve Yayın Tarihi, İstanbul, Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınevi, 1978
- İran İslam Cumhuriyeti Büyükelçiliği, İran İslam Cumhuriyeti Uygarlıkları Diyalog Çağrısının Mimarı, Ankara-2001
- İŞBİLEN, Evren (2009); Nükleer Satranç; İran'ın Nükleer Politikası ve Türkiye, Ozan Yayıncılık, İstanbul
- İZZETİ, İzzetullah, İran ve Bölge Jeopolitiği, Küre Yayınları, İstanbul, 2006
- KARAGÜL, İbrahim, "ABD-İran çatışması ve PKK'ya operasyon", Yeni Şafak, 22.02.2007
- KARAGÜL, İbrahim, "Erdoğan'ın ziyareti, üçlü inisiyatif, "yakın tehlike"", Yeni Şafak, 29.07.2004
- KARAGÜL, İbrahim, "PKK artık Türkiye'yi değil İran'ı vuracak", Yeni Şafak, 07.11.2007
- KARAGÜL, İbrahim, "PKK, çözüm, İran, Cundullah: Türkiye için endişe ediyoruz!", 21.10.2009
- KARAGÜL, İbrahim, "Yıldız ülkeler' yeni bir 'dünya haritası' çiziyor", Yeni Şafak, 16.04.2010
- KARAGÜL, İbrahim, "Türkiye-İran: Neler oluyor?", Yeni Şafak, 05.04.2012
- KESKİN, Arif, "İran'ın Nükleer Çabaları: Hedefler, Tartışmalar ve Sonuçlar", Stratejik Analiz, Sayı 70, Ankara, 2006,

- KESKİN, Arif; “Devrim İçinde Yeni Bir Devrim Arayışı: Ahmedinejad Radikal Muhafazakârlar”, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Stratejik Analiz, Ocak 2006 Sayfa: 6
<http://asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=3016&kat1=31&kat2>, Erişim Tarihi: 12.04.12
- KESKİN, Arif; “İran-Suriye İlişkileri Nereye”, <http://www.gunaz.tv>, 25.08.2009, Erişim Tarihi: 27.05.12
- KESKİN, Arif; “İran-Suriye İlişkilerine Analitik Bir Bakış”, <http://www.turksam.org>, 29.09.2009, Erişim Tarihi: 27.05.12
- KİBAROĞLU, Mustafa; “Arap Baharı ve Türkiye”, ADAM AKADEMİ, 2011/2, s. 25
- KÖKER, Eser, ‘Politikanın İletişimi, İletişimin Politikası’, Vadi Yayıncılık, Ankara, 1998
- KÖNİ, Hasan; Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasetteki Yeri, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001
- KÖSE, Talha, İran Nükleer Programı ve Ortadoğu Siyaseti: Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkânları, SETA Yayınları, Ankara, 2008
- KÖSE, Talha, “Psikolojik Savaşın Tehlikeli Cephanesi; Nükleer Silahlar”, Anlayış, Nisan 2007
- MALEK, Abbas, News Media and Foreign Relations, Norwood, N.J. : Ablex Pub., c1997, s. 4-10
- MERT, Nuray, “İran'ın yeni başkanı bir terörist' (!)”, Radikal, 05.07.2005
- MERT, Nuray, “Nükleer güç İran”, Radikal, 20.04.2006
- OĞUZ, Sami-ÇAKIR, Ruşen (2000); Hatemi'nin İran'ı, İletişim Yayınları, İstanbul
- OĞUZLU, Tarık; “Arap Baharı ve Değişen Bölgesel Dinamikler”, Ortadoğu Analiz, Haziran 2011 - Cilt: 3 - Sayı: 30, s. 34
- OLSON, Robert, Türkiye-İran İlişkileri, 1979-2004: Devrim, İdeoloji, Savaş, Darbeler ve Jeopolitik, Çeviren: Kezban Acar, Babil Yayıncılık, Ankara, 2005

- ORAN, Baskın, Türk Dış Politikası, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004
- ORAN, Baskın, Türk Dış Politikası, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005
- ÖZYURT, Güneş; “Suriye’deki Gelişmeler ve Türkiye-İran İlişkileri”,
<http://www.bilgesam.org>, 02.09.2011, Erişim Tarihi: 27.05.2012
- PEHLİVANOĞLU, Öner; Ortadoğu ve Türkiye, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2004
- SALEM, Paul, Ortadoğu’nun Doğusunda İşbirliği Tesisi, Carnegie YAYINLARI-
TESEV, Carnegie Ortadoğu Merkezi, 2010
- SARIKAYA, Yalçın, Tarihi ve Jeopolitik Boyutlarıyla İran’da Milliyetçilik, Ötüken
Yayınevi, Ankara, 2008
- SCHİFFLER, Sabine, “Medya Pedagojisi ve Demokrasi”, Zaman,13 Şubat 2005
- SHOEMOKER, ROMELE ve REESE, SETPHEN D., ‘İdeolojinin Medya İçeriği
Üzerine Etkisi’, Medya, Kültür, Siyaset, Der. Süleyman İrvan, Bilim Sanat
Yayınları, Ankara, 1997
- SİNKAYA, Bayram; “İran Nükleer Programı Karşısında Türkiye’nin Tutumu ve
Uranyum Takası Mutabakatı”, Ortadoğu Analiz, Cilt 2, Sayı 18, Ankara, 2010
- ŞEN, Gülriz; “İran ve "Arap Baharı": Bağlam, Söylem ve Siyaset”, Ortadoğu Etütleri,
Cilt 3, No 2, 2012
- TAŞKIN, Yüksel, “Devrim Sonrası İran’da Siyaset: Aktörler, Stratejiler ve Gelecek”,
İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 38, 2008
- TAŞKIN, Yüksel, “İran’da Rejim ve Kürtler Arasındaki Siyasal Mücadeleyi Anlamak:
Ahmedinejad’la Değişen Ne?”, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 2005
- TAŞTEKİN, Fehim, “Portre: İran’da seçim parodisi ve Rafsancani”, Radikal,
20.06.2005
- TILINÇ, L. Doğan, “Utaniyorum Ama Gazeteciyim”, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998
- TURAM, Emir, ‘Medyanın Siyasi Hayata Etkileri’, İrfan Yayıncılık, İstanbul,1994
- UYGUR, Hakkı; “İran ve Arap Baharı”, Seta Analiz, Sayı: 52, 2012

- VELİEV, Cavid; “Bir Uzak Bir Yakın: İran-Türkiye İlişkileri”, Türkiye Uluslararası Stratejik Araştırmalar Merkezi (TUSAM), 24 Mart 2005
- YETKİN, Murat, ‘İran Yeniden İran Olmadan’, Radikal, 28 Ekim 2009
- YILDIRIM, Zafer, “Türk Medyanında İran-İrak Savaşı”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2005
- ZEHRA, Seyid, “İran-Türkiye ilişkileri neden bozuldu?”, Radikal, 13.03.2012
- ZEYREK, Deniz, “Türkiye-İran Gaz Anlaşması Tehlikede”, Radikal, 28.09.2007
- “ABD'den İran ve Suriye mesajı”, Radikal, 29.03.2012
- “ABD samimiyet testinde”, Yeni Şafak, 31.05.2010
- “ABD: İran barış iddialarını çürütüyor.”, Yeni Şafak, 16.12.2009
- “AB'den İran'a: Enerji üssü ol”, Radikal, 06.08.2005
- “Ahmedinecad'dan ılımlı mesajlar var”, Radikal, 27.06.2005
- “Ahmedinejad ilk ziyaret için geliyor”, Radikal, 12.08.2008
- “Ahmedinejad: Nükleer silah peşinde değiliz.”, Yeni Şafak, 30.07.2008,
- “Ahmedinejad'dan Erdoğan'a teşekkür.”, Yeni Şafak, 31.01.2009
- “Analiz: Ahmedinejad'ın ziyaretini nasıl okumalıyız?”, Yeni Şafak, 12.08.2008
- “Ankara yine devrede.”, Yeni Şafak, 09.06.2008
- “Ankara'da İran zirvesi- İbrahim Karagül”, Yeni Şafak, 18.07.2008
- “Ankara'dan Cenevre'ye umutlu gitti.”, Yeni Şafak, 19.07.2008
- “Anlaşmaya rağmen yaptırım yanlısı”, Yeni Şafak, 21.05.2010
- “Babacan: Türkiye, İran için adı konulmamış bir rol oynuyor”, Radikal, 17.07.2008
- “Barışın teminatı ticaret”, Yeni Şafak, 26.04.2003
- “Başbakan'ın Zafer Turu ve Laiklik Mesajının Adresi”, Radikal, 16.09.2011

“Batı'da İran alarmı”, Radikal, 27.06.2005

“Bayık Kandili terk etti' bilgisi İran'dan”, Radikal, 10.05.2008

“Bedeli Türkiye ödüyor”, Yeni Şafak, 22.11.2003

“BMC'den İran'a bininci kamyon”, Yeni Şafak, 19.12.2005

“Boğaz'a hayran kaldı”, Yeni Şafak, 15.08.2008

“Burada kardeşleriniz arasındasınız.”, Yeni Şafak, 28.10.2009

“Davutoğlu, İran'dan ayrıldı.”, Yeni Şafak, 10.06.2009

“Devlet Bakanı Tüzmen İran'da”, Yeni Şafak, 07.05.2008

“Dünyayı rahatlatan üçlü mutabakat”, Yeni Şafak, 18.05.2010

“Erdoğan haklı çıktı peki ya Obama?”, Yeni Şafak, 30.05.2010

“Erdoğan İran yolunda”, Radikal, 28.09.2009

“Erdoğan İran'dan ayrıldı.”, Yeni Şafak, 28.10.2009

“Erdoğan, Mutteki ile görüştü.”, Yeni Şafak, 28.10.2009

“Erdoğan: Nükleer enerji çalışması barışçı”, Radikal, 27.10.2009

“Erdoğan'dan İran'a: Komşularınla dost ol.”, Yeni Şafak, 28.10.2009

“Erdoğan'dan Obama'ya nükleer yanıtı”, Yeni Şafak, 21.05.2010

“Erdoğan'dan PKK'ya karşı İran ile işbirliği mesajı”, Radikal, 23.09.2011

“Eski şahin yeni güvercin.”, Yeni Şafak, 19.07.2008

“G-20'den dışlandı Türkiye kucaklıyor.”, Yeni Şafak, 03.10.2009

“Güler'den ABD'ye İran mesajı”, Yeni Şafak, 21.11.2007

“Hassas bir döneme girmiş bulunuyoruz.”, Yeni Şafak, 28.10.2009

“Hatemi: Laiklik İslam'la çelişmez”, Radikal, 12.12.2003

“İki ülkenin iradesi ciddi bir iradedir”, Yeni Şafak, 28.10.2009

“İpekyolu canlanıyor”, Yeni Şafak, 03.05.2005

“İran anlaşması BM Güvenlik Konseyi'ni bölebilir.”, Yeni Şafak, 21.05.2010

“İran medyası: Türkiye, Suriyeli isyancıları eğitiyor”, Radikal, 16.03.2012

“İran bölgede yükselen Türkiye'den rahatsız”, Yeni Şafak, 07.07.2012

“İran gazı Türkiye üzerinden taşınacak”, Radikal, 14.02.2008

“İran gümrük kapılarını Türk ürünlerine açıyor”, Yeni Şafak, 04.07.2003

“İran heyeti, PKK ile mücadele için geldi.”, Yeni Şafak, 20.07.2003

“İran için 9 telefon 26 mektup”, Yeni Şafak, 24.05.2010

“İran için geri adım”, Radikal, 01.07.2005

“İran ile doğal gaz anlaşması imzalanıyor”, Radikal, 17.10.2008

“İran ile doğal gaz anlaşması”, Yeni Şafak, 27.10.2009

“İran ile yine nükleer kriz”, Radikal, 02.08.2005

“İran nükleer silah şaibesini aydınlatıyor”, Radikal, 15.11.2007

“İran otomobilleri geliyor”, Yeni Şafak, 15.08.2007

“İran parayı dostlukta bulacak”, Yeni Şafak, 17.11.2009

“İran Pazarı İkinci Rusya Olacak”, Yeni Şafak, 12.02.2003

“İran PKK'ya göz açtırmıyor”, Yeni Şafak, 18.07.2008

“İran PKK'yı vurdu: 10 terörist öldürüldü”, Yeni Şafak, 24.05.2008

“İran ticaret heyeti ilaç gibi geldi”, Yeni Şafak, 27.02.2009

“İran ve Batı neyi müzakere edecek?”, Yeni Şafak, 22.09.2009

“İran, 17 PKK'lı teröristi öldürdü”, Yeni Şafak, 01.03.2007

“İran, dört PKK'lıyı tutukladı”, Radikal, 22.08.2006

“İran, Kandil'i bombaladı”, Yeni Şafak, 30.11.2008

“İran, TAV ve Turkcell için yasaları çıkaracak”, Yeni Şafak, 02.10.2005

“İran, Turkcell'e vize vermedi”, Yeni Şafak, 04.10.2005

“İran: Türkiye sınırında 10 PKK'lı öldürdük”, Yeni Şafak, 31.05.2007

“İran'a güçlü bir uluslararası mesaj verilecek”, Yeni Şafak, 09.06.2010

“İran'a 'ticareti teşvik et' mesajı”, Yeni Şafak, 08.02.2007

“İran'da kritik dönem”, Yeni Şafak, 04.08.2005

“İran'da yeni dönem”, Radikal, 04.08.2005

“İran'dan ABD'ye sert tepki”, 17.07.2007, Yeni Şafak

“İran'dan doğal gaz gelmeye başladı”, Radikal, 28.01.2008

“İran'dan PKK ve PJAK'a ağır darbe”, Yeni Şafak, 19.11.2008

“İran'dan PKK'ya darbe”, Yeni Şafak, 14.03.2007

“İran'dan Türkiye'ye enerjik çağrı”, Yeni Şafak, 18.11.2007

“İran'dan Türkiye'ye enerjik çağrı”, Yeni Şafak, 18.11.2007

“İran'ın doğal gazını Türkiye çıkartacak”, Yeni Şafak, 16.07.2007

“İran'ın nükleer ısrarı felakete gebe”, Radikal, 02.09.2006

“İran'ın nükleer ikilemi”, Radikal, 29.09.2003

“İran'ın uranyumu Türkiye'ye emanet olsun”, Radikal, 09.11.2009

“İran'la 30 milyar dolar için ortak şirket kurulacak”, Yeni Şafak, 07.11.2009

“İran'la ilk anlaşma elektrikte”, Radikal, 21.11.2007

“İran'la işbirliği artıyor”, Yeni Şafak, 26.04.2003

“İran'la ortak para birimine geçebiliriz.”, Yeni Şafak, 28.10.2009

“İran'la pazarlığın perde arkası”, Yeni Şafak, 06.08.2004

“İran'la PKK'ya karşı işbirliği”, Yeni Şafak, 14.04.2008

“İran'la 'sınırsız' ticaret başlıyor”, Yeni Şafak, 19.07.2009

“İran'sız Nabucco'dan bahsedilemez.”, Yeni Şafak, 08.12.2009

“İran-Türkiye-Avrupa boru hattı başlıyor”, Yeni Şafak, 06.07.2008

“Kardemir, İran'a ray satacağını açıkladı.”, Yeni Şafak, 31.07.2009

“Kriz anında Doğu'nun elektriği İran'dan”, Yeni Şafak, 02.12.2007

“Nükleer rekabet bitecek mi?”, Radikal, 17.09.2006

“Önce ABD sonra İran'dan 'top secret' ziyaret.”, Yeni Şafak, 17.07.2008

“Paketin içeriğini görelim.” Yeni Şafak, 16.04.2010

“Pazarlık sırası İran'da”, Radikal, 30.11.2003

“PJAK sorumlusu sıfır noktasında yakalandı”, Yeni Şafak, 20.03.2008

“PKK'ya İran'dan ağır darbe”, Yeni Şafak, 08.08.2008

“Portre: İran cumhurbaşkanlığı seçimi, Rafsancani ve Ahmedinecad”, Radikal, 27.06.2005

“Suriye'ye Yemen modeli çözüm”, Yeni Şafak, 03.06.2012

“Tahran'da yeni dönem”, Radikal, 01.07.2005

“Tebriz'de ikna turu.”, Yeni Şafak, 21.11.2009

“Teröre karşı tam ittifak”, Yeni Şafak, 29.07.2004

“Trabzon Limanı, İran'la olan ticari ilişkilerimizi artıracak”, Yeni Şafak, 16.01.2005

“Tüm Türkiye'yi borularla öreceğiz”, Yeni Şafak, 08.08.2004

“Türk malları fuarı İpek Yolu'nda”, Radikal, 25.04.2005

“Türk ürünleri İran'da aranan marka oldu”, Yeni Şafak, 23.10.2003

“Türkiye ile İran anlaştı.”, Yeni Şafak, 18.07.2009

“Türkiye ile İran doğal gaz için anlaştı”, Yeni Şafak, 17.11.2008

- “Türkiye İran'dan jest bekliyor”, Yeni Şafak, 31.07.2004
- “Türkiye komşularını keşfediyor”, Radikal, 05.11.2005
- “Türkiye komşularını keşfediyor”, Radikal, 05.11.2005
- “Türkiye, ABD'ye 'hayır' dedi: İran'a yaptırıma karşıyız”, 09.06.2009
- “Türkiye, İran'dan elektrik alacak”, Yeni Şafak, 01.12.2007
- “Türkiye-İran doğal gaz üretecek”, Yeni Şafak, 29.05.2008
- “Türkiye-İran elektrik anlaşması imzalandı”, Yeni Şafak, 20.11.2007
- “Türkiye ile Suriye arasında ipler koptu!”, Yeni Şafak, 30.05.2012
- “Türkiye'nin rolü önemli.”, Yeni Şafak, 20.07.2008
- “Türkler bize zenginlik katıyor okulları olabilir”, Yeni Şafak, 30.03.2010
- “Tüzmen: İran'la ticaret çeşitlendirilecek”, Yeni Şafak, 02.10.2003
- “Unilever İran'ı Türkiye yapacak.”, Yeni Şafak, 07.09.2009
- “Yaptırımların İran'ı geri adım attırması zor”, Yeni Şafak, 18.02.2010

ÖZGEÇMİŞ

30.04.1981 tarihinde Akyazı'da doğdu. İlköğretim eğitimimi doğduğu ilçede tamamladı. 1998'de Adapazarı Atatürk Süper Lisesinden mezun oldu. Daha sonra 1998 yılında Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası ilişkiler Bölümünü kazandı. Çift Anadal Programı dâhilinde aynı fakültenin Kamu Yönetimi Bölümünü de bitirerek 2003 yılında iki bölümden de mezun oldu. 2008 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Uluslararası İlişkiler Bölümü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalında Yüksek Lisansa başladı.